

ŽEMAITĖ

AUTOBIOGRAFIJA

AUTOBIOGRAFIJA

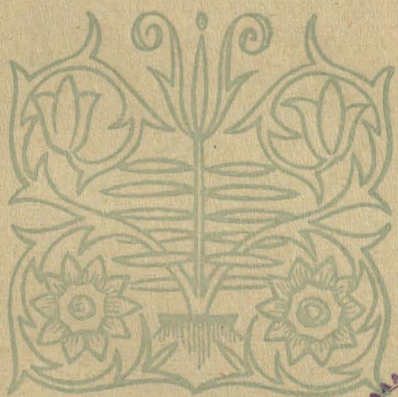

~~Lat. Nr. 2528~~

ŽEMAITĒ
AUTOBIOGRAFIJA

~~192528~~

471384

1946

VALSTYBINĒ GROŽINĒS
LITERATŪROS LEIDYKĻA

Mano tėvas, Antanas Beniuševičia, bajoras. Motyna, Julijana Sciepuraitė, ir bajoraitė, kaip visuomet, sakėsi iš aukštos giminės esanti kilusi. Jos tėvas paėjęs iš Vilniaus, kame daug giminės buvę; tarpe jų buvęs vienas kanauninkas, kunigas Scieपुरa. Bet mano motynos tėvas, nežinau koku būdu, atsikraustęs į Žemaičius. Čia labai vargingai gyvenęs; apie vaikų mokslą nė manyti nemanęs: prakutę vaikai ėję tarnauti. Vieną dėdę, motynos brolių Aloizą, pažinau; buvo puodžius (iš molio puodus dirbo), gyveno Telšių apskrities Mosėdyje. Kada pas mus atvažiuodavo, visada dovanų gražių puodžiukų ar bliūdžiukų atveždavo. Mamos sesuo, Karolina Sciepuraitė, Liepojuje tarnavusi, tenai nutekėjusi už ruso — pavardės nežinau, nes mano motyna jos išsižadėjusi už tai, kad už nekatoliko nutekėjusi.

Daugiau motynos giminės nežinau.

Mano motyna tarnavusi Mosėdyje pas kunigą altaristą, senelį — jo pavardės nebeatsimenu. Paskum pakliuvusi pas Šateikių grają Plioterį į Bukontiškių „dvaralį“ (palivarką) už gaspadinę. Algos ėmusi metams dešimtį rublių ir išlaidų, t. y. ordinariją, o kiek gavusi ir ko — nežinau. Rašyti mama nemokėjo, tik knygą skaitė, bet savo bajorišką kilimą

ir lenkišką kalbą labai gerbė. Mus, savo vaikus, dabojo, kad lenkiškai kalbėtumėm: lenkiškas knygas liepė skaityti.

Tėvo giminė buvusi platesnė. Jo tėvas vedęs tris kartus, kiekvienos pačios likę po trejetą vaikų; viso labo visas devynetas. Mano tėvas ir dvi jo sesers, Ona ir Barbora, trečiosios pačios vaikai, palikę maži našlaičiai, tėvams išmirus. Pirmosios pačios vyresnysis sūnus likęs visų mažesniųjų globėjas ir viso turto ir žemės šeimininkas. Didesnieji vaikai kiekvienas galėjęs sau duoną užsidirbti. Vienas brolis įstojęs į dominikonų vienuolyną, bet jaunas miręs, nebeteko man jis pažinti. Atvažiuodavo pas mus viena Matienė, kita Norkienė: pas Telšius gyveno. Dėdė Domininkas ir pas Telšius gyveno, vedęs.

Vyriausias brolis Stanislovas, mažųjų šeimos globėjas, tarnavęs pas Šateikių grapą Plioterį už kamisorių. Betarnaudamas praturtėjęs, nusipirkęs Vinteliškės dvarą Žarėnų parapijoje, Telšių apskrityje. Turtingai vedęs panelę Albertiną Abromavičiūtę. Tėvui mirus, mažuosius vaikus atsiėmęs pas save; mergaites — Oną ir Barborą — padėjęs už tarnaites prie savo ponios, o broliuką Antanuką, mano tėvą, pristatęs prie grapo, kur patsai tarnavęs kamisorium, už lekajuką.

Grapas buvęs senas, ligotas, niekur nė kojos nekėlęs iš kambario, buvęs nevedęs. Jo buvę keturi lekajai — kiekvienas savo darbą turėjęs dirbti. Vienas, kamerdinierius — rėdęs grapą, antras, kredensorius — valgydinęs grapą, trečias — turėjęs kambarius valyti, o mažasis Antanukas turėjęs sargybą sėdėti, žiemą — prieškambaryje, o vasarą prieangyje: grapas varpelį suskambindavęs, turėdavęs šokti ir paliepimą išpildyti — ką paduoti ar lekajų kurį pašaukti — ir vėl savo vietoje atsisėsti.

Senis grapas buvęs baisiai turtingas: didžiausius dvarus, plačiausius valsčius valdęs, baudžiauninkų (lažininkų) begales turėjęs. Žemės, miškų, girių nė kraštų niekas nežinojęs. Jo dvarų, palivarkų kamisoriai kaip suveždavo donis, pagalves, žmonių sumokėtas, pinigus į maišus susipylę, tai supil-

davę į krūvą grapo kambaryje ant grindų. Paskum lekajai pildavę į bačkelės; neskaitydavę, bet saikuodavę pinigus: trigorčė bačkelė, pripilta rublių, žinodavę, kad trys tūkstančiai. Auksinius „imperijolus“¹⁾, penkrublinius ir dešimtrublinius — taip pat saikuodavę. Bačkelės užkaldavę ir kraudavę į rūsį po rūmais. Pilnas rūsis buvęs eilėmis prikrautas pinigų bačkelių.

Kai senis grapas miręs, visi turtai, dvarai ir valsčiai su valdiniais likę brolio sūnums, taip pat grapams Plioteriams. Tie buvę keturi broliai. Jie dėdės dvarus ir valsčius pasidalinę. Vyriausiam, Pranciškui, tekę Šateikiai su palivarkais. Tai tas pinigų bačkelės iš rūsio kroves į vežimus ir liepęs lažininkams vežti į Rygą. Tenai grapas pinigus susikrovęs į bankus.

Senis grapas mirdamas palikęs savo lekajams palaikų po šimtą rublių ir algą už visus metus užmokėti. Mano tėvas ėmęs algos dešimtį rublių, tai po grapo mirties gavęs šimtą dešimtį rublių. Juos padėjęs į Rygos banką, gavęs procentų metams keturis rublius. Po metų jau turėjęs šimtą keturiolika rublių, taip su procentais ir augusi suma.

Tėvas dažnai mums pasakojo apie senio grapo mirtį ir kaip jo kūną balzamavo.

Perskrodę, sako, pilvą, išėmę visus vidurius ir užkasę sode. Pripylę kubilą spiruto, į tą įmerkę grapo kūną. Įmerkę tris dienas laikę, paskum ištraukę, pakabinę į dūmus rūkyti, sako, surūkę, sudžiūvę, net barška; paskum ištempę, pilvą susiuvę, išdailinę . . . visą aliejiniiais dažais nuteplioję, nudžiovinę ir ap-rėdę paguldę kambaryj, apstatę žvakėmis ir žolynais. Tuomet šermenis kėlę tris dienas. Jaučius, avinus mušę, mėsą virę, duoną kepę,—visiems valgyti ir gerti davę. Per tas dienas lažininkai buvę paleisti nuo darbo, šermenyse giedoję, valgę

¹⁾ Imperijolas — toks rusų prieškarinis auksinis pinigas = 15 rublių.

ir gėrę. Degtinės bosai ant padvarijos išritinti, kibirai, ašoniai vis prileisti, gėrę, kiek tik kas norėję, pasiskirdami — degtinės ar alaus, užsikąsti — mėsos bliūdai vis pilni, duonos stalai apraikyti: gėrę, valgę, kiek tik kas valiojęs. Per naktis, sako, visi patvoriai privirtusių žmonių, bobų, be dvasios prisigėrusių, gulėję. Grapas mirdamas, sako, liepęs tokis šermentis iškelti savo valdiniams: jei kurį kuomet nuskriaudę ar nekaltai nuplakę, tai numiręs norėjęs atlyginti — papenėti ir pagirdyti...

Palaidojus grapą, dar po kelių dienų kitas tik iš patvorio ar iš krūmų išsimiegojęs išlindęs, o ir negyvai užsigėrusių buvę... Grapo šermentis ilgai lažininkai minėję.

Tėvo brolis — kamisorius paprašęs jaunąjį grapą duoti mano tėvui kokią nors tarnystę. Grapas paskyręs ūkveizdžio vietą į Bukontiškės dvarelį, už penkių verstų nuo Šateikių, Plungės parapijoj. Vyresnysis tėvo brolis, tarnavęs kamisorium, buvo nusipirkęs dvarą ir dar Žarėnų parapijoj įsigijęs didelį žemės plotą su mišku: reikėję savo žiūrėti, trobesiai statytis, todėl jaunajam grapui atsisakęs iš tarnystės.

Mano tėvas, užėmęs ūkveizdžio vietą Bukontiškėj, radęs betarnaujančią gaspadinę mano motyną. Nežinau kiek laiko patarnavęs, tėvas užsimanęs vesti mano motyną. Tai sutikus, padavęs užsakus.

Tėvas nuvažiavęs pas vyresnįjį brolių, savo globėją, pasigirti vedęs ir į vestuves pakviesti. Sužinojęs brolis apie Antano projektą, kuo žemės neišspardęs: užsispyręs neleisti jam tos mergos vesti, nesa ji neturtėlė ir už Antaną vyresnė. Pagaliau visai neleidžiąs dar vesti, esąs per jaunas, „bloznas“. Mano tėvas turėjęs 22 metus, o motyna — 26 ar 27.

Po kiek metų šitai pasakodavo mums, vaikams, ne tiek tėvas, kiek tėvo sesuo Barbora, tada buvusi pas brolių už tarnaitę, paskum pas mus perėjusi. Ji taip mums pasakodavo:

Kaip tik Antanas, jūsų tėvas, atjojo, pasisakė jau po užsakų su jūsų mama, brolis taip supyko, paraudo, lygu burokas, net akys jam pabalo, sako:

— Jei tu tos mergos nemesi, tai ir iš akių man von!

Antanas, kepurę pasigriebęs, kiuti kiuti per kiemą prie arklio. Brolienė šoko taikyti, atšaukė atgal Antaną ir geruoju jam ėmė įkalbinėti nevesti tokioms senos ir plikos. Žadėjo jam išpiršti jauną, gražią, turtingą bajoraitę, atiduoti tėvo tėviškę, — galėsiąs gyventi iš savojo, gerą dalį gavęs.

Davė davė pamokslus abudu užsispyrę. Antanas vis tyli.

Prišnekėję, prikale pamokslų ir patarimų, paklausė:

— Ką tu misliji, Antan?

— Gerai misliju... — šis atsako.

— Na, o kaip? Sutinki nevesti?

— Kaip tik sugrįšiu, tuoj ant šliūbo...

Tie vėl supykę kolyti, visai barti, bauginti, kaip jo išsižadėti, iš giminytės išmesti, nieko neduoti, iš vietos nuo grajo pavaryti, tėviškę parduoti, — turi vyresniojo brolio klausyti...

Antanas vis tyli.

Pribarę prigrasinę, vėl klausia:

— Ką misliji?

Tas vėl atrėžia:

— Gerai misliju, kaip tik sugrįšiu, tuoj ant šliūbo...

Supykęs brolis liepė Antano arklį užrakinti ir jį patį uždarė į kambarėlį: tegul per naktį pagalvoja, kaip gero brolio patarimo paklausyti.

Rytą parvežė kunigą dėkoną; tas nuo savęs ėmė Antanui pamokslus sakyti. Dėkonas, kun. Senulevičia, brolis ir brolienė, pasikaitydami kala ir kala per dieną — o tas, kaip nebylys, tyli.

Klausia:

— Ką misliji, sutinki?

Tas vis tą patį atsako:

— Kaip tik sugrįšiu, tuoj ant šliūbo...

Perpykęs brolis liepė rykščių parnešti, pašaukęs du vyrus, liepė divoną patiesti, guldyti plakti, mat, bajoras ant plikos žemės netinka plakti...

Čia ruošiasi plakti, o mudvi su Ona, sako Barbora, kad klykiame, verkiame, keliaklūpsčiais puolinėjame po kojų broliui ir džekonui, prašome neplakti, paleisti Antaną.

Džekonas patarė palikti neplaktą dar per naktį — gal sušpras, rykštes palikti rytojui, o tuo tarpu pasiųsti į Plungę klebonui areštą, kad neduotų „bloznui“ šliūbo be brolio leidimo. Antaną vėl užrakino, taip pat ir jo arklį.

Sesuo Barbora pavogė nuo vežėjo arklidės raktą, Antano arklį išvedė į krūmus, jį patį pro langą išlaipino. Tas užsisėdęs nakčia ir išjojo. Teisybė, kaip tik sugrįžo, tuoj į šliūbą nuvažiavo vienu du: paskubėjo, kad džekonas neužneštų arešto klebonui.

Nieko brolis nepadarė Antanui: supykęs išsižadėjo brolystės, dalies nieko nedavė, dargi seserį Barbarą nuo savęs išvarė. Paskum ji pas mano tėvus buvo, o pasenusi Žemaičių Kalvarijoj bedavatkaudama amžių pabaigė.

Mano tėvai pas grają Plioterį ištarnavo daugiau, kaip dvidešimt metų, tėvas — ūkveizdžiu, motyna — gaspadinė.

Baudžiauninkai nudirbdavo laukus, o dvarelyj gyvendavo tik tėvai, samdyta mergaitė ir piemuo bandai ganyti ir žiemą šertis. Visi keturi iš ordinarijos. Kiek ėmė duonai grūdais — nežinau, bulbių sodinosi lauke, daržuose sėjosi daržovių — kopūstų, batvinių, morkų ir t.t. Dvejetą arklių tėvas sau laikėsi; algos ėmė pats 20 rublių, motyna 10 rublių metams. Tėvas laukus, lažininkus prižiūrėdavo, motyna

paukščius, vištas, antis, kalakutus perindavo, augindavo, užaugintus į Šateikių dvarą atiduodavo, Bukontiškės dvarelio karves milždavo, sviestą sukdamo, sūrius darydavo... nuo kiekvienos karvės turėdavo į dvarą atiduoti po paską sviesto (20 svarų) ir kapą (60) sūrių. Paukščių nebuvo padėto skaičiaus, bet stengdavosi kuo daugiau užauginti: kiekvienos veislės užaugindavome po šimtą ir daugiau.

Vaikų buvome keturios mergaitės, broliuko nebuvo, tik Emilija, Petronėlė, Julija ir Juozefa. Aš vidurinė po Petronėlės, gimusi 1845-tais gegužės 31 dieną.

Krikštyta esu Šateikių bažnytėlėj kunigo Goliūno.

Mes augdamos iš pat mažo padėjome motynai darbuoties — paukščius ganėme, lesinome, didesnės užaugusios milžome karves, sūrius darėme...

Žiemą tėvas mus mokė skaityti ir rašyti, kalbėti lenkiškai liepė, žemaitiškai draudė. Labiau buvome draudžiamos nuo draugavimo su lažininkų vaikais, kurie nešdavo valgyti: negalima mums buvo su jais nei susidėti, nei šnekėti.

Kai mokė mus poterių, turėjome balsu rytą vakarą susiklaupę kalbėti. O kaip aš išmokau, leido jau ir patyliais kalbėti. Žiemą trobos gale visuomet tėvas pasikabindavo gembėje savo kailinius, tai aš, po tais palindusi, paklūposiu, kol Juzė sukalbės balsu — aš išlįsiu ir tarsi sukalbėjusi, bet tik patylėjusi. O vakarą, kai varys prie poterių, aš persižegnojusi klupt kieme po klevu žolėje — paklūpojusi „sukalbėjau poterius“.

Kada mokiaus skaityti — atsimenu: paėmus „lomentorių“, reikėjo persižegnoti ir, atskleidus paskutinį lapą, ten padėtas eiles perskaityti:

Ruszczka, duch swięty, dziateczki bić radzi,
Ruszczka bynaimniej zdrowiu niezawadzi,

Ruszczka napiędzi rozumu do głowy,
Uczy paciorki, broni od zlej mowy ir t. t.¹⁾

Tas to himno skaitymas man didžiausias nesmagumas: dažniausiai apsiopylusi ašaromis skaičiau. Pasipriešinti neskaityti negalima, nes visuomet rykštė po balkiu pakišta riogsojo, ir su ta būčiau priversta skaityti.

Išmokusią elementorių, kaip žirnius berti, įstatė jau į maldaknygę. Didžiausias man džiaugsmas, kad tos „Ruščkos“ neberekės kartoti.

Mano tėvai buvo labai dievobaimingi ir pamaldūs: daboj mus nuo papiktinimo, nuo blogų kalbų... Atsimenu — sykį, besidračydama su mažąja seseria Juze, sušukau: „Ach ty Judaszu!“²⁾ Išgirdęs tėvas baisiai mane subarė už tą žodį, vos su rykšte negavau, bausdamas paklupdęs mane liepė tris „Sveikas Marijas“ sukalbėti. O jau išgirstų paminėjus „di-jablą“ ar „čiortą“, tai nežinau, kas būtų.

Žiemą vakarais ir gaidykstėmis mama ir mergaitės verpė. Kas rytą ir kas vakarą verpdamos giedojo visokias litanijas, gadzinkas, karunkas ir kitas šventas giesmes.

Į bažnyčią kas sekmadienį ar šventę, kad ir kažin koks oras būtų, visuomet tėvai važiuodavo ir mus veždavosi; visas sykiu negalėdavo, tiek vietos vežime nebuvo, tai veždavo po dvi pakaitais: vieną sekmadienį tos dvi, kitą antros dvi. Vasarą dažnai ir pėsčios eidavome. Bažnyčioje, žinoma, reikėjo melsties, nesidairyti į šalis, žiūrėti tik į altorių, kunigą ir knygą — maldas, litanijas skaityti.

1) Tai lenkiškas eilėraštis vaikams; jo turinys toks:
Šventoji dvasia liepia rykšte vaikus mušti,
Rykštė sveikatai visai nekenkia.
Rykštė įpila proto į galvą,
Moko poterių, atpratina nuo nedorų kalbų.

2) Ak tu, Jude! („Judošiau“).

Aš bažnyčioje dažniausiai „Rožančių“ skaičiau, nes, perskaičius „tajemnyčias“ — maldas, reikia kalbėti dešimt sykių „Sveika Marija“, o tas bekalbėdama vis šį tą pamatau: čia gražią skepetaitę kam ant galvos, čia gražų sijoną ar vaiką su gražia jupele.

Motyna pakumščios:

— Nesizvalgyk, varnų neganyk!

— Rožančių kalbu, — atšaunu.

Septintus metus mane beeinančią privedė pirmą sykį išpažinties. Senis kunigas Golminas pas mus dažnai atvažiuodavo, mano tėvų labai mylimas. Jam atvažiavus, motyna visuomet kvepiančią kavą virdavo pavaišinti...

Sykį kunigas mane paklausė:

— Kas tave sutvėrė?

— Mama, — atšoviau.

Uždaviau kunigui tokį galvosūkį, ėmė man aiškinti apie dūšią, apie kūną ir dar, ir dar... Man, žinoma, ne galvoj kunigo pamokos, nė neklausau. Motinos nebuvo viduj, tur būt, kavą virė; įėjusi įsikišo į kunigo kalbą; ėmė raminti:

— Ką čia, kunigėli, su ta kvaiše sau galvą suki — ji įsakymų mokoma; ot, atėjo ant seilės, ir pasakė niekus, aiškinti, vargti neapsimoka.

Įpylė kavos, ir kunigas mane užmiršo.

Tas senelis mane pirmą sykį klausė išpažinties zakristijoj. Ką aš jam sakiau ar jis man — nieko nebeatmenu. Tik pasakum liepė man pasilenkti ir mušties į krūtinę — gailėtis už „griekus“...

Zakristija buvo plytomis grįsta; aš, pasilenkusi, pamačiau po kunigo krėslu plytoje apskritą duobelę. Parvažiavusi namo, papasakojau, kad zakristijoj žemėje yra labai gera duobelė — apskrita riešutams mušti.

— Kame tu matei ir kaip?

— Ogi, — sakau, — kai pasilenkiau į krūtinę mušties, ir pamačiau po kunigo krėslu — tokia graži, apskrita duobelė, kaip tik riešutą įdėjus permušti...

Visi pradėjo juokties. Tėvo, rodos, nebuvo, nes motyna ėmė barti:

— Kas tavo do spaviednė? Kada reik gailėtis už griekus, apverkti, tu apie riešutų mušimą misliji... Griekas taip daryti: į peklą nueisi, turi iš to spaviedoties...

— Na, iš duobelės spaviedoties, ką aš ten sakysiu? — nusistebėjau.

Nebeatmenu, kiek turėjau metų, išgirdome, kad vyskupas atvažiuoja į Šateikius. Netrukus atsiuntė grapienė žinią, kad mano motyna mus visas atvežtų į dvarą. Taisys mergaičių „kompletą“ vyskupui po kojų žoles barstyti... Neišpasakytas mūsų džiaugsmas, tokia iškilmė!. Emilka jau didelė, ir negalima visoms išeiti, mažosios trys tikome.

Šateikiuose buvo pelčėris (daktaras) Bortkevičia, prie pat bažnyčios gyvena: jo mergaičių mūsų amžiaus buvo keturios, dar laučijo ir kitų palivarkų ūkveizdžių mergaitės. Susirinko mūsų dvylika. Grapienė mus suskyrė į poras. Atsiuntė pas Bortkevičienę savo siuvėjas tarnaites, apsiuvo mus visas baltomis suknelėmis, žaliais vainikais ant galvos ir įkypai per pečius.

Liepė iš valsčiaus sunešti žolynų — iš laukų priskinti ir iš darželių, pataisė mums po krepšelį ir mokė, kaip reiks barstyti. Turėjom eiti dviem eilėmis po šešias pirm vyskupo ir barstyti žoles jam ant tako. Didesnės poros turėjo eiti pirma, o mažosios prie pat vyskupo. Rengė mus kelias dienas ir kasdien mokė.

Paskutinę dieną, kai vyskupo laukė, nuo pat ryto mus visas suvarė, aprėdė baltais su visais vainikais, su krepšeliais, ir sėdime.

Išsiuntė raitą paslą į vieškelį nuo Plungės daboti ir, pa-
mačius vyskupo karietą, tuoj parlėkti pranešti. Sėdime, sė-
dime pas daktarą prieangyj, jau dvylika skambina, jau maž
pavakarė atėjo, mes vis sėdime į eiles surikiuotos.

Bažnyčia atdara: davatkos, mergaitės, vaikinai dirba, šluo-
ja, dulkina, vainikus pina, ant vartų ir kryžių kabina; kuni-
gas vaikščioja — viską tvarko; mes prieangyj...

Valgyti išalkom — nerimaujam, mažosios net verkšlenti
pradėjo. Kažkas grapienei pasakė. Ta liepė atnešti saldaus
pieno ir po bandutę pyrago — užkandome. Atėjo maž va-
karas, saulė jau ant laidos nukrypo, o to vyskupo kaip nėra,
taip nėra. Pagaliau sulaukėme pranašo. Parlėkęs šuoliais,
pasakė, kad jau per Kadaičius važiuoja.

Tuoj sujudimas. Sustatė mus į eiles netol šventoriaus, prie
vartų ant žemės padėjo pagalvį. Išnešė iš bažnyčios didžiau-
sią kryžių, iš šalies po liktarną ir po karūną. Nešėjai visi
kamžomis apsilvėję. Kunigas kapa apsisiautęs, kampuota
kepure, kryžius rankose, tarpvartėje stovi. Jau viskas suri-
kiuota, ir artimųjų sodžių žmonių prisirinko; visi stovime,
kaip ant adatų, o tos vyskupo karietos nėra balso.

Vėl tas jojikas nulėkė žiūrėti. Tuoj parlėkęs sako, kad
vyskupas, Kadaičiuose sustojęs, žmones laimina.

Pagaliau pamatėm atvažiuojant: širdys mums suplakė...
Karietoje šeši arkliai pakinkyti, dvejetas paskui dvejetą: pir-
moji pora ant ilgų šikšnų per keletą sieksnių pirma paleis-
ta, ant tų joja vaikas. Toks jojikas prie karietos vadinosi
forišius.

Bažnyčios varpus visus suskambino. Vežėjas supliauškino
botagu, paleido arklius prieš kalną, forišius nesuspėjo su-
sukti, arkliai tiesiai ant mūsų. Suklikom, nusigandom, su-
mišo mūsų eilės, karieta sustojo. Vyskupas lipa iš karietos,
mes nespėjome susirikiuoti. Apstojusios vyskupą be tvar-

kos, vienos priešais, kitos atsilikusios, beriame savo žoles. Vienas kunigas sykiu atvažiuo, ir tam beriame.

Vyskupas nuėjo, ant pagalvio priklaupė, kryžių pabučia-vo, atsistojęs, atsisukęs visus peržegnojo. Mūsų kunigas kažką kalbėjo ir nuvedė vyskupą į bažnyčią. Mes prie bažnyčios durų susirikiavom į eiles.

Išėjęs vyskupas pakišo mums ranką pabučiuoti ir peržegnojęs liepė eiti gulti, įsisėdo į karietą ir nuvažiuo į dvarą.

Vakare mus pavalgydino ir suguldė ant žemės paskleisto šieno kambaryje, liepė miegoti, nes rytoj anksti sakė kelties. Teisybė, rytmetį pridraskė mus iš miego — reikėjo eiti į rūmus nulydėti vyskupą į bažnyčią. Skubiai mus prausia, rėdo, krepšiuokus bruka į rankas — bėgsim. Žiūrim — vyskupas jau šventoriuje. Žmonės apstoje, apklaupę, rankas tik jam bučiuoja. Puolame ir mes su savo žolėmis — anė iš tolo priėti. Vyskupas įėjo į bažnyčią.

Sako:

— Vyskupas eis į kleboniją.

Mes susirikiavome prie durų — laukiame... Kaip tik vyskupas tarpduryje pasirodė, tuoj žmonės ėmė pulti prie jo rankų... Mūsų eiles sumaišė, nustumdė, kuo nesumindžiojo. Patsai vyskupas ir kunigai traukia mus iš minios, liepia nelįsti, sėsties kur patvoryje; bet mes neklausome, nubėgam už vartų, susirikiavom ir laukiame. Bobos su vaikais, aplenkdamos mus, ėmė klaupties ant tako — laukti vyskupo, bet atėję „švaicieriai“ su barškančiomis lazdomis nuvarinėjo.

Nors sykį mes gavome tvarkingai nulydėti vyskupą į kleboniją. Vyskupas su kunigais suėjo į vidų, mes susisėdome prieangyje. Netrukus koks kunigas ar klierikas išnešė paveikslėlių pluoštą ir padalino mums po vieną, sakydamas: „Vyskupas padovanojo“. Dar valandą sėdime. Beišeinęs vyskupas su kunigais, vėl mums padalino varinių pinigų — kuriai koks pakliuvo: trys kapeikos, dvi, kapeika.

Nulydėjom į šventorių.

Liepe mums lauke melsties: svieto daug, bažnyčioje sprūs-
tė, neiįsti į vidų.

Mes, mažosios, džiaugiamės paveikslėliais ir kapeikomis
— vyskupo dovanomis, o didesnės spiaudosi:

— Lygu mes ubagės — kapeika! — sako, — žadėjau mesti
po kojų, tik bijojau supykinti...

Tiek ir tegavom vyskupui pabarstyti žoles.

Pietų visi kunigai ir vyskupas nuvažiavo į palocių pas
grapus. Grapo karietos juos nuvežė. Dar pavakare daug
žmonių ir mes nuėjome į padvarią, pas palocių. Manėme,
gal reikės vyskupas išleisti. Bet karieta nuvažiavo prie pat
prieangio, ir vyskupas įsisėdęs išvažiavo. Iš karietos dar
mus ir visus žmones padvarioj palaimino, peržegnojo, ir...
sudiev.

Mes, mergaitės, ilgai ilgai minėjome savo tokią didelę iš-
kilmę — vyskupo priėmimą... Dovanotus paveikslėlius at-
siminti laikėmės. Žinoma, mes, mažosios, kvailesnės, o di-
desnės — spiaudėsi dėl tų dovanų.

— Jei negalėjo geresnių suteikti, — sako, — tai tokių uba-
giškų nereikėjo nė duoti...

Tuomet sakę, kad vyskupas prikaltinęs grapą pastatyti
naują bažnyčią. Grapas davęs žodį po dešimties metų pa-
kviesti vyskupą naujos Šateikių bažnyčios pašvęsti. Susitarę
ir išgėrę šampano. Grapas duotąjį žodį pildė ir pradėjo mū-
ryti bažnyčią, tik keikė, kad vyskupas neatvažiavęs dar
nors penkerius metus pirmiau. Bemūrijant bažnyčią, paleido
žmones nuo ponų, nebeliko darbininkų dykai, reik samdy-
ties — brangiai bažnyčia atsieis. O pirmiau būtų lažininkai
dykai išmūriję. Vis jau grapas išmūrijo Šateikiuose bažny-
čią. Bet vyskupas Valančius nebepašventė, nes jį iš Varnių
iškėlė į Kauną.

47/384

Vyresnioji mano sesuo Emilka buvo tėvo pamokyta skaityti ir truputį rašyti. Jos niekur neleido mokyties, nes namie buvo reikalinga padėti motynai šeimininkauti. Dienomis verpė, audė sau ir mažosioms kraitį klojo. Kartais ir piršliai atsilankydavo — kavalieriai piršosi Emilikai, bet vis niekais nuėjo: čia tėvai neleido, čia Emilikai netiko, čia kavalierius nebesugrįžo...

Man didžiausias apmaudas, kad negalima sulaukti Emilkos vestuvių... Taip ir visą amžių nesulaukiau — ji, pagyvenus apie penkiasdešimt metų, bedavatkaudama Varniuose, pasimirė pana.

Antrąją mano seserį Petronėlę atidavė mokyties į Šateikius pas Bortkevičių. Jie savo vaikams mokyti samdėsi mokytoją; prie tos atidavė ir mūsų Petrusę. Už mokslą, nežinau, kiek mokėjo, o valgė dvare iš antrastalių stalo. Kai mano motyna paprašiusi grapienę priimti mergaitę į mokslą ir valgydyti, grapienė pasakiusi:

— Tegul valgo pas urėdienę... čia ir čia mano duona minta, tegul prasimoko...

Mokytoja buvo vokiētė, ir mano sesuo išsimokė vokiško rašto ir kalbos.

Aš, pramokusi iš tėvo, labai mėgau skaityti, bet mumyse nebuvo knygų: tėvas nepirko, turėjo tik senas lenkiškas maldaknyges...

Turėjau ir rusišką „lomentorių“ — pažinau raides ir žodžius paskaičiau; turėjau dar lenkišką dainų knygą; taip pat buvo man ir dvi žemaitiškos: „Živatas Jėzaus Kristaus“ ir „Sekimas Jėzaus Kristaus Tamošiaus Akempis“... Tai aš tas lenkiškas ir lietuviškas knygas žiemą apsidartydama skaičiau. Vasaromis paukščius ganiau, ir vėl tos pačios knygos man rankose, mažne atsimitinai išmokau. Taip pat rašyti mokė tėvas marmulinėje lentelėje.

Bukontiškėj buvo labai gražios apylinkės: didelis sodas, aplinkui prūdas, pakalnėj malūnas; laukai, pievos; visur ke-
liukai topoliais apsodinti...

Vasarą labai dažnai grapiukai, grapikės atvažiuodavo pas mus pasivaikščioti, palakstyti. Jie turėjo mokytoją prancūzaitę — su ja ir tarp savęs vaikai vis prancūziškai šnekėjo. Man įdėmu, ir visus klausinėju: „Kodėl grapiukai taip kalba, kad negalima suprasti?“ Paaiškina man kažį kas: „Kad ponų tokia mada — šnekėti kitaip, kad mužikai nesuprastų; dėl to ir grapas parsivežė prancūzaitę vaikams mokyti nesupran-
tamos kalbos...“

Aš manau, jeigu mūsų grapai mokosi prancūziškai, tai prancūzų dideli ponai, tur būt, mokosi žemaitiškai, nes ir ta prancūzaitė nemoka žemaitiškai nei lenkiškai, — kiti tenai taip pat tos kalbos nesupranta.

Na, kaip užaugsiu, manau, važiuosiu į Prancūziją ir ponų vaikus mokysiu žemaitiškai, kad jų žmonės nesuprastų, o sugrįžusi atgal visus lažininkus išmokysiu prancūziškai, kad suprastų, ką ponai kalba.

Lažininkų labai gailėjaus. Daug girdėjau apie visokias jų skriaudas. Pasakojo, jog plungiškiuose atsiradęs koks mokytas žinovas, daug visur toli buvojęs, daug girdėjęs, matęs ir žinąs. Tas pradėjęs plungiškius žmones kurstyti, sakyti, kad nemokėtų donio, neitų lažo, neklausytų ponų... nes vis ponai iš savo galvos žmones spaudžią ir mokesčius lupą... O jis nuo paties karaliaus žinąs, kad žmonėms viskas dovanota... nuo visų pareigų, mokesčių ir lažo esą žmonės per karalių atleisti...

Tuomet Plungės dvarai, girios ir žmonės buvo grapo Zubovo. Pats ponas čia negyveno, buvo tik kamisoriai, ūkeivzdžiai, laučijai... Žmonės prikurstyti ėmė šiaušties, nebeklausyti dvarų, nebemokėti mokesčių... Už tą žmonių maištą partraukė kareivius ir ėmė kaltininkus plakti.

Nežinau, kas ir kaip tuos kareivius partraukė, tik mūsų lažininkai pasakojo, kad Plungės vaitą negyvai užplakę, o vaitei šimtą rykščių įrėžę.

Daug kaltininkų priplakę, net dvaro kiemas buvęs visas kruvinas...

Girdėjau pasakojant ir verkiau, kam tuos žmones plakę, dėl ko ne tą, kurs pakurstęs.

Kitą sykį, vėl atsimenu, parvažiavęs iš kažki kur tėvas nenori valgyti, tik dūsauja nuliūdęs. Paskum pradėjo pasakoti, kad Ginteliškės valsčiuje paskutinioji diena dedasi...

Ginteliškės dvarai buvo grapo Ledakauskio. Jis gyveno Vilniuje, o dvare kamisoriai, ūkveizdžiai ėmė be galo žmones spausti, nesvietiškai lupti. Susitarę žmonės pačiam grapui pasiskusti ir, išrinkę iš savo tarpo keturis vyrus, pasiuntę į Vilnių pas grapą paaiškinti, kaip dvare kamisoriai su žmonėmis elgiasi. Tie ir nuėję pėsti į Vilnių. Grapas juos priėmęs ir, visus skundus išklauses, pasakęs, kad pats atvažiuosias iširti ir sutvarkyti. Žmonės sugrįžę džiaugdamos. Sužinoję ir dvariškiečiai, kad grapas atvažiuosias, sužinoję ir dieną, kada pribūsias. Prieš tą dieną sušaukė viso valsčiaus žmones, pasakę, jog grapas atvažiuojas, reikią jis iškilmingai priimti. Atleidę visus nuo darbo ir liepę visiems susirinkti grapo pasitikti, bet pasirėdyti, kas tik kokius turi, brangiausiaisiais rūbais — lygiai vyrai ir moters, kad grapas savo žmonėmis pasidžiaugtų. Kvailiai muzikai paklausę, apsirėdę, kas kuo turėjęs — geriausiaisiais rūbais: moters šilkų skepetomis, šilkiniais žiurstaiais; vyrai gelumbėmis, net sidabro grandinėles užsikabinėję. Atvažiavęs grapas. Visas valsčius — vyrai ir moters — pasitikę, pasveikię.

Grapas džiaugęsis, visiems padėkavojęs, atleidęs namo. Paskum ėmęs kamisorius klausinėti, kas čia do per skundai, kam jie žmones skriaudžia, lupą.

Kamisoriai teisinęsi, sakę:

— Kad mes žmones luptumėm, tai nebūtų tokie turtingi...
Pone grape, matei, kokie pasirėdę, kokie brangūs ir gražūs
jų rūbai?.. Gyvena po ponu grapu, kaip kokie ponai...

Grapas apsisukęs savo dvare — neturėjęs laiko: nė su mu-
žikais daugiau nesimatęs. Išvažiuodamas užvažiavęs pas kai-
myną grapą Čapskį ir paprašęs peržiūrėti visus Ginteliškės
reikalus ir kamisorių su muzikais santykius.

Kamisoriai, žinoma, pripuolę Čapskį ir visus muzikus pa-
davę už maištininkus, melagius, o patys išsiteisinę.

Čapskis, pasiėmęs iš Telšių kazokų kuopą, nuvažiavęs į
Ginteliškę muzikų skundų ištirti. Kamisoriai pargabenę deg-
tinės bosą kazokams, o ypač pačiam Čapskiui... Kaip jau
visi prisigėrė, sušaukę žmones tardyti, — bet žmones nė žo-
džio nepaklausę. Kamisoriai, ūkveizdžiai rodą tik kaltininkus,
maištininkus. Kurį tik parodą, tuoj kazokai patiesę ir raižą
nagaikomis. Pirmiausia pliekę tuos, kur vaikščiojo į Vilnių:
du vietoj užplakę, du dar gyvi esą, bet, tur būt, ir tie mirsią,
nes mėsos nuo kaulų atšokinėjusios. Kitus Ginteliškės mu-
žikus nepaleidžia neplakę...

— Sūdna diena dedasi, verksmas, klyksmas! Kazokų na-
gaikos tik švilpia, žmonių kraujas taškosi, mėsos laksto...
moters alpsta! — sako tėvas.

Grapas prisigėręs, akis pabalinęs, tik kriokiąs:

— Cvyčič! Cvyčič! mocno cvyčič!¹⁾

Vėl įpuolęs į vidų degtinę ryjās ir kazokus girdās. Kami-
soriai, ūkveizdžiai tik rankas triną, džiaugiasi:

— Tie nebeis daugiau grapui skųsties...

Žvėrys tik žvėrys. O tie muzikėliai nuo visų turi nu-
kentėti!..

Tėvas pasakojo, mamai ašaros ėmė riedėti, aš verkdamas
sušukau:

¹⁾ Lenkiškai: plakti, smarkiai plakti.

— Kodėl ponas dievas nebaudžia tokias neteisybes, kodėl perkūnas netrenkia į tą Čapskį, į tuos kamisorius, kazokus? .. Ar jau nemato, nepasigai ..

Negavau nė užbaigti, sprukau pro duris, nes tėvas į palubį už rykštės siekė, tardamas:

— Tu paršeli! dar prieš dievą bliuznysi? ..

Per kiemą, atsižvelgdama, ar nesigena, nulėkiau į apynojį; įlindusi į tankumyną, drebėjau. Nežinau, ar iš baimės rykštės, ar iš piktumo ant dievo.

Nežinau, kiek metų turėjau, tik poterius jau mokėjau, susirgo mano motyna. Buvo kunigas, prieangyje bobos giedojo, buvo daktaras, ir daktarienė buvo. Vakare mama pradėjo mirti... sustūmė mus pas lovą, suklypdė, liepė poterius kalbėti, melsties, kad mama pagyėtų. Mama atsigavusi liepė eiti gulti. Teta Barbora vis mus baugino:

— Kad nesimelsit, mama numirs, papunis parves močeką, pamatysit, kaip jus lups...

Aš sau manau ir sakau:

— Didelė kupeta, kad mama numirs, papa parves mums už močeką panelę Domicelę, bent man pasiūs tokį kapeliušą, kokį pati dėvi... O mūsų mama pati kuskelėmis¹⁾ gobstosi ir mus gobsto...

Bet nesulaukiau nei mamos mirties, nei močekos, nei kapeliušo.

Neturėjau dar dešimties metų, kaip vieną sykį vakare svetimas žmogus atnešė tėvui laišką. Toks nepaprastas atsitikimas mūsų nusistebėjimą sukėlė. Tėvas, perskaitęs laišką, nuliūdęs pasakė:

— Mano brolis Stanislovas, jūsų dėdė, miręs. Čia kvietimas į laidotuves...

Rytą tėvas išvažiavo. Po kelių dienų parvažiavęs pasakojo, kokios iškilmingos buvusios laidotuvės, kiek kunigų, kiek

¹⁾ skepetomis

svečių, ponų, žmonių daugybė į kapus lydėję... Palaidojus kokie iškilmingi pietūs buvę, kaip gėrę, ką valgę, kaip šnekėję... kiti apsigėrę... Daug daug pripasakojo... Sakė, kad brolienė, mūsų dėdyna, žadėjusi kuomet pas mus atvažiuoti: vaikų pasižiūrėti.

Dėdynos esančios penkios dukters. Vyresnioji labai mokyta, Vilniuje baigusi pensijoną, mokanti vokiškai, prancūziškai ir partapijonu skambinti. Dabar mokanti mažesnes savo seseris.

Teta Barbora buvusi pas dėdyną už tarnaitę ir visų vaikų vardus žino, vis mums pasakoja:

— Pirmieji dėdynos buvę du sūnūs, bet abudu maži mirę; paskum penkios dukters pagrečiui, visos tebeauga: Apolionija, Valerija, Ona, Elena, Liudvika. Apolionija vyriausia, vienakė — maža išsidūrusi; tą tėvas atidavęs mokyties į Vilnių. Kaip vienakė, sako, gal neištekės, tegul nors mokslą turi... savo seseris galės pamokyti arba svetur mokyti: užsidirbs duoną... Taip dėdė roka vęs. Dėdyna labai mėgo svečius: su visais aplinkiniais ponais, bajorais svečiavosi, važinėjosi ir pas save sukvietusi vaišino, balius kėlė... Dėdė nelabai tepatiko. Vinteliškė, dėdės dvaras, netol vieškelio: tai ir svečiai kasdien užvažiuoja. Turėjo dėdė nusipirkęs žemės toliau, pasistatė dvarelį miškuose ir ten gyventi persikraustė. Naują dvarelį pavadino „Šėmos“, lenkiškai „Pošemy“, nes bėgo per sodą upelis, vadinamas „Šėma“. Ten nuvažiuoti jokios pakelės, ir keliai neišbrendami; dėdė manė nuo svečių pasislėpti, bet nepasisekė: ir tenai dažnai svečiai užplūsta. Netol Šėmų dar kitą palivarką dėdė pasistatė, pavadinęs „Klibės“.

Dėdė buvo labai turtingas, galėjo ir daugiau žemės prisi-pirkti, labiau kol tebetarnavęs prie senojo grapo. Pinigų buvo be skaičiaus. Dėdė vis vežė į Kauną grapo valsčiaus mokesčius; parsivežęs pinigų maišus, liepęs sunešti į kambarius. Vaikai, atsirišę kokį maišelį, žais, ritinės ant žemės rublius,

kol išveš dėdė į Kauną. O ir išvežus, dar vis pakerčiais žemėje mėčiojosi rubliai...

Taip ir tam lygiai vis mums apie dėdę pasakoja teta Barbora.

Aš džiaugiuosi, net į aukštą šokinėju, turinti kažį kur tokią seserį giminaite, kuri moka taip, kaip graikas kalbėti, kuri mokosi Vilniuje ir pabaigė pensiją... Vis svajoju ir laikiu, kada ji pas mus atvažiuos.

Nesulaukdami dėdynos atvažiuojant, tėvai nutarė pirmi pas ją nuvažiuoti; paskyrė mus dvi vidurines vežties.

Vyresnioji reikalinga namie pasilikti, o mažoji Juzė dar kvaila... Na, ir rengiamės.

Mama iškepė pyragų, pripiovė viščiukų, sūrių, sviesto, duonos pridėjo visą skrynutę. Kitą pridėjo drobužių — parėdų sau ir mums: juk tai nemaža kelionė — šešios mylios ir pusė: ne juokai...

Kelionei apsirengėme prasteniais drobužiais: gali lytus užpulti. Pakinkė tris arklius į didžiąją briką, pavarė lažininkų vežėją, išmintingą, ištikimą vyrą — Juozą Švelnį naktimis arklius sergėti: gal teks pora naktų panakvoti. Mūsų rugius nupiovė, į gubas sustatė: kol išsistovės — parvažiuosim suvežti...

Iš vakaro viską susitaisėm: išsivanojom, galvas išsitrinkome. Rytą tėvas sužadino mus saulei tekant; sukilome greitai, apsitašėme spėriai, užkandome ir persižegnoję leidomės į kelionę.

Diena karšta, arkliai putoja, dažnai reikia girdyti, pakelėmis, pakrūmėmis pasiganyti, užsikąsti... Apylinkės nepažįstamos; per Plungės miestą išilgai važiuojam — smuklės, krautuvės, paskum dvarai, miškai, sodžiai... Mums įdėmu: tėvas žino ir pasako, kokio pono dvaras, kaip vadinasi sodžius, malūnas... nematyti, negirdėti vardai. Dairomės, stebimes. Nors taip gaišavome, bet nuvažiavome per pat pietus. Mano

buvo pirma tolimesnė kelionė: turėjau vienuoliktus metus.

Mano motynai pasiprašius, mergaitė nuvedė mus ant aukšto pasirėdyti; pasakė, kad yra svečių: pietus valgo. Mes apsitaisėm, nuėjom žemyn.

Pilni kambariai prisklidę svečių: ponų, panų ir vaikų. Dėdina tokia gera: pabučiavo mus, numylavo, su savo mergaitėmis supažindino, liepė pasibučiuoti, susodino mus pietų. Valgiai man labai nepatiko: padėjusi šaukštą, nuėjau šalin. Poliusia, apsikabinusi mane, aiškina:

— Negražu nuo stalo kelties, kol kiti tebevalgo; nors nenori valgyti, bet reikia sėdėti, kol visi pavalgys...

— Mes nesėdime, — sakau, — kas pirmas pavalgo, pirmas nueina.

— Pas mus darysi kitaip: nesikelsi nuo stalo pirmoji.

— Ar Vilniuj taip daro?

— Žinoma, sėdi visos, kol paskutinė pavalgo...

„Na, na, — manau sau, — ir čia naujas išmislas...“

Paskum svečių vaikai ir namiškės mergaitės mudvi pasigrobė į savo būrį. Lakstėme po sodą, žaidėme: labai buvo linksma, tik mūsų drobužiai kliudė.

Kitų mergaičių trumpi, iki kelių sijoniukai, bateliai ploni... o mano batai šikšniniai, dideli, išaugtinai pasiūti, sijonas ilgas, tarp kojų painiojas: negaliu pavyti vaikų, sugaudyti.

Viešėdama pas dėdyną, su mažosiomis mergaitėmis po kerčias belandydama, pastebėjau, kad jie turi daug knygų.

— Ar jūs visas perskaitote? — paklausiau Anetką.

— Kas jas skaitys, — atšovė. — Mes neturim laiko: reikia lekcijos mokyties, kur Poliusia užduoda... Vasarą vakacijos — ir nenorim skaityti... taip sau guli...

Aš, vieną atskleidusi, ėmiau skaityti, žiūrėti. Ji, ištraukusi man iš nagų, pasišovė paaiškinti. Pamačiau, kad ji vos paslebezuoja žodį, o aš — kaip žirnius beriu. Metė man iš nagų knygą:

— Čia ne mums, — sako, — kartais kas iš svečių paėmęs paskaito: dėl to daug sukrauname pasieniais ant staliukų.

— Čia Kraševskio, — rodo knygų krūvas, — čia Adomo Mickevičiaus poezijos... čia Marija Malčevskienė...

Nusivedė mane šalin.

„Aha! — manau sau, — tu nemoki gerai skaityti, kad neskaitai per žiemą.“

Beviešint pas dėdyną porą dienų, svečiai nemažėjo, ir mes rengiamės namo.

Dėdyna prižadėjo priimti mane mokyties, kai prasidės mokslas rudenį: duos žinią, kada mane atvežti. Važiuojame namo visi patenkinti. Vežėjas pasakoja, kaip gerai jį valgydinę: viešėjęs, kaip per velykas ar kokiame baliuje — mėsos kasdien, net ir arbatos saldžios su pyragu gavęs. Arkliams pašaro ir miltų davę: naktį nereikėjo ganyti...

Parvažiavę namo, nieko kito nenukalbame, kaip tik apie vaišes pas dėdyną — apie jos mergaites, apie jų parėdus, kaip atrodo, kuri gražesnė, ką kuri pasakė... No ir, mažiausias smulkmenas atsimindama, pasakojau Barborai: džiaugiausi, kaip pas dėdyną gerai!

— No, no, palūkėk, — man sako, — kaip reikės mokyties, ir į raudą ištiksi.. Ten ne taip, kaip papunis mokė...

Motyna pradėjo rūpintis mano rūbais, kokius reikės sutaisyti man į mokslą. Bet dar iki rudens yra laiko — paspės prirengti panašius į dėdynos mergaičių.

Sykį parvažiuojame iš bažnyčios — bestovįs kieme arklys, ratukuose pakinkytas. Beesąs svetys, pasisakęs tėvo brolio Domininko sūnus Stanislovas. Jaunas, gražus vaikinasis. Iš Barboros pasakojimo jau girdėjome apie Domininko Stasį, kurį jo motynos brolis, Šiaulių advokatas Paulauskis, atsiėmęs mažą, leidęs į mokslą... Stasys sakėsi atvažiavęs pas mus pasiūstas dėdynos pasakyti, kad šį rudenį dar manęs nevežtų mokyties: šiemet dar negalinti priimti, nes ir be manęs bū-

siančios šešios mokinės — Poliusia nevaliosianti daugiau mokyti. Mane paliko kitiems metams: tegul užaugsiu didesnė — geriau mokslą suprasiu . . .

Kaip dėdyna liepia, taip turime daryti . . .

Šiemet neberūpės jau nė mano rūbai.

Iš pirmos pažinties Stasį visi pamylėjom, neleidžiame išvažiuoti . . . Jis pasakojasi, kaip jo dėdė Paulauskis norėjęs, kad jis, pabaigęs gimnaziją, pas jį gyventų ir iš jo mokytus advokatu. Žadėjęs savo namus ir visą naudą jam palikti: esąs nevedęs.

Bet Stasys nenori: užsistatė važiuoti į Maskvos universitetą ir mokyties daktaru. Dėdė supykęs už neklausymą, išvaręs nuo savęs. Dabar esąs pas dėdyną Šėmose. Nuo jos gauna penkiasdešimt rublių mokyties Maskvoje; gal kur nors gausiąs daugiau pašalpos, o kai išeis į daktarus, visiems sugrąžins . . .

Mano tėvas Stasiui į daktarus mokyties — pritarė, bet dėdės neklausyti nepritarė:

— Reikia pamislyti, — sako, — dėdė turtingas, nevedęs, savi namai mieste, dargi mūro, visa nauda, gal ir kapitalo kiek. Viso išsižadėti dėl kokio mokslo užmanymo — nepraktiška . . .

Stasys tyli, nesiginčija, ir tą vakarą apie jo dėdę kalbos nebebuvo.

Sakėsi iš Šėmų išvažiuojęs labai anksti, o atvažiavo pas mus tik pavakare: arklys rambus — negalėjęs pavaryti. Buvo sekmadienis. Man parūpo, kame Stasys šiandien bažnyčioje buvo — Žarėnuose ar Plungėje. Bet nedrįsau klausti. Mums visuomet buvo sakoma, kad šventą dieną nevalia jokio darbo dirbti, nei į kelionę rengties, o jei toli į kelią išvažiuojęs užėitų šventė, tai būtinai reikia kur pakelėje bažnyčioje mišią išklaustyti. O jei to negalima, tai važiuojant rožančių

kalbėti... Stasys šventą dieną rengėsi, važiavo ilgai — nuo pat ryto... Kame jis mišių klausė, — man vis rūpi.

Viešėjo jis pas mus keletą dienų. Vaikščiojome, lakstėme po pievas, mišką, uogavome, sode ant žemės voliojomės. Aš, jau pradrijsusi, paklausiau:

— Stasy! sekmadienį atvažiuodamas bažnyčioje buvai ar važiuodamas rožančių kalbėjai?

— Kvailas tavo klausimas, — ėmė juokties Stasys. — Aš, ratukuose važiuodamas, vos pavariau arklį, o pakinkius į bažnyčią, kaip jis patrauktų?

Susigėdinau pajuokta, teisinausi:

— Je! mus mokė, kad šventą dieną mišių neišklausius bažnyčioje — nevalia važiuoti...

— O, mat, aš be mišių ir be bažnyčios dėlto atvažiavau. — juokėsi, — niekas man nekliudė.

— Už tai, tur būt, rožančių kalbėjai?

— Taip, kalbėjau rožančių, kraudamas velniais nepavaromą arklį, — juokias, — mat, mano rožančius geresnis už tavąjį...

Pasibaisėjau tokiais Stasio juokais: kaip jis nesibijo tos baisiosios „peklos“ ir iš velnių juokus vedžioja.

Nepatenkino manęs Stasio juokai, tempiu jį toliau. Sykį riekšutavę parėjom vėlai. Pavargę, sušilę, besikarstydami po lazdynus, skubėjome gulti. Bet reikia poteriai sukalbėti... Knostelėjo: kaip Stasys darys? Pro durų plyšį žiūriu, ar kalbės poterius. Kur tau! Nusimetęs drobužius, krito į lovą, net nepersizegnojęs. Patyliukais, prisislinkusi pas jo lovą, sakau:

— Stasy! tu be poterių užmigi. Velnias ateis naktį — pagaus.

— Kvaila! tave su poteriais greičiau pagaus. Eik gulti!..

Sugrįžusi pas savo lovą, Stasį pamėgdžiodama, greitai nusimečiau drobužius, kritusi į lovą, tuoj užmigau.

Tokia buvo mano gyvenime pirmoji bedievystės sėkla. Nors man dažnai ateidavo į galvą klausimas: „Kokia tam dievui nauda, kad žmonės nevalgo mėsos nei pieno? Arba — kas nauda dievui, kad žmonės liežuviais plaka „Sveika Marija“, „Tėve mūsų“ ir kitokias maldas? Gali dievui nusibosti vis tą patį iš tiek svieto bažnyčioje girdėti — negali suspėti nė visų prašymų išpildyti.“ Bet panašiais klausimais nė per pusę lūpų nevalia balsu prasiatarti. „Griekas, nueisi į peklą... reikia spaviedoties iš tokios minties, o nesiliausi — tuoj rykštės gausi“, — tuoj tokius grasinimus nuo tėvų ir nuo Barboros išgirsi.

O čia Stasys, negana, mane išjuokė, dargi pats nekalba poterių ir sakėsi niekuomet nepasninkaujās: tada jam esās pasninkas, kada neturįs ko valgyti: gavęs — didįjį penktadienį valgās mėsą, o negavęs — per velykas silkę...

Stasys išvažiavo. Paskum aš drąsiau išsisukinėjau nuo poterių ir pasninke, kur užklysdama mėsos, varškės ar smetenos, pasislėpdama valgiau, nesibijojau velnio pagaunama. Tik liko dar baimė:

— Kaip bus numirus? Ką pasakys dievas per paskutinį teismą? To pabūgusi, kartais vėl poteriavau. O išsisukinėti nuo poterių labai man sekėsi. Vakare atsiklaupsiu minkštoje žolėje po klevo kieme; paklūpojusi valandėlę atsivėdinsiu; nusibodus klūpoti, pasidaužysiu kumščia į krūtinę, pabučiuosiu kvepiančią žolėlę, dar klevo žievę pabučiuosiu, kame aukštai buvo dievo „mūka“ prikalta, dar pasivoliosiu rasotoje žolėje ir peršokuosiu viena koja per kiemą, — sakysiuos už visas „brostvas“ sukalbėjusi poterius.

Per žiemą mokyties man nebėra ko: skaityti lenkiškai ir žemaitiškai gerai moku, jau ir rusiškai neblogai paskaitau, ir vokiškas raides pažįstu; rašyti, skaičiuoti šiek tiek jau moku. O vis tą patį berašant, jokios naudos, tik popierio daug pripeizuju: „Tai vis pinigą ištraukia...“ — nutarė tė-

vas. Kad dykai laiko neleisčiau, davė man pakulas verpti — storai, kol išmoksiu, prie ratelio priprasiu... Nusibodus verpti, kojines virbalais nėriau ir vasarą, viščiukus nuo varnų ganydama, taip pat nėriau. Man sakė, kad reikia mokėti viskas sau pasidaryti... Siūti ir mokiaus. Motyna sakė, kad kiekvienai mergaitei reikia mokėti adata valdyti, susilopinti ar ką pasitaisyti — nežiūrėti į svetimus nagus... Mat, vienas siuvėjas mirdamas liepęs sau adatą paduoti; paėmęs, bučiavęs ir dėkavojęs, jog per adatą einęs į dangų... Dėl to siuvimas ne tik žemėje reikalingas, bet per adatą galima ir išganymas gauti.

Per žiemą verpiau, siuvau, nėriau; pavasarį vėl prie paukščių — lesinau, ganiau.

Pavasarij atvažiavo pas mus dėdyna su trimis mažosiomis dukterimis ir Stasys sykiu. Jau su mėlyna apykakle studentas. Džiaugėmės, mylėjom, vaišinom, kuo beišgalėjom. Buvo labai karštos dienos: ėjom maudyties į upelį už malūno. Jei malūnas sukasi, tai vanduo per akmenis srauniai bėga. Naktį mes su dėdynos mergaitėmis miegojom daržinėje ant šieno... Labai smagu buvo su mergaitėmis ir Stasiu per dieną lakstyti... O labiau džiaugiausi, kad visi lažininkai pamatys, kokią turtingą mes turime dėdyną: net karietoje atvažiavo... Dabar jau dėdyna liepė mane atvežti rudenį, kaip prasidės mokslas. Pasakė motynai, kokius drobužius man pataisyti, panašius į jos mergaičių — trumpus, su kelnaitėmis. Už mano laikymą ir mokslą — susirokavo užmokėti 25 rublius metams. O kalėdų ir velykų švenčių ir vasaros tėvas mane parsiveš namo.

Dėdyna su mergaitėmis išvažiavo. Stasys pasiliko pas mus dar kelias savaites.

Kiek įdėmių ir nuostabių dalykų pripasakojo mums Stasys iš savo kelionės iš Maskvos namo!

Nuo Maskvos iki Peterburgo esąs jau įtaisytas geležinis kelias, lygus, kaip stalas, tiesus, kaip styga: patiestos geležys tekiniams riedėti. Važiuoja be jokio arklio, yra tik geležinis pečius: tą pakuria, padaro garą, tas ir traukia visą eilę sukabintų vežimų. O tie vežimai didesni, kaip lažininkų trobos, su lubomis, stogu ir langais. Į tokį vežimą sutelpa daugiau, kaip dvidešimt žmonių: suoliukai pataisyti žmonėms sėdėti. O veža nuostabiai greitai.

— Pamislykit, — sako, — iš Maskvos į Peterburgą šimtas mylių, o mes geležies keliu važiuome tik tris dienas... Smagu. Kai apsisotja, į stotį ar į miestą pašau, nusiperki sau valgyti... duonos, sūrio... Važiuavę keli studentai — valgyti gavę, bet miegoti nėra kaip: tai naktį palindę po suolu ir ant grindų išsimiegoję... Važiuavusios ir panos, bet jos nedrįsusios po suolu lįsti, sėdomis tik snausti tegalėjusios.

Išsižioję klausėmės apie tokius stebuklus — be arklių rieda vežimas su tiek žmonių?!

— Jei Stasys nemeluoja, — sako Barbora, — tai jau pildosi sūdnos dienos pranašystės... juk ir Antakristus važinės su geležiniu pečium ir degins žmones. Ot, sulaukėm! Mat, jau žmonių griekų prisipildė miera!

— Gali širdis pykti, galva sukties, taip greitai vežant, — sako mama, — aš niekaip nesėščiau į tokį vežimą.

O aš manau: „Kad tik kas mane vežtų?!“

Iš Peterburgo plaukęs vandeniui į Rygą — irgi smagu.

— Niekur krašto nematyti, — sako, — vanduo ir vanduo! Tupi ant vandens, lygu žąsis, nesijauti — plauki ar vietoje tupi... vėjas tik pasupa kartais net per daug...

Iš Rygos parvažiuavęs paštu...

— Tokia kelio tolybė, — sako Stasys, — o prie gerų įtaisų tik dvi savaites tetrukau kelionėje, o yra apie du šimtai mylių kelio...

Stasys atsivežė daug knygų, prisidėjo ant staliukų, kitas nešėsi į sodą ir atsisėdęs skaitė. Aš seilę rijau ir čiupinėjau tas knygas, bet visos tik rusiškos: aš mažai tegaliu paskaityti ir mažai tesuprantu.

Paskum Stasys susipažino su mūsų kaimynu Endriejauskiu. Tas turėjo daug visokių knygų, daugiausia lenkiškų. Stasys parsinešdavo po kelias ir man leido skaityti. Paskum ir be Štasio kitais metais gavau iš Endriejauskiio knygų pasiskaityti.

Prieš Stasiui atvažiuojant, buvau susidraugavusi su mano amžiaus mergaite, kuri atnešdavo valgyti lažininkui. Atsimenu kaip šiandien. Bimbalinėje mirė Norvaišienė; mes nuėjom į budynę pagiedoti. Mačiau, kaip Onikė verkė, klykė, ant negyvos motynos kojų užsigulusi. Kas norint atplėš ją, nuves šalin — ji vėl įpuolusi kris motynai ant kojų ir klykdama verks. Man liepia giedoti iš kantičkų. Kaip tik Onikė sukliks, ir mano balso nebėra — ašaros tik rieda, nosis šniurkščioju. Giedoti nebegaliu, taip man gaila Onikės.

Paskum mergos lažininkės pasakojo, kad Norvaišas veda: negali be šeimininkės būti. Nors mažas vaikas liko, bet naujai Norvaišienei nebus vargo...

Rokavo mergos:

— Onikė dabos vaiką ir valgyti neš į lažą, tik, žinoma, reikia Onikę kartais sustramužyti...

Tykojau Onikę pamatyti. Kaip atnešė valgyti, tuoj paklausiau, kokia jos naujoji motyna, ar smarkesnė už mirusiąją?..

Onikė paklausta nuraudo, ir akys pasruvo ašaromis. Nieko nepasakius, nubėgo.

Aš, nuėjusi į sodą viščiukų nuo varnų ganyti, verkiau, Onikės ašaros man akyse stovėjo...

„Kokia ji tur būt nelaiminga? — maniau, — kad paklausta ėmė verkti. Kaip jai reikia vaikas daboti ir valgyti nešti?..

Kaip ją ta močeka ragana bara, su rykšte plaka ... pieno nei sviesto neduoda?..“

Apie visokias Onikės skriaudas manydama, verkiau. Kada tik pamačiau Onikę atnešus valgyti, tykojau su ja susieiti, pašnekėti ir pasislėpus uogų ar obuolių jai pakišti. Šnekėti ilgiau bijojau, kad mama nepamatytų: nebeklausinėjau Onikę apie močeką: žinojau, kad pik'a, nedora ... Nors niekas man nesakė, nei Onikė nesiguodžiojo ... bet negali būti gera dėl to, kad močeka ir Onikę skriaudžia.

Už tai aš, Onikę paguosdama, skubina savo vargus pasakojau: kaip, išėjusi iš darželio, užmiršau vartelius užkabinti, kaip paršeliai, sulindę jurginius, rūtas iškniso, kaip man Emilka taip skaudžiai sudavė į kuprą, jog verkti pradėjau ...

Kitą sykį, rugius vežant, nepasergėjau, kaip kalakutai nulėkė pas daržinę: vieną kalakučiuką ir numynė arklys ... Mama baisiai barė, tik su rykšte negavau už nedabojimą kalakutų: o tie toki nedori, taip sunku nudaboti, laksto, kaip nelabieji ... Kada tik Onikę gaudavau susieiti, vis panašius vargus pasakodavau, kad žinotų, jog ir aš tokia nelaiminga, kaip ir ji. Prie to vis pasislėpdama pakišau jai uogų, obuolių ir grūšių. Ji man kartais atnešdavo riešutų kišenėj.

Toliau pasidarėm labai artimos draugės. Nelaimei, sykį mane, bemėtant obuolius per tvorą iš sodo Onikei, nutvėrė mano tėvas. Parsivedęs mane už rankos į vidų, kaip vagį, pasišaukė motyną, liepė patūrėti ir su rykšte skaudžiai mane nuplakė už vagystę.

— Dabar tu obuolius pradėjai vogti, — sako, — paskum pradėsi ir didesnius daiktus vogti, labiau, atidavus į svetimomas rankas, gali pasileisti vogti.

Nuplakęs liepė rykštę pabučiuoti ir sau į ranką. Man beverkiant, motyna irgi pamokslus davė, barė — sakė:

— Ne tiek dar reikėjo įrėžti už tokį darbą ... Tėvas obuolius renka, veža į turgų, pardavoja, vargsta, o tu apsigovusi

laidai per tvorą lažininkų vaikams... Su piemenimis susidedi: ar tu turi bent už grašį proto? Žina, kad griekas: kasdien kalbi: „Penktas¹ nevok“... Kitas griekas — tėvų neklausyti, turi spaviedoties, pasitaisyti. Sugausiu kitą sykį su piemenimis, su lažininkų vaikais belakstant, tai pati nuraižysiu iki kraujo, kad kitaip neklausai.

Apibarusi išvarė mane prie paukščių.

Aš atsisėdusi sode verkiu ir galvoju:

„Visi sako, kad dievas teisingas ir mielaširdingas; kodėl dievas mano tėvų nenubaudžia už manęs plakimą taip nekaltai?... Anokia čia ne vagystė! Supuvusius obuolius per tvorą išmesti? Krūvos obuolių svirne pūva, supuvusius išrenkame, kiaulėms išpilame krepšiais. Ir tie keli, kur išmečiau, būtų supuvę, būtų buvę kiaulėms išmesti, kaip aš Onikei... Dievas mato mano nekaltybę, o nenubaudžia tėvų, netrenkia perkūnas?... Liepė per išpažintį pasisakyti, no kaip aš sažysiu tokią ilgą istoriją apie supuvusius obuolius?“

Išpažintį priminus, dar atsiminiau. Sykį nusivežė mane į Žemaičių Kalvariją. Stebuklinga vieta, atlaidai dideli, kiekvienam reikia išpažintiės prieiti. Veda ir mane. Už altoriaus kunigai klauso išpažinties; žmonių daugybė, eilėmis apstoje, ir mane įspraudė pasienyje į eilę... Kad šilta, kad trošku, kad mane spaudžia, slėgia, žmonės karštą dvasią man į galvą pučia. Prispaušta, prislėgta vos pakvėpuoju; trošku: noriu gerti, noriu nors dantis paskalauti; o čia mama neleidžia iš eilės pasitraukti. Neištūrėdama verkiu, pasikukčiodama verkiu. Taip verkiančią pristūmė iš eilės prie kunigo. Skubėjau išsipazinti, kad kuo greičiau, išlindus iš sprūstės, prasi-
vėdinčiau, atsikvėpčiau... Paskum mane pagyrė — girdėjau... kad labai apverkusi nuodėmes. Na, išpažintis tai išpažintis, man tik bus naudinga, manau. Bet kaip čia atker-

¹) Turėtų būti: „Sekmas...“

šyti tėvams už mano skriaudą — plakimą nekaltai. Sako, kad po išpažinties, po komunijos žmogus paliekąs be nuodėmės: ko tik norįs, gališ iš dievo išsimelsti... Kaip eisiu išpažinties, galvoju, po komunijos melsiuos, prašysiu dievą, kad mano tėvams atkeršytų. Dievas žino, kaip nubausti, kad manęs daugiau su rykšte neberaižytų...

Rudenop, kaip jau laikas mane į mokslą vežti, apsiuvo, ap-rėdė, kaip dėdynos mergaitės. Žaliąją skrynelę pridėjo daugiau drobužių, skalbinių; patalynę surišo.

Išvažiuojant teta Barbora, mane apsikabinus, apsilverkė. Nusistebėjau ko: aš taip gražiai parėdyta tik džiaugiuosi — ko čia verkti. Nusivežė mane su visu kraičiu ir paliko.

Mano mokslas prasidėjo ne juokais.

Mokykla — kambarys ant aukšto. Aslos viduryje stalas, pasieniuose keturios lovos ir dvi spintelės knygoms susidėti. Mes šešios mokinės. Mokytoja, vyriausia dėdynos duk-tė, susodino mus aplink stalą: kiekvienai paskyrė vietą. Sie-noje iškabino popierį su nurodymais visai savaitei — kurią dieną kurios lekcijos, kas prieš pietus, kas po pietų. Kas savaitė viena paskirta dižurna tvarkos prižiūrėti. Prieš prad-dant mokslą, kasdien mes sustojame kiekviena savo vieto-je, dižurna perskaito ar atkalba balsu maldą prieš mokslą, per-sižegnojame, visos susėdame: turime sėdėti, kaip bažnyčioje. Visos mokinės pernykščios, aš tik nauja, kvaila: visos manim šaiposi.

Prasideda mano egzaminas:

— Ką tu moki?

— Moku skaityti rašyti lenkiškai, truputį skaityti rusiškai ir nedaug vokiškai...

— Kas tave mokė?

— Lenkiškai ir rusiškai tėvas mokė, o vokiškai Petrusia. Ji iš vokietės mokytojos mokėsi ir man parodė raides ir kaip ištarti...

— Kokias knygas skaitei?

— Maldaknyges, „lomentorius“, „Žyvatą Jėzaus Kristaus.“
— Žemaitiškai! — nusistebėjo mokytoja. — Aha! Dėl to taip blogai kalbi lenkiškai, kad žemaitiškai sugadinta... Daugiau man nė į rankas žemaitiškos, atmink! — pagrasino mokytoja. — O gramatikos, geografijos, aritmetikos nesimokei?

— Nemoku, niekas nemokė...

— Tai tu nė dešimties nesuskaitai, nė skaitmenų nepažįsti? Visos pradėjo manim juokties, man kakta užkaito:

— Dešimtį suskaitau ir skaitmenis pažįstu, — sakau.

— O prancūzišką kalbą girdėjai, raštą matei?

— Taip, dažnai girdėjau grapikes šnekant prancūziškai ir gazietą mačiau: grapikių mokytoja man atidavė... popieris didelis, su paveikslais ir raidės tokios pat...

— Gerai. Kokia lekcija dabar pažymėta? — paklausė dižurną.

— Aritmetikos, — atsakė ir padėjo kiekvienai marmulinę lentelę rašyti.

Mokytoja ėmė aiškinti, kad vienetai rašomi po vieną skaitmenį iki 9, o dešimtys rašomos jau iš dviejų skaitmenų iki šimto. Šimtai rašomi po tris skaitmenis iki tūkstančio, tūkstančiai jau iš keturių skaitmenų... Aiškino ir liepė gerai įsidėti.

„Ką tu čia man pasakoji? — manau, — aš tą viską moku...“

— Ar supratote? — paklausė.

— Suprantam, suprantam...

— Dabar kiekviena savo lentelėje parašykite skaičių — „Šimtą vieną“ ir man parodykit.

Visos parašė 1001, o aš parašiau 101. Vėl aiškina, kad čia, keturis skaitmenis parašius, yra tūkstantis, šimtas turi būti tik trys skaitmens...

— Pernai mokėtės... — baigė mokytoja.

Visos rašė, vargo, prakaitavo, mano parašymo mokytoja nerodo, ir nė viena neparašė teisingai...

— Kaip jums ne sarmata? — barasi mokytoja, — mat Julka pirmą sykį girdi ir suprato, o jūs ne...

Paskum kitos lekcijos: skaitymas, rašymas man vieni niekai — už visas geriau mokėjau. Geografiją irgi greit supratau.

Sunkiausia buvo mokyties gramatikos, labiau prancūziškos: nieko nesuprasdama, kaip strazdas, atsimintinai žodžius kaliau.

Kaip jau minėjau, pas dėdyną svečių netrūko. Nebuvo tos dienos, kad kas neatvažiuotų. Besimokydamos išgirsim vežimą bildant, tuoj ir beatlekiantį mergaitę:

— Panele! prašom prie svečių... tas ir tas atvažiavo...

Mūsų mokytoja, liepusi mums rašyti ar skaityti, pasitaisiusi plaukus, nueis prie svečių.

Mes jau žinome, kokie svečiai, ar ilgam. Jei svečiai iš toliau, kokios ponios — tuoj metame knygas: taisomės, šukuojamės — žinome, kad reikės su svečiais pasimatyti per arbatą ar vakarienę; o jei svečiai arti, paprasti, žinome, kad greit išvažiuos, tai sėdime prie knygu, o kiek mokomės — nums žinoti.

Kartais per keletą dienų nebus svečių: taip mums nusibos: lauksim, klausysime, be neatbarška kas.

Dažnai ir dėdyna važinėjo į svečius. Visuomet sykiu ir mūsų mokytoja. Užduos mums lekcijas kelioms dienoms, kiek žadės užtrukti išvažiavus. Tuomet mums gadyne: ką norim, tą darom.

O kad namie mokytoja, tai šeštadienį tik pusdienis mokslui. Kaip tik dvylikta, tuoj mokytoja perskaito evangeliją, dar truputį paaiškina, kas reikia, sukalbam „Aniolas pasveikino“ ir einam pietų... Šeštadienio popietį turim laisvą: galim ką nors sau pasitaisyti.

Sekmadieniais į bažnyčią nedažnai teišvažiuojam; toks mūsų būrys — visos negalim į vežimą sulipti. Vyresniosios važiuoja, o mažosios sėdim namie; bet likus ir reikia melsties:

rožančių, mišių maldas kalbėti, bet dėlto gauname laiko ir kortomis palošti.

Dėdyna ir visos dukters labai buvo pamaldžios, tvirtai tikėjo, kad visko, ko tik reikalauji, galima iš dievo išmesti. Todėl visokios „novenos“, „karunkos“, „meditacijos“, visokios „intencijos“ buvo paisomos. O gegužės mėnesį kas vakaras maldos iki pusnakčio prieš panelės švenčiausios paveikslą, tik gegužės mėnesį parėdytą. Jos meldžiasi: viena skaito balsu, o kitos pašnibždomis kartoja arba litaniją atskinėja — „melskis už mus“. Man didžiausias lažas: tik klūpau ir snaudžiu — laikausi tik nepavirsti...

Tokios kančios kas vakarą per visą gegužės mėnesį kas metai.

Taip mokiausi trejus metus. Vasarą visuomet važiuodavau namo, ir švenčių — kalėdų, velykų, jei kelias būdavo geras, atvažiuodavo manęs parsivežti; kartais ir pas dėdyną šventes praleisdavau.

Mokė mus visokio mandagumo, gražaus elgesio, manieros, šokių... Visko mokė „ant gero“, nuo blogo gynė, bet manęs nuo melavimo neatpratino.

Iš pat mažo pati iš savęs labai gudriai mokėjau pameluoti, ką bloga padariusi, išsiginti, išsisukti... Nors mane motyva ar sesers dažnai sugaudavo bemeluojant, gėdindavo, sarmatindavo ir aš prižadėdavau niekuomet nemeluoti, tik teisybę sakyti, bet nė juste nepasijusdavau, kaip vėl ką nors pameluodavau.

Mažesnė už mane sesuo Juzė buvo menka, sargaliota, labai mamos lepinama. Aš jai visokių juokų pridarydavau: jai duotą kokį gardumyną pagaudavau, prarydavau arba ją pačią apsukdavau, patampydavau; ji pradėdavo verkti, skųsties — išsigindavau, išsimeluodavau: nieko nedariau, nemačiau... Taip pat ir mokyties nuvežta pameluoti, kaip sakoma, tik „padavai“: ką padarius, išsiginti puikiausia moku... nemačiau, nežinau, neėmiau...

Kas vasarą pas dėdyną viešėjo po kelias savaites Telšių daktaro ruso Solovjovo pati su vaikais. Sykį atvažiavo svečių kaimynai Underavičiai, sykiu jos brolis Sirutavičius — kavalierius. Solovjovo vyresnioji duktė Maša, gal penkiolikos metų mergaitė, pasišaukė mane į pagalbą įvelti akmenį į Sirutavičiaus apsiausto rankoves. Priėngyje buvo pakabinatas. Man įsakė, saugok dieve, nieko nesakyti ir neprisi- pažinti... Išvažiuojant tas ponaitis tampo, tampo savo apsiaustą, drasko rankoves supykęs... Mūsų panos ir ponios ir daktaro mokytoja Nadiežda Ivanovna padeda akmenį iš- velti, atsiprašinėja už tokį nesmagumą, žada iširti ir nubausti, kas tai padarė...

Mudvi tylime. Išleidus svečius, tuoj užsipuolė mane: gi- ruosi prie gyvo kaklo — nežinau, nemačiau...

Tik Maša, lygu Pilypas iš kanapių iššokusi, šaukia:

— Aš, aš padariau, aš. Abi su Julka padarėm, — rodo į mane.

O aš ką tik buvau užsigynus... Še tau. Tokia man sar- mata, gėda, piktumas ant Mašos... Čia taip mane įbaudė nesisakyti, čia pati pirmoji pasisakė... Štai svieto veidmai- nystė... Perpykusi ant Mašos, pasižadėjau niekuomet dau- giau neklausyti tokių, kurios lieptų meluoti, bet visuomet, gerai ar blogai ką padarius, teisybę sakyties. Tačiau nelabai manim betikėjo draugės, nesykį sugavusios mane pamelavus. Jei kad ir iš tikros širdies teisybę sakysiu — tuoj šypsoda- mos paklaus:

— Be nemeluoji?

O dėdyną vis girdėdavau mane teisinant:

— Ko čia norėti? Su muzikiukais užaugusi, draugavusi, bene ko doro galėjo išmokti... dar gerai, kad tik meluoti te- išmoko, o ne blogiau ką nors...

Paskum dėdynos duktė, mūsų mokytoja, ėmė sirginėti: mažai tegalėjo mokyti, o, be to, labiausiai dar reikėjo su sve-

čiais ir bevažinėjant į svečius sugaišti — nėra laiko kuomet mus mokyti. Dėdyna į jos vietą pasamdė mokytoją iš Vilniaus, iš Vizitkų vienuolyno mokyklos, lenkę. Taip pat paėmė svetimas tris mokines, dėdynos mažosios vėl trys — vadinasi, šešios mokinės: taip mokytoja buvo suderėta... Nebeliko tada mano mokslui vietos. Bet manęs dėdyna nuo savęs neišleidžia: liepia skaityti, rašyti, plačiai lavinties; kartais mokytoja neatsisako ką paaiškinti, kartais Poliusia, buvusi mūsų mokytoja, laiko turėdama, parodo, ko paklausiu; aš padedu ką nors prie namų ūkio.

Taip pamažu palikau sykiu panelę, tarnaitę, šeiminkę, pasiuntinę, siuvėją. Kur kas norėjo, ten galėjo mane prirokuoti; kame kas sugaišo nuo kokio darbo, ten reikia man stoti; atvažiavo svečių — man patarnauti, jei nakvoja — lovos pakloti, viskas sužiūrėti; kartais pietūs išvirti ir sykiu į stalą sėsti; prireikė ko pirkti — lėk į sodžių ar pas kumečių bobas sviesto, smetonos ar kiaušinių parnešti; o čia, žiūrėk, jau kitas koks darbas laukia — obuoliai rinkti, džiovinti, bitės daboti, uogos virti: nežinosi, iš kur koks darbas tau išlįs; o baltiniai siūti, lopyti visiems — vėl mano darbas... Paskaičiuoti ir parašyti tik vakarais gavau, kaip tie prailgėjo... bet jei kuomet svečių yra, tai ir vakaras užimtas. Jei jaunuomenės atvažiuoja, reikia ir man sykiu žaisti, šokti... Nesykį paėgusi nuo šokių, nešiau tacą su uogomis ar konfitūrais svečiams, mat, namiškėms panelėms netinka patarnauti — tai mano pareiga, nes kambarinė buvo maža, kokių 14-kos metų: jos pareiga man pavesta eiti...

Bet man buvo linksma, smagu. Vasarą su jaunimu laktėme uogauti, grybauti, namie mokėmės šokti, žaisti, o apilsusios kortomis lošėme, kol mane pašaukdavo prie kokio darbo. Vasarą kartais nuvažiuodavau pas tėvus, bet neilgai: tuoj dėdyna berašanti, kad grįžčiau — esąs svarbus reikalas... Tėvas kinko arklius ir veža.

Vasarą, viešėdama pas tėvus, dažnai sykiu su Stasiu gaudavau pasiskaityti knygų iš kaimyno Endriejausko. Netolimaus mūsų ir jo dvarelis, taip pat Bukontiškė vadinosi. Senas kavalierius, labai mokytas — laikraščius skaitė: atėjęs pas mus vis naujienas pasakodavo... Vos tik atsimenu, kaip Endriejauskis atėjęs pasakojo apie Sevastopolio karą. Ten prancūzai į rusus bombas mėtė, armotomis šaudė, rusus guldė, lygu rugių pėdus; rusai badavę, arklieną valgę... Syki atėjęs pasakė didelę naujieną: kad caras Mikalojus I miręs. Rusai karą pralaimėję, daug svieto suguldė tenai palikę... Nors čyst maža tebebuvo, bet tai gerai atsimenu.

Endriejauskis turėjo daug knygų ir man skaityti skolinavo. Visos lenkiškos, daugiausia gaudavau Kraševskį skaityti.

Dar vieną atsitikimą iš mažų dienų atsimenu.

Syki atvažiavo iš dvaro į mūsų prūdą žvejoti. Daug vyrų buvo paprūčėje; dideles žuvis traukė, į bosą su vandeniu metė... Mes žiopsojom. Tik vienas vyras pliumpt ir šoko į prūdą. Brisdamas gilyn, šaukia:

— Verčiau nusiskandinsiu, bet į rekrūtus neisiu...

Vyrai sujudo ant kranto, vieni bėga į antrą prūdo pusę, kiti ant pluosto sušoko. O mano mama, atsistojusi pakraštėje, šaukia:

— Mykol, Mykolėli! pasigailėk savo dūšios: nusiskandinsi — į peklą nueisi... Nesiskandink, brisk laukan, neabasis tave kuso, tavo dūšios tyko: persižegnok! Tu toks jaunas — atsitarnausi vaiske, galėsi gyventi...

Ar tas šaukimas pagelbėjo, ar Mykolas susiprato, tik, išbridęs atgal ant kranto, davėsi vyrams surišti. Surišę Mykolą parvedė į mūsų trobą; valgėme visi virtą žuvį...

Mykolas sakė:

— Kad būč neturėjęs smertelno grieko, tikrai būč nusiskandinęs.

Buvau girdėjusi kalbant lažininkus, kad „rekrūtus gauda“, „rekrūtus paduoda“, bet sugautą ir surištą žmogų į rekrūtus paduoti pirmą sykį pamačiau. Užlindusi už krosnies verkiau verkiau: taip man gaila buvo Mykolo į tuos rekrūtus atiduoti... Ilgas laikas išėjo. Aš jau prakutau. Jau pas dėdyną mokiaus, kaip Mykolas Jonušas parėjo iš kariuomenės. Tuomet nė lažininkų nebeturėjo dvarai. Mykolas vedė gražią mergaitę.

Prasidėjo būti neramesni laikai: paleido žmones nuo ponų. Nors dėdyna nedaug turėjo žmonių, bet ir tie pats ėmė nesintis šalin.

Buvo vežėjas Stasiukas Blazinauskiukas, kiaulių piemuo Pranukas, iš mažo dvare užaugintas — tas tuojau tiesiai nuo kiaulių išėjo kaži kur, nė gero žodžio nedavęs. Stasiukas taip pat atsisakė nuo vietos, nors jam ir algą siūlė, bet nebeturėjo vergauti, išėjo; kurie žemę valdė, lažą ėjo, tie gyvena vietoje: žemę jiems primatavo. Tokių lažininkų mažai pas dėdyną tebuvo — rodos, tik du broliai Kiaurakiai.

Daugiausia dėdyna turėjo mažų trobelių, pristatytų ant dvaro žemės, o tose vis žydėliai gyveno. Kas ten bebuvo — mėsininkai, skerdėjai, krautuvininkai, pirkliai; smuklę ir „šiūlę“¹⁾ žydėliai turėjo ir žemės po truputį valdė: dėl to ir žmonėms dėdynos žemės mažai teišdalijo.

Paskum pradėjo ponios gedulą nešioti: nė viena nesirėdė kitaip, kaip tik juodai. Šnekėjo ir laikraščiuose rašė apie sumišimus, demonstracijas Varšuvoje, Lenkijoje.

Ėmė melsties, po bažnyčias giedoti. Per kokius atlaidus per sumą nutils vargonai, ir tuoj ponios, ponai lenkiškai užbliauja „Bože cóś Polskę“²⁾... Žmonės šventoriuje pakerčiais juokiasi:

1) maldos namai

2) Lenkų himnas

— Matai, kaip ponai kaukia nebetekę žmonių. Nori atgal pančizną¹⁾ atkaupti...

Teisybė, neramūs ponai paliko. Suvažiavimas po suvažiavimo, susirinkimai po susirinkimų... Priešų priešais lakstys važiuoti, raiti, kartais ir pėsti susieis į kokią susirinkimą. Rodavosis, tarsis, rašinės, pasiuntinius kits kitam siuntinės; o čia gers, barsis, bučiuosis, giedos, dainuos patriotiškas dainas: „Tuomet ponai ir muzikai visi lygūs būsim...“ arba „Gausit ir žemės gabalus, tiktai muškite tuos vabalus, kurie mumis sunaikino, daug bažnyčių išnaikino“. Visokių tų negirdėtų dainų atsirado.

Pradėjom su samdytomis mergaitėmis dainuoti, draugauti. Įsivedusios į ponų kambarį prie fortepijono, mokėmės iš jų lietuviškų dainų ir gaidų. Ir čia man geriau sekėsi, nes aš iš mažo daug dainų mokėjau ir gaidas žinojau. Įėjo į madą laisvė, lygybė...

„Gaila, mano Onikė toli, — maniau sau, — dabar niekas manęs nuo jos neatgyniotų.“

Per žiemą taip maišėsi, lygu mielės kilo, putojo: vis slapta, vis pašnibždomis rokavosi, tarėsi. Kažkokie komitetai susidarė iš ponų, kunigų; taip pat ir ponių komitetai atsirado. Jau pradėjo balsiau apie karą šnekėti:

— Visi ponai jaunieji, visi ponaičiai eis į miškus, ves muzikų pulkus... Ponios, panelės, likusios namie, rūpinsis sukilėlių maistu, statys į girias kas duoną, kas mėsą, pieną... kas drobužius, skalbinius... Viską susitarė taip lengvai padaryti, nes neilgai tereikės laukti klausiuokams miškuose: tuoj ateis prancūzai... Tada pasidžiaugsim laisve ir lygybe...

Visi tie ponų susirinkimai, visi nutarimai vis slapti: jaunuomenės, labiau mūsų mergaičių, nė iš tolo neįsileidžia. Mes tik per penktą dešimtą išgirstame kokią žodį, ir tai taip

¹⁾ baudžiava

įdėmu, taip svarbu žinoti: trokštame prisidėti prie tokio didelio, svarbaus darbo — tėvynę ginti.

Artinosi pavasaris. Vasario mėnuo šiltas, net karštos dienos. Paukščiai — parlėkę; vabalai — zvimbia; varlės — kurkia. Kitais metais nė gegužės mėnuo nebūdavo toks šiltas... Vis tai dievas duoda karui: per senovės sukilimus, kaip senieji atmena, šilti pavasariai būdavę... Taip ir šiomet — ankstybas ir šiltas pavasaris: geras ženklas laimėti karą. Dievas padės lenkams, dėl to ir orą duoda patogų... Džiaugiamės ir drebančia širdimi laukiame tos karo pradžios: „už tėvynę, už šventą tėvynę.“

Dainas dainavom sykiu su lauko darbininkėmis. Mokėme jas patriotiškų dainų, bet tos daugiausia lenkiškos, o prastos mergaitės tik lietuviškai tesupranta...

Kaži kame kaži kokie buvę komitetai, kurie užrašinėję vaikinus, pasiryžusius stoti į karą — eiti į miškus. Pradėjo pasakoti — tas užsirašęs, tas ir tas, daug mūsų pažįstamų bajorų.

Pas dėdyną tarnavo už berną Juozas (pavardės nebeatsimenu), truputį lenkiškai grabaliojo — „čėgo počėgo“. Sakėsi — bajoras nuo Tytavėnų. Mergaitės mums pasakė, kad Juozas užsirašęs į „poustanę“¹⁾). Mes jį neklausėm: juk tai paslaptis, bet rūpinomės jį išleisti, aprėdyti. Pasiuvome naujus apatinius skalbinius — po dvi atmainas, kojines; dėdyna nupirko naujus batus... Laukiame, kada jis išeis. Vieną naktį ėmė šunes labai loti, kažkas barškina į duris. Juozas pasisakė išeinąs, norįs atsisveikint. Šoko telegrama pas mus ant aukšto: mes visos iš lovos stačia galva į pakalnę. Žiūrim — prieš prieangį pilnas kiemas vyrų ir keletas arklių. Sakosi atėję Juozo vesties į abazą²⁾). Mums širdis plaka, rankos kojos dreba, net ašaros akyse stojasi iš džiaugs-

1) sukilimą

2) stovyklą

mo, jog pamatėm jau tikrus lenkus patriotus, kovotojus... Juozui atidavėm visas dovanas; jis nubėgo apsirengti, o tuos lenkus neįmanome, kaip mylėti, kuo vaišinti. Bet jie nuo mūsų vaišių atsisako: nieko nenori, skubinasi iki aušros pasiekti abazą.

Juozas apsitaisė, kitus drobužius į ryšelį susirišo: beturįs ir šaudyklę — kažkokį pagalį... Atsisveikiname, laiminame, bučiuojame su ašaromis tokius didvyrius, kurie didžiuojasi, mandravoja.

Išleidome, išlaiminome — tokis pasišventinimas juk reikia branginti. Nebeužmigome iki pat aušros, vis akyse stovėjo mūsų didvyriai, ausyse skambėjo jų pasiryžimai.

Pradėjo žmonės pasakoti: tas tame miške užėjęs lenkų abazą, kitas kitur sutikęs... Pušinės smuklę apstoję lenkai, ką tik radę pas žydą, viską išnešę: degtinę, alų, riestainius, sūrius, kiaušinius. Kitur buvę užėję į sodžių, — išreikalavę valgyti. Pušinės miško sargą lenkai pakorę, likusi pati su penketu vaikų; buvęs labai geras žmogus, ne tik prasti žmonės jo gailėjosi, bet ir ponios komitetninkės labai gedavosi ir lenkų darbais piktinosi.

Taip tai prasidėjo jau „poustanė“.

Sujudo ir policija: įtariamus bajorus, kurių sūnūs kažį kur prapuolė, ėmė areštuoti, kol parodys, kame sūnūs. Ypač darbo, kas bažnyčioje gieda.

Telšiuose buvo žandarų apicieris Brandtas. Tas be galo uoliai sekiojo, gaudė sukilėlius, — sekiojo, kas bažnyčioje gieda, įtariamus šnipinėjo.

Sykį per šventojo Antano atlaidus Telšiuose per sumą, kaip visuomet, ėmę ponai, ponios giedoti. Tas žandaras, atcistojęs bažnyčioje, ir užrašinėjas, kas gieda. Tą dieną šveicoriaus rolę ėjęs koks Petrulevičia. Pamatęs žandarą berašant, tuoj

priėjęs su lazdos buože jam po nosia į žemę dzinkt: „Klaupkis!“ Tas neklausęs, ir vėl dzinkt: „Klaupkis!“ Kaip neklausęs, už sprando žandarą, pro duris. Pamojęs žmonėms iš šventoriaus, parodęs išmesti. O svieto daug buvę. Sujudę žmonės, tuoj ėmę plytgaliai, akmens švilpti pro ausis žandariui... Tas kniustiniu, klupiniu vos išsprukęs iš šventoriaus.

Nespėjęs Petrulevičia iš bažnyčios pareiti, tuoj į kibitką¹⁾ įmetę ir išlakinę į Kauną. Visi peržegnoję: manę, kad jau niekas jo nebematysiąs; bet netrukus laisvas parėjęs. Tardant klausę:

— Kokią tu teisę turėjai išmesti iš bažnyčios žandarą?

— Mano tokia tarnystė, — sakęs, — tokia pareiga — žiūrėti bažnyčioje per pakėlimą, kad visi klūpėtų: kas neklauso klaupties, kas jis bebūtų, policija ar kas, turiu mesti laukan.

— Jis pravoslavas, nekatalikas — negali klaupties...

— Tai tegul neina į mūsų bažnyčią, — sakęs, — o įėjęs turi taip daryti, kaip visiems paliepta.

— O kam tu eini šveicorystę? Kaznačieju²⁾ tarnauji — turi valdžios vietą, kam užsiimi ne savo darbu?

— Man kunigas per spaviednę uždavė už griekus šveicorystę eiti: turiu pakūtą išpildyti...

Tokiu egzaminu išsimelavęs, išsisukęs parėjęs.

Pas mus, tai yra pas dėdyną Šėmose, sujudimas: nebuvo tos nakties, kad kas neprisibaldytų. Po kelis lenkus, kaip mes vadinome, ateis naktį arba raiti atjos su kokiais popieriais, paliepipais iš abazo: tiek ir tiek, ten ir ten duonos pristatyti, arba tiek ir tiek marškinių.

Tokiems pasiuntiniams reikia duoti valgyti, ir vis saugojanties nuo šeimynos... Dėdyna mus sužadins: viena kaisim arbatą, kita kiaušinius virsim, mėsą, lašinius čirškinsim, kita paduosim valgyt lenkams. O tie skubiniai kimš į dantis, ar-

1) vežimą

2) kasininku

bata plikysis... Sykiu mums pasakos savo nuopelnus. Mes stebimės, nieko negirdėjusios. O jie aiškina, kad tokie dalykai nėra skelbiami...

Mes tokius didvyrius neįmanome kaip bemylėti...

Rytmetį atneštus popierius reikia pristatyti į vietą. O siuntinėjami buvo vis į komitetą. Komitetas buvo paskirtas iš ponų, kurios rūpinosi maistu, drobužiais: p. Goštautienė Ke-guose, p. Gadonienė Vambutuose ir mano dėdyna Šėmose. Kitos ponios toliau ir kas — mums nesakė. Tos trys čia pat kaimynystėje. Dėdyna perskaitys, kas do reikalas. Lieps mums nunešti į Vambutus ar į Kegus: vienur šeši verstai ir kitur šeši.

Mes, per naktį nemigusios per svečius, turime nešti popie-rius šešis verstus. Siųsti ką iš šeimynos — neatsargu. Kartais kuri komiteto ponia atvažiavusi pasakys, jog tiek ir tiek reikalauja ten ir ten marškinių...

— Mergaitės, siūkite. Štai ir audeklo atvežiau.

Paduos mums visą drobės ar kartūno ritinį.

-- Tik paskubėkit, nes greitai reikalauja, -- pasakys.

Mes buvome šešios, bet siuvome tik trys — vyresniosios dvi ir mažoji nesiuvo, o mes trys per dienas kriukiu sėdėsim prie siuvimo. Siuvamų mašinų dar nepažinom, nė nematėm, tai su adatėlėmis badysim, badysim, ir vis skubina. Maty-damos, kad skirtu laiku nepasiūsime, kiek paliepta, tai, prie žvakės susėdusios aplink staliuką, ir drožiame per kiaurą naktį. Dar gerai, jei lenkai nesugaišino, o jei iš kur užklydo, reikia mum jie pavalgydinti: arbata kaisti — ir sugaištis nuo siuvimo.

Nespėsime tą ritinį sukarpyti, susiūti, žiūrėk, jau kitą ritinį komitetninkės bepristatančios: vėl skaidina skubina pa-siūti... Kiek mes marškinių prisiuvome — nė angelai nesu-skaitytų, o kiek naktų nė akių nesudėjome — nė velnai nesurokuotų.

Dėdynos duktė, antroji po vyresniosios — Valerka, tekėjo už vyro, Grigorio Ulinsko: įdėmios buvo vestuvės. Mat, gedulo ir karo metai. Nėgana — vestuvės be muzikos, be šokių, dargi ir vestuvininkų parėdnės turi būti patriotiškos. Prieš vestuves panos, suvažiuodamos susibėgdamos, susikalbėjo višos vienaip apsirengti, lenkiškais kontusiukais. Kontusai buvo įsiėję į madą — drobužis dvejomis rankovėmis. Vienos rankovės siauros — kaip tik ant rankos, antros — ilgos, plačios, nesusiūtos — tik ant pečių su rankovėmis sykiu prisiūtos; kybojo, lygu sparnai, vadinosi viliotai. Tos palaidos rankovės (viliotai) su juodo šilko arba balto šilko pamušu, kaip kam patinka. Viliotai kybojo prie šalių arba užmesti ant pečių kybojo ant nugaros. Visos parėdninkės juodais kontusiukais su baltu pamuštais viliotais, ant galvos raguotos keturkampės konfederatkos, ir juodos su baltais: atrodė, lygu šarkos — juodos su baltomis pasparnėmis.

Vyrų nevienokia mada: su čemarkomis, frakais, studentai su mundurais — kaip kas turėjo.

Dėdynos plati pažintis — dar platesnė giminė: sukviestų svečių į vestuves pilnas dvaras, — nė pirštų įkišti vietos.

Sekmadienį visi vestuvininkai — net keliolika vežimų — į bažnyčią sumos. Tuoj po sumos jungtuvės. Jungė tam tikslui pakviestas dekonas, kunigas Senulevičia. Kamendorius kun. Bernevičia įlipo pamokslo sakyti. Po jungtuvių visos vestuvės eina laukan — ir visi žmonės paskui tų šarkų būrio grūdasi laukan: visa bažnyčia maišosi, niekas nebesiklauso pamokslo. Kamendorius šaukia:

— Jūs prakeiktieji! nenorit dievo žodžių klausyties, bet grūdatės, traukiate, kur jus velniai veda — stačiai į peklą, — ir taip toliau ėmė keikti, grumzdyti.

Vestuvininkai išeidami girdi kamendoriaus keiksmą, parvažiavę juokiasi. Per pietus brakšt beprisistatęs ir kamendorius. Na brač! Kaip paims ponai jį ant dantų! Kaip ims

švilpti, delnais pleškinti, uria! Tas vos tik spėjo sprukti pro duris, įsisėdęs išdūmė iš šarkų vestuvių.

Svarbiausi svečiai vestuvėse buvo dėdynos giminės Citavičiai — du broliai ir dvi seserys: tėvų nebeturėjo. Vienas — vyresnysis, Zigmuntas, atsitarnavęs kariuomenėje, o mažasis, Kazimieras, tebetarnaujās rusų apicieris, su munduru į vestuves atvažiavo. Kiti svečiai, labiau studentai, labai skersakiavo į tą apicierėlį, visaip pajuokė, tėvynės priešu pravardžiuodami. O kiti, senesni ponai, daugiausia Citavičius gerbė: vis jie pirmoje vietoje. Tiek broliai, tiek sesers — šarkos, kaip sakoma — visi aplink juos pirštų galais vaikščiojo.

— Pasirodys! — pranašavo.

Citavičiai pirmi išvažiavo iš vestuvių — visi svečiai ir namiškiai išlydėjo. Pas Dargeliškės kapukus gerė šampano, laimingam keliui atsisveikino. Kiti svečiai dar sugrįžo į vestuves.

Po vestuvių, praėjus dviem savaitėm, sužinojom, jog Citavičiai surinko didelį pulką ir išvedė į miškus. Vyresnysis, Zigmuntas, už pulko vadą, o pagelbininku išėjo tas mažasis apicierėlis... Mes atsigavome: studentams, ypač savo Stasiui, akis badėme...

Neilgai tesidžiaugėme: vėl po poros savičių atėjo žinia — pasiuntinys su laišku. Aprašoma didžiausia nelaimė — Citavičių abazą užpuolė rusai Tytavėnų giriose. Visus išblaškė, išmušė, išgaudė. Vyresnįjį Citavičių, patį vadą, durtuvais užbadė; mažasis, išokęs į medį, gyvas palikęs. Kaip rusai apsidirbę pasitraukė, tada mažasis brolio lavoną parvilkęs namo.

Kviečia į laidotuves. Kiek mums ašarų, kiek gailėsio!

— Ot, atsisveikino iš vestuvių, greta kapų gerė šampano, išleido, štai ir tikri kapai! Dargeliškės kapukai — pranašystė buvo... Kas galėjo tikėtis?

Verkiame, garbstome, aimanuojame dienas naktis.

Dėdyna su vyriausia dukterim išvažiavo į laidotuves; sugrįžusi pasakojo, kaip iškilmingai laidojo tą didvyrį. Visas

buvęs apipiltas baltomis rožėmis, lelijomis, minios svieto lydėję į kapus. Velionis turėjęs nesuskaitomai daug žaizdų: viename veide buvę septyni durtuvų dūriai matyti.

Vadą palaidojo, jo pulką kiek išmušė, kiek išgainiojo ar į nelaisvę paėmė. Suėmė sykiu ir mažąjį brolių, bet jo nepažino — klausinėjo, tardė, kas jis. O tas nesisakė, bijojo, kad tuoj sušaudys, kaip kariuomenės dezertyrą... Kiek jį prikankino, kiek primušė, kol sužinojo, kas. Iš to tardymo visą mėnesį kankinys be žado gulėjo. Pagerėjus nusmerkė sušaudyti. Bet per didelį rūpestį, per protekcijas (jo dėdės buvo generolai, ministeriai), per užtarimus pakeitė teismo mirties bausmę dvylika metų katorgos.

Trečiasis, vidurinis jo brolis Citavičia, taip pat pasprukęs iš kariuomenės, įstojęs į brolio abazą, mušėsis su rusais, tačiau likęs sveikas, nors namie negalėjęs pasirodyti.

Atėjo pas dėdyną. Čia vėl neatsargu ilgai viešėti. Dėdynos brolis Abromavičia gyveno mažne pačioje Paprūsėje, netol kartinos Aleksandravoje. Dėdyna sumanė savo svetį nusiųsti pas brolių. Mūsų mokytoja ir aš už panas, o tas svetys už vežėją, nuvažiuovom pas dėdynos brolių ir palikom. Paskum jis persigabeno per sieną, nukeliavo. Vėliau rašinėjo iš Paryžiaus.

Tada važiuoti į kitą parapiją ar miestelį reikėjo gauti leidimus iš kareivių viršininko. Mes važiuodamos turėjome leidimus, nes ji važiuovom pas dėdę, o aš pas tėvus. Kiekviename miestelyj, kartais ir sodžiuose, stovėjo sargyba, dabojo — kas ir kur keliauja. Kiek mudviem kinkos drebėjo, kaip sargyba mus sustabdė — leidimo žiūrėjo: bijojome, kad mūsų vežėjo nesutrukdytų. Bet sargyba juk mato, kad panos turi turėti vežėją — pačios nevažnyčios, niekas ir nepasirūpino mūsų vežėjo leidimu. Baimės tik iki valios.

Vieną naktį atsibaldė būrys, ar dešimt lenkų, — susitarę išėina į pulką. Užėjo pas dėdyną, nes sykiu beeinąs Stasiukas, ilgai tarnavęs pas dėdyną, dargi jos skaskavas, buvęs atimtas

į dvarą — kaip stojo laisvė, jis išėjo. Dabar, išeidamas į pulką, su visais savo draugais užėjo atsisveikinti. Stasiukui reikėjo marškinių, naujų batų... Kame čia gausi nupirkti? Marškinius, apatinius skalbinius davėme, o batams — nors pini-gais... Vaisinome visą pulką, — visą virtuvą arbatos išgėrė, visą pieną, kiek buvo pamilžto, išgėrė, duoną, kiek buvo iš-keptos, lašinių bryzą suvalgė. Išleidom, palaiminom, gero pasisekimo palinkėjom.

Po kelių dienų vakare žiūrim — pas pirtį kažį kas žiburį braižo. Pirtis buvo už eglynuko pas upelį.

— Jau ten kas norint nepaprasta yra, — sakome.

Vingį davusios, einame žiūrėti... Ogi mūsų Stasiukas! Ap-sirišęs galvą, ir ranka sutinusi, kaip pagalys.

— Mano jau grobas grobą ryja, — sako, — nuo vakar ryto burnoje kruopos neturėjau... Kaip sužeidė, būrys pasitraukė, o aš vienas klaidžioju...

Toks mums karštis! Vienos lekiame valgyti atnešti, kitos velkame balakoną. A nė iš tolo negalima rankovės numauti — kaip traukiame, jis šaukia. Atlakino pieno, duonos... Val-gyti negali, tik atsigėrė.

Kaip visi sugulė, parsivedėm į kambarius. Žirkklėmis perkir-pom balakono rankovę, o marškiniai vieno kraujo — su-džiūvę, sustyrę. Galva sveika, tik veidas viena pūslė — nei dantų pajudinti, nei išsižioti — ir pašnekėti sunku... Nu-prausėm, apvalėm, dar pagirdėm arbata, išleidom atgal į pirtį. Dėdyna liepė pirtyje ant šiaudų gulėti, — dieną kaip norint daktarą parūpins.

Netoli trobelėj sirgo žydė Maušienė. Dėdyna davė ark-lius, Maušas parvežė iš Telšių daktarą Pšibilskį. Tas nuo li-gonies atėjo į dvarą. Bevaikščiodami su panomis, aplankė ir pirtį.

Stasiuko veidas nepavojingai sužeistas, tik paraku nupli-kytas; akys sveikos, tik antakiai nusvilę; o ranka, kaip turė-

jės ištiesęs — revolveriu taikęs šauti, priešas šovęs, šiam kulka per pirštus įlindusi, o per petį išlindusi, per visą ranką išilgu kulkos takas užmėlynavęs.

Daktaras per visą ranką odą perskėlė, žaizdą išplovė, ap-
raišiojo, — sako, kad tik truputį toliau, tuoj būtų gangrena
pripuolusi . . .

Kiek mums bėgiojimo, kiek palakstymo: vandens šilto, skur-
lių, vatos, vaistų; vieną atnešim, jau kito ko šaukia; o čia rei-
kia skubėti, reikia slapstyties . . .

Na, jau šiaip taip apžiūrėjo daktaras ligonį, per Maušą ža-
dėjo vaistų pasiųsti . . . parodė, kaip ranka aprišti, kaip
žaizda nuplauti, koki vaistai į vandenį pilti, kokiais žaizda
tepti . . .

Sarginome Stasiuką porą savaitių — kas rytą nešėmės šilto
vandens, ranką mirkėm, skurlius metėm, vaistais plovėm; mil-
telių daktaras atsiuntė — tais žaizdą barstėm, rišom, kaip dak-
taras buvo parodęs.

Stasiukas apžiūrėtas, pavalgęs, išeidavo toliau į mišką —
dieną nesėdėdavo pirtyje, pareidavo tik valgyti; jei mes pirma
nunešdavom, tai palikdavom — jis parėjęs pavalgydavo ir
vėl išeidavo. Mes indus parsinešdavom, ir vėl reikdavo rū-
pinties vakarienė nunešti. Daugiausia to darbo teko man.

Jau mūsų Stasiukas buvo geresnis, — ranka ir veidas atsi-
leido. Vieną naktį vėl atėjo keli lenkai — visuomet vienas
vyresnis, kiti prasti kareiviai. Pasisakė iš to pulko, kur Sta-
siukas buvo išėjęs. Mes ėmėm klausinėti, kaip sekasi Stasiukui.

— Blogai, — sako, — liko sužeistas, ir nežinom, kame da-
bar, o sužeistas per savo durnumą.

— Kaip? Su maskoliais mušėtės? Kame?

— Kur tau, — sako. — Eidami į pulką, visi Stasiuko draugai
ir jis pats užėjo į karčiamą ir prisigėrė, lygu kiaulės. Girti, gra-

baliodami atėjo į mišką. Piketninkai, pasitkę, klausia: „Kas čia?“ Šie atsako: „Svoj“¹⁾. Piketninkai neleidžia į abazą. Tie ėmė maskoliškai keikti: pasidarė triukšmas. Abazninkai, išgirdę maskolišką kalbą, manė, kad maskoliai užpuolę, nusi-gandę grobė ginklus, „ant trivogos“ iššovė; tuoj ir tie atėjo gir-tieji, ėmė revolveriais šaudyti. Kol suprato, kol pažino, kas atėjo, du iš abazo sužeidė lengvai, o Stasiuką sužeidė sun-kiai: akis išplikė...

— Pulkininkas liepė Stasiuką pakarti už sukėlimą triukšmo, bet tas kažį kur pasislėpė: nepamatė, kur dingo.

Mes jiems nepasakėm, kame Stasiukas. Bet rytmetį ėmėm Stasiuku juokties, pasakoti, kaip prisigėrę sukėlė mūšį ir pats kuo nepasitėpė ant šakos.

Stasiukas teisinosi, mikčiojo ir tą pačią dieną iš pirties prapuolė, nė valgyti nebeparėjo.

Paskum sužinojom — esąs pas savo seserį jau sveikas.

Kitą sužeistą mačiau nepažįstamą. Į Medingėnus, pas dvarininką Šiukštą lenkai atnešę vieną sužeistą, padėję kambaryje ir palikę. Šiukšta išsigandęs, liepęs arklius pakinkyti, išvažiavęs į Telšius duoti žinią vyresnybei, kad atsiimtų sužeistąjį, o tas be sąmonės gulįs. Šiukštienė duoda žinią broliui Underavičiui: taip ir taip, gelbėkit sužeistąjį, nes rusai jį paims ar užmuš. Underavičia atlekia pas dėdyną. Čia sūbruzdo. Tuoj pakinkė arklius, į vežimą pridėjo šieno... Ulinskis, dėdynos žentas, ir Underavičia susisėdo. Reikia dar trečio: kaip dviese neš sužeistąjį, reikia arkliai padaboti. Kas važiuos?

— Aš, aš! — pasišokau, — važiuosiu, kad tik vešitės mane... Tuoj skepetaitę ant galvos, ir jau vežime. Lekiname šuoliais, kaip arkliai įšoka: skubame pirm rusų. Sutemo. Nak-

1) savas

tis tamsi. Mažne dvi mylios kelio, o kelias — šunkeliai, duobės, akmens: vežimas į visas puses šokinėja.

Privaziavome netol dvaro. Žiburių nėra — visur tyku. Mano ponai skarelėmis apsiraišiojo galvas, veidus, vos tik akys spindi; nusilaužė trumpus pagaliukus vietoj revolverių, juokiasi:

— Jeigu maskoliai atėmė sužeistąjį, mes Šiukštą patampysim: vesim karį ar sušaudyti.

Arkliai mūsų atsipūtę; sudrožę po syki, prilėkėm šuoliais prie durų. Pametę man vadžias, abudu išsoko iš vežimo: vienas į duris kumščia muša, kitas į langą barškina, abudu šneka, šaukia, rodos, būtų dešimt žmonių.

— Kas čia? — klausia iš vidaus.

— Darykit duris! Leiskit! O neleisit — uždegsim.

Atidaro duris: Šiukšta išbalęs, rankos dreba, net žvakė naguose laksto.

Mano ponai, abudu sykiu atrėmę pagaliukus jam į krūtinę, abudu sykiu suriko:

— Kur dėjai sužeistąjį lenką?

— Paakakajui guguli... imkit...

— Pašviesk! — trenkia koja į žemę, — padėk išnešti, o ne — tuoj tave pakarsim...

Šiukšta, šleproką susiėmęs, pirmas, mano ponai paskui sugarmėjo į kambarius. Tuoj apkibę visi trys išnešę ligonį. Viskas kruvinas, purvinas, apstyręs, viena koja peršauta kiaurai, o petyje kulka tebėsanti. Paguldę į šieną, galva ant mano kelių. Išvažiavom.

Šiukštai nieko nebesakė: bijojo, kad iš balso nepažintų. Čia vėl baimė rusus pasitikti. Važiuoti greitai negalima, nes ligonis šaukia. Sakosi gavęs nuo ponios gerti ir valgyti, tik žaizdų niekas neapžiūrėjęs. Prašosi nuvežti pas dėdę, gyvenąs netoli Žarėnų miškuose.

Tamsu. Keliai nežinomi: baldomės per kelmus, akmenis, pelkes; arkliai sustojo, ligonis vaitoja. Pradėjo švisti ir saulė patekėjo, kol nusibaldėm į nurodytą vietą. Žmonės seni, pamatę ligonį ir rankas nuleido. Mano ponai, netardami nė žodžio, įnešė ligonį į vidų, pats tuoj į vežimą, ir išdardėjom. Nei tie seniai, nei ligonis nežinojo, kas, iš kur atvažiavę pasirūpino atimti iš rusų nagų.

Daugiau nieko nebegirdėjom, kas jis buvo, kaip pasigydė, kur dingo: niekas nesirūpino.

Tik Šiukšta guodėsi, kad atėję rusai ir, neberadę sužeistą, kuo nesudraskę jo: karti ir šaudyti žadėję. Tas tik teisingosi, kad naktį visas lenkų pulkas atėjęs ir atsiėmęs ligonį.

— Ar daug lenkų atėjo atsiimti ligonio? — tyčia klausia Šiukštą Underavičia.

— Kas juos suskaitys: apstojo visą dvarą, — karštai pasakoja, — mažne duris sulaužė, langus kuo neišdaužė, revolveriais mane surėmė, — visas pulkas — važiuoti, raiti, pėsti: kas matys... o naktis...

Tiek tik sužeistų temačiau per visą vasarą. Sveikų lenkų daug teko matyti. Sykį atėjo vakare vienas be ginklų, sako, kad pakluonėje krūmuose yra daugiau. Pušinės miške rusai užpuolę jų būrį, šie neturėję vado ir nesimušę, tik išlakstę, išsislapstę. Buvę susirinkę į būrį eiti ieškoti kokio didesnio pulko... Dabar išblaškyti nebežino, kur kiti išlakstę, o visi išalkę, nė duonos kąsnio negavę... bijosi kur užteiti...

Kaip šeimyna sugulė, dėdyna liepė visiems ateiti pavalgyti.

Susirinko ar šeši: keturi dar nieko apsidarę, o du — nuplyšę, nudriskę, purvini: vieni skurčiai ant nugaros. Guodžiasi: seniai jau klaidžioja, susirinkę ar dešimt, neturėję vado, nežinojė, kame rasti didesnis pulkas. Kame pasiprašę valgyti, kame gavę kokį puskepalį duonos, o iš kitur išvarę, nieko nedavę...

Mes valgydinom kuo besigriebdamos, nuskuréliams sugraibėm drobužių, skalbinius davėm naujai pasiūtus... Apie pusiaunaktį išleidom. Žadėjo traukti į Papilės miškus: ten esąs didelis pulkas, vedamas Pisarskio... Gal susirinks visi išblaškytieji.

Rytmetį mergaitės, juokdamos mums, sako:

— Panikės! Atimkit padėle, kur lenkai už svirno paliko.

— Nei mes matėm lenkus, nei padėlės mums reikia, — atšovėm.

Bet mums rūpi, kas ten už svirno paliko — gal sužeistas ar negyvas lenkas.

Vingį davusios, iš sodo pusės einam žiūrėti. Ogi drobužių, skurlių krūvikė pamesta — juodi sudėvėti marškiniai. Žiūrim — vienos utėlės: kruta juda krūvomis... Mano draugės žiaugčiodamos išlakstė: aš, pagaliu užkabinusi, nuvilkau ir įmečiau į balą — su visais skurliais paskandinau ir gyvį.

Mes nuo šeimos slapstėmės: rodėsi, jog niekas nežino ir nemato. O šeimyna, mergaitės tik juokiasi ir kiekvieną mūsų žingsnį ir darbą suprato ir matė. Kaip galima nuo namiško pasislėpti? ..

Sykį atvažiavo Gadonienė, rodos, komiteto pirmininkė, dideliu vežimu. Savo vežėją pasiuntė į paštą. Vežime atsivežusi duonos, mėsos, agurkų raugintų... Gavusi, mat, žinią, jog Jablonauskio pulkas nakvojas Karštenių miške — reikia naktį tenai provianto pristatyti. Kiek jos vežime buvo, kiek pridėjo dar dėdyna duonos, mėsos ir boselį pieno: sukrovėm, kas pakliuvo.

— Kas nuveš?

Gadonienė sako, jog jai pačiai būtinai reikia važiuoti su Jablonauskiu pasimatyti, bet viena nenori. Drauge važiuoja mūsų mokytoja.

— O kas važnyčios, kas kelią žino?

— Aš, žinoma, aš! Važnyčioti moku ir kelią žinau...

Taip noriu, taip noriu stovyklą pamatyti. Čia gera proga. Mano ponios rengiasi... Dar cigarų, dar degtukų, žvakę... Vos-ne-vos išsirengė.

Važiuojame. Jaunas mėnuo šviečia, reikia skubėti, kol nenusileidžia. Karštenių mišką žinau, bet tas platus; kurioje vietoje lenkai nakvotų — nežinome. Važiuojame keliu ant Žarėnų... Jau Karštenių ežeras spindi, jau ir smuklė netoli... Tik iš krūmų du ginkluoti užstoja mums kelią.

— Kas čia? — klausia lenkiškai.

— Volność i jednoś¹⁾! — atsakė ponios. Tie kepure pasikylėjo. Ponios pasisakė proviantą atvežusios, reikia į stovyklą nugabenti.

— Laukėme vakarienės, — sako lenkai, — bet jau vėlu, rodos, nevalgę stovykloj sugulė...

Sušvilpė vienas, atbėgo trečias, tam liepė nuvesti mus į stovyklą ir vežimą iškraustyti. Mūsų vadas, paėmęs arklius už snukių, be kelio pavedė per krūmus, pasuko į kairę, pasukum pasuko į dešinę; įstatęs į keliuką, pasakė:

— Važiuokite tuo keliuku, čia pat bus ir stovykla.

Važiuojame. Miške tamsu. Arkliai nenori eiti. Ponios pyksta, kad nemoku važiuoti... Sumoviau arkliams po sykį, risčia per duobes į kalniuką, tik dzinkt dzinkt suskambėjo, sutraškėjo — ir užkliuvo ratai, nė iš vietos.

Gadonienė išlipusi ėmė degtukus braižyti, apšvietė, net nustebė: šaudyklių malka po mūsų ratais. Tuoj apstojo mus žmonės:

— Kas čia?.. Iš kur... Ko?.. Areštuoti... pakarti...

Mano ponios teisinasi, aiškinasi, sakosi, kas ir ko. Pakilo triukšmas, sukilo daugiau žmonių. Dar vienas vyras atbėgo. Tamsoje nematyti, kaip atrodo, tik, matyti, vyresnis, nes kiti

1) Laisvė ir vienybė

visi į šalis pasitraukė. Tas prišokęs kaip ims **mano** ponias plūsti:

— Jūs šiokios valkatos, tokios naktibaldos, atsilvilkusios dar žiburį braižote, — balsą pritūrėdamas švarkščia, — negana poilsio žmonėms neduodate, dar rusus norite užtraukti...

Biauriausiais žodžiais, su visais „diablais“ maišydamas, plūsta. Per tą triukšmą sakiau kitiems:

— Atimkit iš vežimo proviantą, ištuštinkit...

Kad gi supuls aplink vežimą, lygu varnai — čiup, čiup, čiup! Apčiupomis kas maišą su mėsa, kas boselį pieno, kas duoną, kas pyragą: po kepaliuką išgrobstė, iščiupinėjo **vežimą**, viską išnešė.

Mano ponios mikčioja, teisinasi, o tas supykęs:

— Von! von! — tik šaukia.

Liepė arklius atsukti, išvesti į kelią ir išvartyti su sargais. Atsuko mano arklius, du žmonės iš šalių vedė arklius, du eina greta vežimo, beveizint išvedė pas smuklę į kelią.

— Rušai¹⁾! — sušuko ir visi prapuolė krūmuose.

Mano ponios atsipeikėjo.

— Ar mes viską vežamės atgal? Gaila žygio...

— Kaipgis, — sakau, — nė trupinio neliko vežime — **viską** išėmė.

— Nepaklausėme, ar tai pats Jablonauskis, toks **nemandagus**?..

— Kas galėjo tikėties tokios impertinencijos?

— Parašysim centro komitetui... tegul žinos...

Taip ir panašiai aimanuodamos, kaip musę kandusios, **no** sį nukabinusios parvažiavome.

Daugiau niekur neteko stovyklos pamatyti.

Taip nuo pavasario lakstėme, kas atėjo, šėrėm, kas pareikalavo, į mišką nešėm, bet nešant kur pasakyta **kelyj pro-**

¹⁾ Judink

viantą atėmė, į stovyklą neleido. Skalbinius vis siuvome, komitetninkės ponios audeklus mums pristatė ir pasiūtus atėmė: jos žinojo, kam atiduoti.

O vis prancūzų laukėme.

— Kuomet, kuomet ateis tie mūsų gelbėtojai?! — dūsavo-me.

Vienas mėnuo išėjo, ir kitas, ir trečias, ir penktas — tu prancūzų kaip nėra, taip nėra.

Vieną vakarą po saulės laidos eglyne, už upelio, sušvilpė, toliau eglyne vėl sušvilpė...

— Mūsiškiai! — mirksėjome viena kitai. — Žinomas ženklas — lenkai skelbiasi šiąnakt ateisia...

Pritemo. Po vakarienės šeimyna sugulė, o mes laukiame — svečiams taisomės. Virtuovą užkaitėm.

— Kam to virtuovo? — klausia mergaitė, eidama gulti.

— Trinksimės galvas, — sakau, — karšto vandens reikia...

Raikome duoną; mėsą, lašinius piaustom... Kaip viskas nuščiuvo, uždegėm žvakę, pastatėm salione ant lango — vadinasi, laukiame svečių. Netrukus pabarškino į langą. Atidarome duris — pilnas prieangis vyrų, dar ir kieme kiti. Suėjo į vidų penkiolika — mūsų ir akys pabalo... Visai kito-kie, negu mūsų paprasti lenkai... Čia visi su forma — čemarkos pilkos, juodais šameruotos, aukšti auliniai batai, su botfortais visi, amarantinės konfederatkos, šikšniniai platūs diržai. Visi vienokiai apsirėdę... Mandagiai pasilenkę prašo namų šeiminkės pasišnekėti.

Išėjo dėdyna. Kalbasi, prašo sėstis, o mes antrame kambaryje skubinai ne tik stalą apdengėm, bet ir stiklines arbatos pripylėm... Atidarėm duris. Dėdyna pamatė, kad jau suruošta vakarienė — paprašė svečius arbatos išgerti.

O kaip jie nusidžiaugė, dėkojo, sakėsi išalkę ir arbatos seniai bemačę. Kiek mums komplimentų prišnekėjo, išgyrė

mus, išaukštino, o sykiu valgo, tik valgo. Virtuvą tik pildome, anglis pilame, o džiaugiamės, net širdis mums plaka.

Užvalgę, keturi atsikėlė, padėkoję mandagai, išėjo pike-tininkus pakeisti. Įėjo kiti keturi, vėl pasodinom, sutalpinom prie stalo pavalgyti.

Taip pat ir tie švarūs, taip pat mandagūs. Visi jauni, gražūs, poniškos manieros... O vienas toks jaunitelis, rankelės mažos, baltos, kaip tik panaitės... Nė vienas nepanašus į mūsų nuskarėlius miško lenkelius.

Niekas juos neklausė, iš kur atėję ir kur einą. Buvo paprasta neklausinėti, ypač tokius poniškus net nedrąsu klausti. Matyti, karšti patriotai, o didžiudamiesi kalba apie karą, rusų sumušimą, nė kokios abejonės neparodo. Be kito sako:

— Diena po dienos atpuls prancūzai...

Skubindamiesi valgo ir teiraujasi: kokie miesteliai arti, kokie sodžiai, dvarai arti, kaip išeiti stačiai į Pušinės girias.

Su dėdyna kalbasi, o mums tik komplimentus šaudo, — patriotėmis vadina. Privalgydinom, arbata pagirdėm, dargi obuolių, grūšių kišenes jiems prikišom.

Išėjus svečiams, stebimės:

— Iš kur čia tokie atsirado? Tur būt, iš Lenkijos gilumos, nes iš kalbos numanu, kad ne parapijonai...

Dėdyna, guldama į lovą, sako:

— Gal prancūzų pasiuntiniai per pulkus eina?..

— Tikrai mama įspėjo, — sutikome.

Sugulusios iškėlėme didžiausias diskusijas: kuris gražesnis iš tų lenkų, kuris kuriai patiko.

— Gražiausias tas aukštasis brunetas, kur prie lango sėdėjo — kokios jo akys: rodos, kiaurai tave perduria.

— A jau, ar ne tas blondinas ilgais plaukais gražesnis: jo akys tokios dangiškos, žavinčios... kokios jo manieros aristokratiškos.

- Gražiausias tas garbangalvis.
- Kur ne gražiausias — nosis kreiva, į dešinę nukrypusi!
- O man geriausiai patiko tas, kur už diržo šaukštą užsikišęs. Matyt, sidabrinis.
- Kaip sau norit, čia visi buvo grapukai, kunigaikščiukai, ne prasti bajoriukai... O gal prancūziukai?
- Malonu su tokiais draugauti, malonu patarnauti tokiems didvyriams... Tai ne mūsų nuskurėliai...
- Čia tai jau tikrai tėvynei pasišventę... Aš tą brunetą tikrai įsimylėjau, gatava buvau sykiu eiti...
- Aha! Dėl to įsimylėjai, kad tau, kai statei jam arbatą, ranką pabučiavo...
- O tau ar nepabučiavo garbangalvis?..
- Kažin kur dabar klumpoja nabagėliai?!
- Ryt poryt prancūzų pulkai atpyškės... O tai bus...
- Duoniniai miltai, Katrė sakė, baigiasi, reik, kad mama pasiųstų į malūną: gal daugiau duonos pririekti... .
- Šį vakarą pustrečio kepalo šeimyninės duonos suvalgė, pusę kumpio, tris sūrius... O sviesto nepadėjom?!.
- Kad nebuvo sumušto, iš kur dėsi?
- Kaip negražu, gali padyvyti — arbata be sviesto: plika mėsa, sūris ir juoda duona... Čia, matyti, šviesesnės akys...
- O tos juodos akys — juodos, giliai!.. čiupra, lygu akšomas... žiedas ant piršto auksinis...
- Tur būt, žmonas?..
- Kur tau žmonas, toks jaunas... uosteliai vos tik pilasi...
- O to, kur su šaukštu už diržo, uostai užraityti, lygu karaliaus Poniatauski...
- Namie gal lekajai tarnauja, o čia naktimis pėsti balašojasi...
- Pavardžių nė į burną, vis vardais šaukiasi, o tie — Oton, Brunon, Myroslov, Česlav, Zigmunt, Myron. Tas ilgaplaukis Myron... Tas pats Myroslov...

— Myroslav toks aukštas, didelia nosia...
— Mano brunetas — Zigmuntas...
— Ne, tas mažiukas Zigmuntas... Ar negirdėjai, kaip šaukė:
Zigmusiu, paskubėk!

— Nebent kitas, o brunetą tikrai girdėjau Zigmuntu šaukia... Kad bent kame nors jį dar pamatyčiau, nors per sapną pabučiuočiau...

— Tavo brunetas Jurgis...

— Ne, tavo garbangelvis Jurgis, o mano Zigmuntas...

— Oj Zigmusiu, serce moje; tam jest rozkosz, gdzie nas dwoje...¹⁾.

Besiginčydamos ėmėm deklamuoti, dainuoti...

— Gal prancūziškai buvo?

— Bet lenkiškai, kaip ropę graužia.

— Reikėjo valgyti paprašyti: „Monsieur, je vous prie à table!...²⁾ būtų savotiškai pradėję kranksėti.

Nepabojau užtraukti:

— Francuzi mysmy za vas krev przelieli, a vy nam tylko lzami odpłacicie³⁾.

Mūsų miegas išsiblašė: balazijom, kol tik prašvito.

Reikia kelties, suplauti, sutvarkyti indai, kol sukils mergaitės. Paskum siuviniai laukia.

Atsikėlusį dėdyna parašė laiškėlį ir liepia mums į Kegus nunešti.

— Kas nuneš?

Žinoma, Julka.

— Kas antra? Viena nenoriu. Liudka.

Liudka mažesnė. Bėgame ir šnekame:

¹⁾ Oi Zigmeli, širdie mano, ten puiku, kur mes abu.

²⁾ Prašau Tamstą prie stalo.

³⁾ Mes, prancūzai, už jus kraują liejom, o jūs mum atsilyginsite tiktai ašaromis.

— Kad taip išgirstume prancūzų armotas — trrrri! trrrri!...
Ot būtų džiaugsmo!

Keguose beesąs atvažiavęs ponas Hušča iš Paminijo. Goštautienė, perskaičiusi dėdynos laiškėlį, padavė svečiui. Abu perskaitę žvilgt žvilgt į vienas antrą.

Ėmė mudvi klausinėti, kaip atrode naktiniai svečiai, ką kalbėję, kur išėję. Mudvi pasakojame nuo širdies apie brunetus, mėlynakius, garbangalvius. Padėjo mums visą retį grūšių. Valgom ir pasakojame, kaip užtikrino svečiai, jog ryt poryt atpleškės prancūzai ir visus rusus sutriuškins. Taip, rodos, karštai kalbame, o ponas Hušča tik šypsosi klausydamas, nè maž nesidžiaugia.

Pasilsėjusios einam atgal namo. Karšta saulė kepina, o mudvi vis apie prancūzus svajojame. Kaip ateis prancūzai, mylėsime, vaišinsime iš paskutiniosios. Juk tai mūsų gelbėtojai... Kad tik pasirodytų! Tokie Girdvainiukai arba Stankiukai nesėdėtų namie, lėkte išlėktų į mišką, dabar negalima prikalbinti... Tėvas neleidžia... Juozukas norėtų, nuo tėvo negali iškliūti, o Zenukas — tas piemuo tebėra... Stasius Komaras — negana pats neina į pulką, dargi kitais juokiasi „metežniki, šbravčiki!“... No, no, klius jam nuo prancūzų... šioкі tokį išvarys... ne kad auka, bet kad reik.

Mudvi jau arti namų, tik užpakalyj vakaruose kaip iš po žemės — turrrii-u-u!

— Prancūzai!

Tekinos namo... Lekiname pro kluoną, stačiai, skubame kuo greičiausiai pranešti svarbią žinią, kad prancūzų armotas jau girdėti. Pasitinkam senį Rumpą iš bravoriuko.

— Na, na, panaitės! — sako, — ko taip lakstote: peršilusios galite ligą gauti... Lytus greit neužeis, griauti dar toli griaua.

Mudvi lygu šaltu vandeniū senis perpylė, žiūrim — juodi debesys, lygu mūrai, iš vakarų kyla ir žaibai blikčioja, griaustinis dūzgia.

Nubraukėm prakaitą, plaukus pasitaisėm, nes, matyti, kieme stovi arkliai: kažis kas atvažiuavęs.

Ponia Gadonienė beesanti, besiteiraujanti apie mūsų naktnius svečius. Spėliojimas apie juos daug vilties sukėlė...

— Pasiuntiniai per būrius vaikščioja, tai jau ir prancūzai nebetoli...

Kad ne ta viltis, tai nors galva duok į sieną...

Mūsiškiai niekur nebeatsilaiko. Čia Citavičių pulką sumušė, ginklus atėmė, išblaškė, patį vadą nukankino, subadė... Čia atėjo žinia: po Kaltinėnais kokį būrį užpuolę rusai, daug lenkų vietoje padėję, kitus išgainioję; po Papilė vėl lenkus rusai sumušę. O tų suimtųjų į nelaisvę kasdien, sako, į kalėjimus vežimais — sužeistus vežą, sveikus būriais varą... Skaudžios žinios, bet bus atkeršyta.

Vėl išgirdom, jog areštavę dvarininkus: Pilsudskį, Gromčauskį, Vaišvilą ir kunigą Moncevičių — Telšių kleboną. Visus keturius vežime išlakinę kažis kur.

— Še tau, kale, ragaiši! — Žinojom, jog tie visi ponai komitete buvo.

— Kas juos išdavė, kas įskundė? — spėliojame, dūsaujame.

Netrukus vėl sužinojom, kad kokiame miške besimušant suėmę rusai kunigą Noreiką. Kol jį gyvą paėmė, sako, jis penkis rusus čia pat padėjęs. Kunigas Noreika buvo buvęs Žarėnų kamendorius, mūsų pažįstamas, diktas, aukštas kunigas... Mums vėl gailėsysis, ašaros.

Apie dvarininkų ir kunigo areštavimą vieną dieną pasakojo šitaip:

Tų ponų komitetas parašęs kokius raštus, pranešimus, raportus į centrinį komitetą. Reikia tie popieriai ten paduoti. Siųsti paštu — neatsargu. Paskyrę delegatą grapą Čapskį nuvežti popierius į Varšuvą. Įdavę jam visus dokumentus su visais parašais. Čapskis važiuavęs per Vilnių. Vilniaus guber-

natorius Nazimovas pakvietęs Čapskį pas save pietų ir, apgirdęs grapą, išgavęs visus dokumentus. Grapas Čapskis, tur būt, dar neišsipagiriojęs tebemiegojęs po gubernatoriaus pietų, kaip čia visus komitetninkus sučiupe kimšę į vežimus.

Čapskis, taip apsidirbęs, bijojęs begrįžti namo. Gubernatorius davęs jam kareivių sargybą parlydėti. Bet namo į Berženus grapas negrįžęs, nuvažiavęs į kitą savo dvarą už Telšių. O Berženus lenkai kas naktį lankę — norėję grapą pakarti, bet, nesučiupe paties grapo, plėšę dvarą, kol išvalę taip, jog sienos ir lentynos bepalikę.

Dar kita žinia, lygu armotos šūvis, trenkė:

— Kunigaikštis Oginskis mirė!

Kiek vilties, kiek svajonių buvo padėta ant kunigaikščio. Nuo pat sukilimo pradžios visi tikrai tvirtino, kad Oginskis pasirašęs Varšuvoje, jog su visu savo valsčium, kiek tik turi vyrų — jaunų ir senų, visus apginklavęs, išeis į „pustanę“ tuoj, kaip tik prancūzai pasirodys. Buvo priskaityta, kiek sykių ir po kiek vežimų ginklų, šaudyklių, armotų kunigaikštis partraukęs iš Prūsų. O nemažai reikia — jo valsčiuje vyrų gal keli tūkstančiai yra... Kaip tik prancūzai kyšt, tuoj kunigaikščio kariuomenė į mišką uria!.. Visi tokio mis žiniomis gėrėjomės.

Kunigaikštis staiga mirė, visa lenkelių viltis ir džiaugsmas vėjais nuėjo, ir mes nosį nuleidom.

Apie kunigaikščio mirtį visokių dalykų žmonės pasakojo: tarsį tyčia paskelbę jį mirus ir į jo vietą iškilmingai palaidoję kokį elgetą, o Oginskis pasprukęs į Prūsus — kitaip būtų pakliuvęs, nes vyresnybė sužinojusi jo rengimos į sukilimą su rusais. Dar po dešimties ir daugiau metų šnekėjo žmonės, jog Oginskis gyvas tebesąs. Kartkartėmis rusu pasirėdęs parvažiuojąs į dvarą, po kokios savaitės vėl išvažiuojąs.

Kaip ten bebūtų, bet per „poustanę“ Oginskis didelį nusivylimą lenkeliams savo mirčia padarė: tokios didelės pagalbos tikėjosi, čia tas didvyris šmakšt ir nusimirė.

Parcinkulio dieną Telšiuose sušaudė kunigą Noreiką. Žmonių atlaiduose buvo daugybė, kaip vežė kunigą už miesto šaudyti.

Mes nebuvome — pasakojo, kurie buvo matę ir girdėję.

Kunigą Noreiką sušaudė rugpiūčio 2 dieną, o rugsėjo 8 dieną sušaudė kitą kunigą — Gargasą vėl tose pačiose vietose, Telšių miesto ganyklose.

Kai kuriuos viešai šaudė ir žmonėms rodė, o kiek slapta kalėjimuose nukankino, iškorė lenkų sukilėlių, tų niekas nesuskaitė.

Rudenop, kaip šalta atsirado, išblaškytieji lenkeliai ėmė grįžti iš miškų, traukties arčiau namų; kuris turėjo tėvus ir sveikas parėjo, šiaip taip išsisukinėjo, o kuris sužeistas buvo, nors ir išgijęs, bet kaip tik žaizdos žymė pasirodo, tuoj ėmė, į kalėjimus kimšo; kurie neturėjo tėvų, namų, — samdininkai berniukai ir buvo išėję į būrius, — tokių niekas nenorėjo į namus priimti, nes šeimininkui atsakymas už sukilėlio laikymą. Dėdynos Juozas, kurį pavasarį taip iškilmingai išleidome, per vasarą nesykį mūsų vaišinamas gyrėsi:

— Do opiciera dvuk nestavało¹⁾.

Rudenį parėjo, prašėsi dėdynos atgal priimti už berną. Bet dėdyna bijojo, nes visi žinojo, kad buvo išėjęs į būrį. Nors gailėjosi, bet nepriėmė. Verkdamas vargšas išėjo. Kur jis dingo — nebeteko sužinoti.

O kiek tokių buvo? Daugumas, neturėdami kur dingti, tiesiog ėjo pats, pasidavė į vyresnybės rankas: buvo skeibimai išleisti:

„Kas pasiduos geruoju, prisipažins metežoje²⁾ buvęs, tokio nebaus karo teismas...“

¹⁾ Iki oficieriaus dviejų trūko.

²⁾ sukilime.

O kaip su pasidavėliais valdžia pasielgusi, neteko patirti. Daugumas parėjusių iš miško pasidavė laisvanoriais į rusų kariuomenę. Stoją už brolius, arba už pinigų parsisamdė už tokius, kuriems atėjo kareiviavimo metai. Taip pat rado ir po miškus sušalusius negyvų sukilėlių lenkelių.

Vienas vaikinai, mano motynos giminaitis, išblaškus klauskus iš miškų, įstojęs į rusų kariuomenę už brolių, pasakojosi, kad buvęs, rodos, kokio Niemojauskio vado pulke; buvę netoli Tverų, o gavę paliepiamą pereiti į Aukštągirių Laukuvos parapilijoj. Reikėję jiems eiti pro ežero galą, pro Paėžerės miestelį. Ėję miškais ir laukais — niekas nekludęs. To būrio buvę apie penkiasdešimt žmonių. Atėję už Paėžerio dvaro kluono į pušynuką, susisėdę pasilsėti. Keli drašesni nuėję į dvarą duonos paprašyti. Pamatę, kad raitų rusų būrys beatjojąs vieškeliu nuo Laukuvos...

— Mums, — sako, — nei bėgti, nei traukties — miškas toli jau paliko, o čia aplinkui laukai... Sugulėm prikritę prie žemės, gal nepamatę pralėks pro šalį. Kur tau prakeiktieji, tuoj pamatę ėmė šaukti:

— Poleki, svolači poleki! Strielet! Ura!¹⁾ — Mat, pušynėlis išbėginis, šakos aukštai, kiaurai permatomas; tuoj sukomandavo vyresnysis, ir ėmė mus šaudyti. Mes pašokę atgal pyškinam, bet rusai nekrinta, o mūsų žmogus ant žmogaus virsta. Apsupę mus rusai ir skerdžia. Matau, — sako, — nebeliks nė vieno, mečiau kepurę ant šakos, kritau į duobę po egle ir guliu apsidvasinęs. Gal į negyvą nešaudys — manau. Ką užmušė, nušovė, ką sužeidė, kas begalėjo, spruko, bėgo per laukus, krito į griovius, duobes. Aikštėje nebeliko nė vieno stačio. Pašaudę pašaudę rusai, sušukę tris kartus „ura“, susisėdę ant arklių, nutraukę sau ant Varnių. Mūsiškiai — vieni negyvi guli tykiai, kiti sužeisti krau-

¹⁾ Lenkai, biaurybės lenkai! Šauti! Valio!

juose voliojasi, dejuoja, vaitoja, dievo vardą šaukia... Rin-
kosi apie mus ir žmonės, iš pradžių nedrąsiai: atėjo keli vy-
rai, paskum daugiau prisirinko, kiti kirviais, pagaliais neši-
ni; priėjo ir bobų, piemenų... Keikia mus, negyvuosius
spardo, sužeistuosius pribagia, keikdami plūsdami:

— Ponai, velnių lenkai! Bieso bajorai... Mat, išmuš
maskolius, sugrąžins pančizną žmonėms kailį lupti. Čia
jums, poneliai, kamai parodė. Ant kamų tik vargą užtrau-
kėt. Tie visi paršai reikės palaidoti, nesmardinsi miške.

— Gerai dar, kad tuos maskolius velnias atnešė, — džiau-
giasi bobos, — būtų reikėję tie paršai prišerti, jau kaulijo
duonos... maskoliai išvadavo — pašėrė.

— Ginklus, šautuvus meskit į krūvą, reikės vyresnybei
atiduoti...

Mano, — sako, — ir utelės užšalo... Dabar jau bus man
galas, manau, atsigulęs dairaus. Bėgti per lauką — pama-
tys, tokie įsiutę užmuš sugavę. Kas bus, tai bus, šokau, —
sako, — į eglę; šaka nuo šakos, pamažu užsirioglinau aukš-
čiau. Eglišakiai tankūs, gal nepamatys, o aš juos matau...
Bobos darbuojasi — drobužius nuo kritusių valksto, kišenės
krato, užgrobusios laikrodėlį džiaugiasi, žiedus nuo pirštų
mausto... Besidarbuodamos ėmė barties, stumdyties:

— Tau jau gana — glėbį drobužių jau nuvilikai namo...

— O tau dar neužtenka — geruosius išsirinkai...

— Kišenės tik kratai, o radus pinigų neparodai...

— Papūsk į nosį! O tu ką parodei, trejas kelnes pasigro-
bei, o man vieni lopai...

Bardamos bobos glėbius drobužių nusivilko namo. Kri-
tusieji maž nuogi paliko, skudurus tik ant kūno bepaliko...

Vyrai rodavojasi:

— Kas daryti? Policija atlėkusi ras užmuštuosius apiplėštus, bus mums bėdos, bobos išplepės...

— Išskaskim duobes, suguldysim numirėlius, ir nepamatys. Sakysim, tiek nušautų radome, kiti išlakstė.

Susitarę ėmė darbuoties: atsinešė kastuvus, atsivarė bobų ir piemenų. Kasa, plunka dirvoniuke, raginasi:

— Skubėkim, maskoliai Varniuose pasigirs, tuoj atbėgs vyresnybė...

— Kitus ragini, o pats tik pypkę krapštai...

— Aš manau, kaip čia bus, kaip tos dūšios ateis pasieškoti savo drobužių: ims bobas smaugti.

— Jų dūšios su kulkomis nulakstė: nepabauginsi.

Per valandą iškasė tris ilgas duobes. Į tas ėmė negyvėlius nešti, vilkti juokuodami:

— Duokit plikuosius pirma — skurlinius ant viršaus.

— Čia šit ponaitis toks baltas, minkštas, tam būtinai pančiznos reikėjo.

— Čia bajoras, panie, su uostais; nesykį muzikui į ausį skėlei... Kirmyk, rup... — ir t. t.

Guldė numirėlius eilėmis į duobes: iš šalių pylė žemes, kitus ant viršaus guldė. Taip priguldė visas tris duobes. Miške nieko nebeliko, tik šautuvų laužų krūvikė, nes geresnius vyrai išsirinko. Susitarė eiti vakarienės — saulė jau ant laidos. Naktį turės pastatyti sargybą, kad šunes neimtų numirėlių traukyti: policija naktį nevažiuos.

Vyrai, bobos išsiskirstė, dar vaikai rankioja nuo žemės popierėlius, cigarų, papirosų galiukus, dėžutes.

Nuščiuvus /mūšio laukui, pritemus, lipau iš eglės; rankos, kojos nutirpusios, galva svaigsta; paslinkęs į šalį, atsipūtęs valandėlę, dūmiau atgal — didžiojo miško linkui. Taip pabūgau, — sako, — žmonių, rodos, visi žmonės pavirto Pacze-

rės žmogžvėriais; rodos, jų kirviai, peiliai ir kybo ant mano galvos...

Sutemo. Pavargau. Pasidarė silpna. Atsiminiau, — sako, — kad nuo vakar ryto burnoj kruopos neturėjau. Nebegaliu paeiti. Kojos linksta. Burna prikarto. Liežuvis sustyro. Pasiėkęs mišką, įlindęs į krūmus, kritau ant žemės... Kad bent vandens lašelį, manau, čia jau teks man numirti. Ir gerai. Bus galas... Stojosi akyse mano draugai, sukimšti į duobes. Kiek energijos, kiek jėgų, svajonių, idealų, kiek prakilnių minčių pražuvo. Ryžomės despotizmą nuversti, laisvę, lygybę įsteigti. Kiek kančių, sopulių sukimšo į duobes. O kiek dar ašarų juos atsimenant išlies: verks seselės, motynėlės, mylimosios. O kas joms pasakys, kas išaiškins, kiek jūs, broleliai, mirdami nukentėjote, kas ir kaip jus į žemę sukišo. Skaudu ir graudu pasidarė. Širdis man plyšo, ašaros ėmė riedėti. Verkiau į žolę įsikniaupęs, kaip tėvo nuplaktas. Nusiverkus, rodos, lengviau pasidarė, bet užmigti, — sako, — negaliu: dar iš baimės drebėti nenustojau. Pradėjo dangus mėlynuoti, žvaigždės gesti. Atsistojau ant kojų, kaip ant pagalių. Eisiu, — sako, — ieškoti upelio ar kokio griovio su vandeniu. Kepurės nėra. Atsiminiau, kad į mano kepurę ant šakos rusai šaudė. Svyruoju po mišką. Vieversėlis ėmė čirškauti. Girdžiu, — sako, — rodos, netoli- mais varlės ėmė kranksėti.

„Čia turi būti vanduo?“ pamanęs einu į tą pusę ir radau kūdrą ar pelkę vandens. Nusimetęs batus, įbridau giliau, gėriau, košdamas dumblą pro dantis. Žiūriu — čia pat supančioti arkliai ėda. Nusigandęs दौरaus, tur būt, manau, čia netoli ir žmonės yra. Ogi žiūriu — trys arklia- ganiai dirvone, nosis pastatę, miega. Nuodėgulių krūva dar teberūksta, kepurės, balakonai išmėtyti.

Prislinkęs arčiau, žiūriu — visi jauni vaikėzai; išbudę, tur būt, manęs neužmuštų. Pasiskyriau kur geresnę kepurę, už-

simoviau, — sako, — kaip tik man tinka. Pasiskyriau gesresnį balakoną, savo juodą švarką padėjau į vietą, milinį apšivilkęs, lindau atgal į mišką. Balakono kišenėj radau lenktinį peilį ir duonos gabalą, taip gardžiai užsikandau, lygu elgeta atlaiduose; dar vandens atsigėręs, lindau į tankmę ir užmigau.

Toliau dienomis miške miegojau, o naktimis ėjau: žmonių kaimiečių iš tolo lenkiausi; užėjęs miestelį, ėjau pas žydus duonos pirkti — pinigų dar turėjau. Taip vargais negalais daskiasiau iki namų. Rudenį broliui reikėjo į kariuomenę eiti, stojau už brolių, priėmė, ir išėjau rusui tarnauti.

Pranas man pasakojo Telšių karo ligoninėj, kame jis kariuomenės felčeriu tarnavo. Pasakojo savo istoriją iš lenkų kovų dūsaudamas, o man ašaros, kaip pupos, lašėjo.

Kaip pavasarį džiaugėmės kovų pradžia, taip, atėjus rudeniu, liūdnei verkėme kovų pabaiga.

Kovos pasibaigė tik miškuose, giriose. Užėjus šalčiams, mūsų gerbiamieji lenkeliai, susirietę, peralkę, slankioja į visas puses, ieškodami pastogės, kur galvelę priglausti: nebesvajoja rusus išmušti, tik stengiasi pats nuo mirties išsigelbėti.

Dėl to iš rusų pusės kovos tebepleškėjo. Ką sušaude iš kovotojų vadų, ką pakorė, kiek būrių į katorgą išvarė, kiek teismų naujai suimtiesiems, kiek kamantinėjimų, tardymų. Per visą žiemą komendantai, karo teismai išsijusę dirbo. Mus siekė kasdien ir kasdien vis naujos žinios: to ir to nebėra, tam ir tam amžinatilsį, tas be žinios prapuolė, tas į rusų kariuomenę įstojo, tą suėmė, primušė, tas kalėjime mirė. Mes tik verkiame, dūsaujame; gaila mums mūsų didvyrių, kurie nesulaukė lenkų pergalės. O kad ne šiomet, tai kitimet arba už kelerių metų tikrai lenkai pergalės rusus.

Dėdynai kitokie pyragai: mokėk kontribuciją lenkams į centrinį komitetą. Užgulė mokesčiai — atiduok: mokėk ru-

sams kontribucijas nuo žemės, mokėk pabaudas nuo dešimtinės, o neturi — tuoj ištaksavos.

Dėdyna verkia, plaukus nuo galvos rauna. Nors žydėliai gelbsti: pinigūs skolina, už tai išvedžiojo dvi treiges karvelės — nė melžiamųjų nebeliko. Kumelaites, arkliukus po kits kito išvedžiojo. Kūtės liko tuščios; svirnas skamba, rūšiai, kamaros kaip iššluoti. Nėra kuo lenkai maitinti, nebeliko nė sau ko į puodą dėti. Tik sienos ir lentynos liko mano gerosios dėdynėlės.

Negana duonos, putros — nei sėklos nebėra, dargi nei darbininkų nebeliko. Visi, paleisti nuo ponų, į visas puses išlakstė. Ateis pavasaris, negana sėklos nėra, bet ir žemės išarti nebėra kam, nei kuo. Arkliai reikės pirkti ir darbininkai samdyti, algos mokėti. Nebėra savų žmonių prie darbo pavaryti. Mes dūsaujame dėl žmonių tamsumo, nedėkingumo: tiek metų gyvenę ir užaugę pas dėdę, paskum pas dėdyną taip gerai gyvenę; dvaro laukai nedidžiausi — nesunkiai visus darbus nudirbė, arba kurie dvare ar nepavalgę, nepadaryti buvę... kaip tik išgirdę „paleisti nuo ponų“ — tuoj ir išlakstė, nei dėkui, nei išgrauš nepasakę. Ot tamsumas, nedėkingumas! Kad bent rusai būtų sumušti! Dabar mūsų didvyriai lenkai, tiek vargę, kariavę, tiek jėgų, aukų padėję, — kariami, šaudomi, kankinami, lygu kokie nusikaltėliai.

Senutė — „babunia“ vis kabalas iš kortų dėliojo, ir vis išeidavo, kad lenkai pergalės. Mūsų irgi tiek prisimelsta, tiek novenų atpasninkauta, o tų litanių, rožančių be galo pripoteriauta. Vis tik dievas turėjo išklaudyti, nors tiems prancūzams dvasią šventą įkvėpti, kad eitų lenkams pagelbėti. Tai tiek vilties ir džiaugsmo — rudenį viskas nusmuko, bet... nenumirė.

— Šią vasarą nepasisekė, — ramina mė. — Išauš pavasaris, Garibaldi su trenksmu atsibaldys... šoks iš naujo lenkai.

Nors viltį rusus nugalėti gaivinome savyj ir tikrinome vienas kitą, jog nė pas dievą nebūtų teisybės, jei lenkams nepadėtų rusus nugalėti.

Bet kol kas, o valgyti reikia, o čia amžina tuštybė visame dvare. Dėdynos žentas išsikraustė į kitą dėdynos dvarą gyventi; kita duktė išvažiavo pas gimines, o man pasirūpino surasti gerą vietą — pas dvarininką Gorską netoli Telšių Džiuginėnuose. Algos suderėjo trisdešimt rublių metams. Samdė mane prižiūrėti mažą ponų Gorskių dukrytę, kurią nūsamdyta moteris penėjo. Kaip nuo jos atskirs mergaitę, tada man atiduos auklėti. Tuo tarpu mano pareiga patarnauti pono seseriai — senai panai. Turėjome du kambarius ant antrų lubų: viename mano ponia gulėjo, antrą man pavedė.

Darbo man visiškai mažai. Savo panai lova rytą vakarą pakloti, padėti jai pasirėdyti; dieną siuvinėti ar ką pataisyti, palopyti. Mūsų kambarius mergaitė kasdien iššluoja, išplauja, man tik dulkės iššluostyti. Valgis geras — nuo ponų stalo. Sodas didelis — visokių vaisių, uogų iki valios. Man daug geriau, kaip pas dėdyną. Su savo pana sutariame, sykiu važiuojame į bažnyčią. Atsisakiau nuo vaiko, verčiau pas paną tarhausiu.

Dvariškių buvo daug. Kambariuose du lekajai, prie tų dar mažas lekajukas. Dvi tarnaitės prie ponios — viena prie siuvimo, antra poniai patarnauti. Aš prie panos, o mums patarnauti dar viena prasta mergaitė. Virėjas, šeimininkė, ūkveizdis, laučasis — tie visi antrame rūme (oficinoje) kambarius turėjo. Vežėjai du ir mažas jiems patarnautojas, arkliaganis, dvi mergaitės virėjos, trečia prie paukščių trečiame rūme (palivarke) gyveno.

Lauko darbininkai atskirai — kumetynėse: tie po dvarą nesimaišo, tik laukuose darbuojasi, bet dvariškiams oficialistams yra padėjėjai ir patarnautojai arba, paprastai, tarnai ar tarnaitės.

Pilnas pilnitėlis dvaras žmonių pasidaro — net knibžda. Negalima nė permąnyti, kas kurį valdo ar prie kokio darbo eina.

Man dvare gerai, linksma ir smagu, darbas lengvas, niekas niekur nesiuntinėja, kaip pas dėdyną: čia siuvinėties, lo-pinėties, pataisyti ką paduoda, nubodus sėdėti, galiu išlėkti į sodą palakstyti.

Vakarais arba ponams kur išvažiavus, atėidavo pas mus į garderobą (siuvėjų kambarys) ūkveizdis, lekajus, virėjas, laučasis. Gersime sykiu arbata, pasikviesim ir šeimininkę. Na, ir visokių juokų, anekdotų pripasakodavo: kartais juokingų — prisijuokdavome, o kartais liūdnų ir skaudžių atsitikimų ar patyrimų, net mums ašaros verždavosi. Ypač laučasis p. Laurynas mokėjo gerai pasakoti apie savo jaunų dienėlių patyrimus. Jis buvo baudžiauninko sūnus ir mažas atimtas nuo tėvų į dvarą, kur jo tėvai buvo prirašyti ir ėjo lažą. Buvęs atskiras palivarkas. Tenai ūkį vedę visokie kamisoriai, ūkveizdžiai. O didysis dvaras, kur ponai savininkai gyvenė, už kelių mylių buvęs. Tikroji ponia buvo našlė, vieną sūnų turėjo. Tas rokavėsis visų turtų ir dvarų, ir žmonių paveldėtojas, tėvo papėdiny. O kol jis užaugė, į metus įeis, buvęs visų dvarų ir žmonių prižiūrėtojas kamisorius žydas Abromas, ponios pastatytas ar nusamdytas. Ponia buvusi vokiėtė ar žydė: niekas nežinojo, tik paėjusi iš Prūsų, lietuviškai nemokėjusi.

Lauryno tėvų būrys vaikų buvęs: penki sūnūs ir trys mergaitės. Labai skurdžiai gyvenę. Tėvas pasiligojęs, vaikai — maži darbininkai, vos tik galėję išlaikyti samdomą berną — dvaro lažui atlikti.

Dvare menko ar mažo darbininko nepriims: turi ar neturi — duok tvirtą, o ne, šalin iš ūkio, paims kitas su tvirtu dvarui darbininku.

Namie jauni vaikai, kiek išgalėdami, knisę žemę, sėję ir piovę, kūlę ir maļę, bet labai dažnai duonos ir sėklos trūkę. Sykį važinėdamas per dvarus, palivarkus, kamisorius — ponas Abromas užvažiavęs pas Lauryno tėvus. Pamatęs taip daug vaikų, nusistebėjęs ir pasidžiaugęs, o Lauryną net paglostęs. Jam išvažiavus, tėvai, ypač motyna, labai susirūpinę, kad čia nebūsią dora, labiau kad ponas žydas paglostęs Lauruką: čia kas nors atsitiksią nepaprasta, gal kokia nelaimė.

Motynėlės širdis prijautusi: po savaitės ar kiek laiko atėjęs dešimtininkas ir pavaręs tuoj vežti Lauruką į dvarą — neklausysią, būsią blogai. Motynėlė verkianti, tėvas keikias bet taisąs vežti. Matušė sakanti:

— Vežkim vyresnijį Beniuką, tas jau bent dešimtį metų pabaigęs, o Laurukas tas mažėlėlis, vos devintus užkliudęs; tokį kūdikį be priežiūros ir utėlės suės.

— O jei nepriims Beniuko, bus antras kelias tą vežti, — sako tėvas. — Vežkime abudu, katrą atmes, parsivešim.

Susitarę veža mus, toliau pasakoja Laurynas, abudu, lygu ėriukus, sutupdę į ratus.

Visą kelią matušėlė verkia ir Benis po truputį ašaroja. Nuvažiavome.

Ponia liepė mus pas save pašaukti. Matušė nusivedė mus abudu, sustatė prieš poniją. Atėjo ir ponas Abromas. Pamarmėjęs su ponija, padėjęs ranką ant mano galvos:

— Būsi geras dvariškis, — sako, — klausysi, būsi mylimas. Tą palikti dvare, — pasakęs išėjo.

Matušėlė verkdama ponios kojas apkabinusi prašo, kad leistų namo vaiką prakutenti bent iki 11, 12 metų, tada didesnį atiduos į dvarą. Ponia iš tolo kratosi:

— Tugu, tugu! (toks jos priežodis buvo). Tugu, tugu! Ponas Abromas taip liepė, tokio vaiko reikia dvare; pripras prie darbo, o namie pripras tingėti, išdykauti, tugu!

Matušėlė, vėl verkdama, puolinėja poniai po kojų, kad pamintų vyresnįjį. Mažasis tik aštuonerių metų, nieko dvare neatneš naudos: nemoka nieko dirbti, nieko nepagany.

— Išmoks dvare, išmoks, tugu, tugu, — atšovė ponia, — ponas Abromas tokį paskyrė, tą turi palikti. O neklausysit — bus blogai... — nubėgo į kitą kambarį.

Nuėjome nuo ponios prie vežimo. Matušėlė dar bėgiojo pas šeimininę, pas virėją: prašė, kad mane prižiūrėtų, nors valgyti paduotų. Žadėjo greit, kaip galės, atvažiuoti pas mane. Matušė verkdama, o Benis šokinėdamas išvažiavo.

Paliktas, — sako, — sėdžiu ant pamato pas virtuvės duris. Šunes valkiojasi. Vienas man ranką palaižė, kitas — nosį, burną. Bijausi šalin varyti, kad neįkštų. Turėjau duonos, mėsos šmotelį: matušė buvo man į kišenę įkišusi; sulaužiau duoną, sugnaibiau mėsą, pamečiau šunims.

Šunes, mane aplaižę, sugulė aplinkui. Taip ir sėdžiu prieš saulę: snaudžiu.

Vakare ėmė rinkties šeimyna vakarienės. Pamačiau daug vyrų, mergų, piemenų. Įsivedė mane į vidų, įpylė putros, liepė valgyti. Šeimyna valgydama, ypač vyrai, visai manim juokiasi:

— Velnių dvariškis! Kokį čia tau duos darbą, ronus piauti?

— Toks dar mažas rupūžiokas, kas do nauda iš tokio?

— Namie užaugtų doras darbininkas, o čia vagis, melagis... be to nebūsi dvariškis.

Aš girdžiu, ką apie mane šneka, bet mažai tesuprantu. Visi išvaikščiojo, ir aš pavalgęs vėl lauke ant pamato atsižėdau. Tik snausti nebegaliu — šalta. Mergaitė mane pašaukė:

— Eik, vaike, per naktį čia nesėdėsi, eik į trobą gulti.

Išjęs žiūriu — pasienyje ant suolo atsigula kitas vaikas, taip pat ir aš nusivilkęs balakoniuką, pasidėjęs po galva, atsiguliuoju ant pliko suolo po langu.

Naktį pasidarė šalta — pro langą vėjas pučia. Troba atšalo, drebdamas iš miego, slinkau krosnies ieškoti, bet ir ten jau atšalus. Lindau į užkrosnį. Suniurnėjo šuo: susirangiau greta šuns, apšilęs užmigau. Pajutau, kad šunes per mane laipiojo: atsibudęs girdžiu, kad po trobą vyrai šneka. Lindau iš užkrosnio. Vyrai vėl juokiasi:

— Su gončiais miegodamas, išmoksi zuikius gainioti...

— Prauskis burną, dvare nesiprausęs nevalgysi...

Nusiprausiau, šeimyna susėdo valgyti. Atsiminiau, kad matušė namie nedavė valgyti, kol nesukalbėsim poterių.

Atsiklaupiau asloje, kalbu poterius; nors nelabai temoku, bet, kiek atsimenu, kalbu. Pamatę vyrai vėl juokiasi:

— Melskis, poteriauk, — sako, — Abromėlis išleis tave į kunigus.

Kitas draudžia nesijuokti malda, nepaikinti vaiko, gerai buvęs mokomas.

Dieną šeimnininkė pristatė žąsų ganyti. Nusivarėm į pūdymus. Žąseliai dar maži; liepė man nuo varnų ganyti ir nesuleisti į balą. Balą aplink dvaro sodą — iš lauko gyvuliai prieina atsigerti, bet per balą neperbrenda, o žąsis suleidus į balą, tuoj atsidurtų sode. Įpasakojusi šeimnininkė daboti žąsis nuo balos, dar pridūrė:

— Jei suleisi, gausi plakti.

Ganau toliau pasivaręs žąsis į pelkes, prie vandens. Atsivarė Praniukas kiaules, dviese ganyti neilgu, atsivedė šunį, tas pasiundytas kiaules už ausų patampo, žąsis nuo balos pabaido. Mudu voliojamės dirvone. Pasikaitydami nucina-me pietų, atsinešame duonos pusvakariui, ir šuniui užtenka.

Viskas gerai, jei giedra. Bet užėjus lyti — nėra kur dingti. Praniuko kiaulės žviegdomos nulekia namo, ir Praniukas paskui. O mano žąsis aptupia žąselius, mane lyja, už apykaklės varva ir visą sumirko. Varvėdamas pareinu paskui žąsis. Žąselius palesina, į kūtę uždaro, o man niekur dingti. Verkiu, drebėdamas nuo šalčio. Mergaitė pasigailusi liepia nusivilkti, duoda sausus ilgus marškinius, mano drobužius išgrėžusi padžiausto. Bijodamas vyrų juoko, lendu į užkrosnį prie savo draugų šėnelių.

Kol žąseliai maži, be sparnų, šiaip taip dar galima pagauti, bet į vasarą suaugo žąseliai, o jų didelis būrys, prisklis pilni laukai. Užėjus kaitrai, pelkėse po laukus vanduo išdžiūvo, žąsys negauna kur atsigerti: skverbiasi į balą, nebegaliū nutūrėti.

Nusivarysim su Pranuku į kitą lauko kraštą. Su kiaulėmis bepigu, joms užtenka purvyno pasivolioti, o žąsys, rodos, užuodžia, kame vanduo. Per mūsų galvas pakilusios, ir lekia į balą. Žąseliai išsižioję, sparnais pasiplasnodami, pažal žemę lekia, lekia paskui senes. Žąselių daugybė: užbėgsiu už akių iš vieno krašto, iš kito krašto jau tolyn nubėgo. Susilęs, suplukęs, verkdamas lakstau po žąselius, baidau, pagaliu mojuju, tik pagalys sprukt iš nagų — tiesiai žąseliui į galvą; tas ir raitosi apvirtęs. O senės žąsys jau baloj! Uždušęs parkritau ant žemės, ir žąseliai subėgo į balą. Atsikėlęs žiūriu — mano žąsys jau pasklido po sodą.

Daržininkas šaukia, keikia, žąsis šunimis piudo. Beatlekianti šeimininkė, tuoj man už čiupros, parsimetusi ant žemės apraižė vytimi; pamatė besispardant žąselį, supykusi nuplėšė mano visus drobužius nuogai, rankas surišo ir prie medžio pririšo:

— Tu, rupūžioke, žinosi, — sako, — kaip žąsys daboti, ne žąseliai mušinėti...

Palikusi mane, varinėja išpiudytas į šią pusę žąsis. Ap-
spito mane vapsvos, sparvos ir kiti vabalai; ėmė kranityti pli-
ką nugarą. Klykiu, kiek tik galvoje balso. Kur bus buvęs
žydąs, botagu nešinas, beatlekiąs nuo plento.

— Gevalt! Kas čia taip klykia?

Radęs mane pririštą pliką, kruviną, net atbulas atšoko.

— Kas tave pririšo? — klausia.

— Šeimininkė, — sakau.

Tuoj perpiovė virvutę, kuri man besitampant kruvinai
rankas perpiovė. Pamatęs žydąs šeimininkę, — išlojojo, iš-
plūdo, iškeikė, pagrasino ne tik ją, bet ir pačią poniją į teis-
mą paduoti už tokį darbą. Man liepė ateiti į smuklę: žadėjo
pas tėvus nuvežti.

Rytmetį išginęs žąsis, tuoj pasigyriau Praniukui, kad žy-
das prižadėjo pas tėvus mane nuvežti.

— Bėgčiau pas žydą, — sakau, — tik nežinau, kame smuk-
lė?

Praniukas pavėdėjo mane plentu, parodė smuklės stogą.

— Kaip norėsi bėgti, — sako, — lėk tiesiai pro malūną ir
plentu tiesiai į smuklę — tenai rasi žiląjį žydą.

Vakare parvaręs žąsis, pasiėmęs nuo stalo riekę duonos,
dui į smuklę. Pabučiavau žydui į ranką. Žydąs liepė man
gulties tvarte ant šieno, kaip važiuos, pažadins. Džiaugda-
mos kritau į šieną. Pajutau tik, kaip žydąs mane ėmė ža-
dinti. Arklys jau pakinkytas, susisėdę nudardėjom. Kelyje
saulė patekėjo. Atsižinau pas Aunavos tiltą, ties grapo dva-
ru. Pačiais pusryčiais parvažiavome namo.

Tetušiai nusigando, nustebo. Žydąs pasakojo, dėl ko ir
kaip mane parvežęs, kaip pliką pririštą, vos gyvą mane ra-
dęs. Būtinai spiria tetušį, kad paduotų šeimininkę į teismą
— jis būtų liudininkas.

— Aš lakstau, — sako, — po namus su vaikais, džiau-
giusi, viskas taip pat, kaip palikau, tik šieno pilna darži-

nė ir rugių pilna jauja. Darže morkos užaugusios didžiausios; prirovęs klėbį įverčiau žydui į ratukus; Benis, prikasęs bulvių krepšį, vėl supylė žydui; tėvas nuo savęs, mama nuo savęs dėkavojo ir pyrago davė žydui: tetušiai labai džiaugiasi, kad žydelis pasigailėjo vaiko, parvežė; sykiu ir rūpinosi, kas bus, kaip sužinos dvare. Mane klausinėja: aš viską pasakojau — kaip valgau, kame guliu, kaip žąsų nebegaliu paganyti, nulekia į balą. Tetušiai abejoja:

— O gal tyčia atleido, kad žąsų nepagano?

Klausosi, kas bus toliau.

Šukavo mane matušė, galvą trinko; pirtį pakūrė, išvanojo, nes utėlių tiek mano galvoje, tiek marškiniuose, nors saujoimis brauk...

Po kelių dienų beatjojąs dvaro bernas. Radęs mane namie, liepė tučtuojau vežti mane atgal į dvarą. O man sako:

— Nu klius tau plėgų. Praniukas pasakė, kad tu žadėjęs pasiskandinti: išgraibėm visą balą, visur ieškojom, o tu, mat, čia, bėgūne!

Veža vėl matušė verkdama; ir aš žlembiu. Nuvažiavome Tiesiai mus nuvarė prie ponios. Ponia tuoj liepė pašaukti poną Foką; mane klausia:

— Ko tu bėgai, tugu, tugu?

Aš tik verkiu drebėdamas, nė žodžio negaliu ištarti. Matušė puolė poniai po kojų, verkdama ėmė teisintis, guosties: kaip pliką vaiką saulėje buvę pririšę vabalams ėsti, žydas pasigailėjęs atrišęs, paleidęs ir atvežęs namo. Ponia tuoj liepė žyda pašaukti. Tas atbėgęs kaip ėmė poniai žydiškai blerbėti, į mano nugarą ir į savo piršto galą rodyti — kokie vabalai mane ėdę. Tur būt, jis ir šeimininkę apskundė: ir tą ponia pašaukė.

Blerbėjo visi, barėsi, ir ponas Abromas prisistatęs sako:

— Niu, Lauruk! Už bėgimą gausi penkiolika į s... Ponas Fokas jau laukia tavęs tvarte...

Suklikau piktu balsu, puoliau prie matušės, net ponia nusiigando.

— Nebijok! Tugu, tugu! Už pirmą sykį neplaks, — pasakė.

Su Abromu ėmė blerbėti. Matušė dar ponią prašė, kad atleisų mane namo, bet Abromas liepė palikti.

— Kad būtum neatvežusi, — sakė mamai, — ryto būtų mėt išmesti iš ūkio ir rykštėmis dar pašventinti.

Man liepė ponią perprašyti ir prižadėti daugiau nebebėgti.

— O pamėgintum išbėgti, — grasino, — tau ir tėvams po penkiasdešimt plėgų ir iš ūkio von!

Kas gi daryti? Vėl paliko mane utėlėms ėsti.

Paskum paleido žąsis į rugienas, į vasarojienas: toliau nuo balos — ir man lengviau. Prisisėdus nereikia ganyti, tik išvaryti, o vakare pačios pareina, tik uždaryti. Aš su šunimis vėl voliojuos, papratau po virtuvę trinties, kokį mėsos kąsnių nuo virėjo pagauti ar balos duonos. Nulakinu ir Prautukui, tas moko daugiau gaudyti. Virėjas nepiktas: nežiūri į kokius trupinius, bet virėjukai du, sugavę mane smaližiaujant, tuoj į čiuprą, į kuprą: nuo dviejų sunku išsidaboti.

Taip besistumdant, atėjo šalta žiema: negaliu nė žingsnio iš virtuvės — neturiu nė kokios avalynės, basas, drobužiai nuplyšo, kelių keliai iškrito. Slapstaus tik po užkrosnį, kad kas kur nepasiųstų.

Žiemos vakarais turėjo iš sodžiaus ateiti lažininkų vaikai plunksnų plėšyti, sykiu ir dvaro piemens. Susirinksim kokia dvylika ar dešimt vaikų. Šeimininkė atsineš plunksnų maišą; susodins mus aplink stalą ir kiekvienam atsems po stiklinę, prikimštą plunksnų, papils priešais ant stalo.

— Štai tau, štai tau, — padalys. — Turite šį vakarą suplėšyti — greičiau atleisiu.

Mes savo dalis plėšome, o šeiminkė, pasidėjusi kančiuką, mus daboja; jei kuris ima snausti, tuoj su kančiuku tam per galvą plamt. Visi dabojami nesnausti. O tos plunksnos tokios skalsios — plėšyk, plėšyk, kaip yra krūvos, taip yra. Mes su Praniuku ėmėm sukti: beplėšdami prisikimšim až ančio, į kišenės neplėšytųjų, išbėgsim laukan ir iškratysim vėjyje. O laukan reikia dažnai bėgioti, nes pilvą skausta. Po sykį, po kitą išbėgam laukan, netrukus ir suplėšom savo krūvą: aš ir lendu sau į užkrosnį. Sodžiaus vaikai buvo varomi vakarais į dvarą, kol tik visų paukščių, per vasarą išmuštų, — žąsų, ančių, vištų, kalakutų, — plunksnas suplėšėm.

Besitrindamas po užkrosnį su šunimis, baisiai aptekau utėlėmis — per marškinius, per galvą virvėmis eina; galva nušašo — niežti, nudraskiau, kruvina. Šeimyna, vyrai ėmė ant šeiminkės šaukti, kad man duotų kitus drobužius persivilkti; girdi, apkrės visus utėlėmis, skųsimės ponial.

— Mat, atėmė, — sako, — vaiką į dvarą, kad jį utėlės suėstų.

Atvažiavo matušė, šeiminkei per dešimtininką pašaukus. Trinko man galvą, šukavo, saujomis brudą į ugnį bėrė. Matušė verkia, gailisi manęs, aš irgi verkiu — galvoje šašus plėšia, skauda.

Šeiminkė davė matušei audeklo drobužiams man pasiūti. Taip dailus, plonas buvo dvaro audeklas, jog matušė parsivežusi pasiuvo maišus, o man drobužius pasiuvo iš savo marginio.

Stojo žiemos šalčiai po kalėdų: sninga, pusto, speigas; naktį trobos langai užšąla, nors rogėmis važiuok. Sustirsim, sušalsim, nė miegoti negalima, kol rytmetį sukurs ugnį ar krosnį pakurs. Dieną vis mane pasiuncia čia medžių įnešti, čia ką pašaukti: vis lekiu basas per sniegą. Pradėjau kosėti — baisiai, uždykdamas kosėti: ant žemės parkritęs kosėsiu, net pro nosį ims kraujas purkšti. Nebenoriu valgyti, nebe-

galiu nè atsikelti, dejuoju, verkiu. Sužinojusi ponia, liepè tuojau nuvežti mane pas tėvus. Susuko mane į kailinius, į gūnias, išnešè į vežimą ir nuvežè namo. Sirgau, sako, ilgai; ir Benis, ir kiti vaikai įsirgo. Išpylè mus tokie aštrūs spuo-
gai per visą kūną ir burną, sakè, „tymai“. Matušè džiau-
gèsi, kad sergantį atvežè: dvare būtų užkrosny su šunimis
numiręs.

Išbuvau namie iki pavasario. Kaip išperèjo žąsis, vèl pa-
šaukè mane pereiti į dvarą.

Vasarą vèl išginèm su Praniu-
ku kiaules, žąsis. Ganème
kituose laukuose, toliau nuo balos, ir man nebebuvo tokio
vargo. Tik sugrižęs į dvarą, vèl aptekau utelèmis, vèl nuša-
šo galvos abiem su Praniu-
ku. Šašai galvoje niežti, skau-
sta, nudraskiau — kraujas per akis bėga. Sykį radom minkštą
karvès mėslą, vabolès slankioja, lando.

— Pašerkim utelės, — sakom, — vabolès èda, ir utelės paès.

Išsitèpèm mėsłu sau galvas, džiovinamès prieš saulę; ap-
džiūvo, sustyro mūsų čiupros, lygu žydo germulkos; o skau-
da, bet kenčiame — tegul priès utelès.

Iškentèjom per dieną. Vakare nuèjè į balą, įmerkè galvas,
palaikèm vandenyje, kol nusivožè mūsų germulkos su visais
šašais ir utelèmis; išsitrinkome, išsimaudème, daug leng-
viau pasidarè.

Paskum pamačiau, sako, mergos tepa veršius kažkokia ko-
še nuo utelių, paprašiau, ir man paausius patepè. Nustojø
galva niežèti, nugijo, vos-ne-vos nusikratèm utelèmis.

Žiemą vèl pusplikis stumdaus po užkrosnį. Sykį atèjo po-
nia į virtuvę; nesuspèjau pasislèpti, pamatè ponia.

— Iš kur tas vaikas? — paklausè.

Virèjas paaiškino.

— Tugu, tugu! — sako, — kam jį dyką laikote? Toks jau
didelis; gali darbą dirbti, ne dykai duoną èsti — tugu, tu-

gul! Puodus šviesti, mazgoti, pasiūsti. Žiūrėk, — sako virėjui, — kad jis nedykautų.

— Aš nenoriu tokio vaiko kur pasiūsti — man sarmata pliką, basą, — ginčijosi virėjas, — žmonės pamatę sakys: dvaras neturi kuo savo tarnų apdaryti.

— Tugu, tugu! aš liepsiu jį apdaryti.

Netrukus davė man kailiniukus, batus, šiltą kepurę. Kailiniukai supelėję, sustyrę, nuo kurių metų įsigulėję. Šildydamas prieš ugnį tryniau šepėčiu, šukavau, kol truputį paminkštėjo — galėjau apsivilkti. Batai vėl sustyrę, dideli: tepiau taukais prieš krosnį. Nors man dideli, kojas sukinėja, bet apsiavęs galiu po sniegą braidyti. Taip mane aprėdė, bet Praniukas pavydėjo. Jis klumpėmis ar naginėmis austėsi kojas, nei kailiniukų jam nedavė.

Gavus drobužius, kita bėda man atsivėrė: ėmė naktimis siuntinėti. Ponas Abromas gyveno atskirai nuo dvaro, čia jam vietos nebuvo kur gulėti. Jis įsitaisė sau kambarius troboje už pušynuko pas Dubysą.

Per dieną kur valkiosis ar kur išvažiuos, vakare vis ant arbatos pas ponią, visą vakarą sėdės, šnekės, išeis gulti.

Tuoj kambarinė su rašteliu į virtuvę, ištrauks mane iš užkrosnio, lieps kojas auties, apsirengti ir raštelį nešti ponui Abromui.

— Ponia liepė tave pasiūsti, — sako, — paskubėk! Ne-klausysi — gausi į kailį.

Krapštaus akis, apsitaisau ir brendu su rašteliu. Nubridęs, prisibaldęs, palikęs raštelį, sugrįžęs, nespėsiu atsigulti, apšilti, ir vėl kambarinė varo atgal, paprašyti poną Abromą pas ponią.

Jei dar Abromas tuo sykiu paklauso ateiti, užtenka man vieno žygio, o neateina greitai, tai tų bėk antrą ir trečią sykį. Kada nešalta — pusė bėdos, bet kartais didelis speigas arba vėjuota, pusto, tai vos galiu kojas pavilkti prieš vėją, o nosis, ausys net raitosi nuo šalčio.

Nubridęs dar neprisibaldysi greitai, už durų gausi dar pastovėti. Įsileidęs Abromas, perskaitęs raštelį, gulėdamas lovoje, paklaus:

— Nu, Lauruk, labai sušalai? Še, išgerk...

Pripils degtinės — butelis vis pas jo lovą stovėjo. Pripylęs stikliuką, lieps išgerti:

— Sušils tu, paršiuk...

Išgersiu, drebėdamas nuo šalčio, net dvasią man užtrauks.

— Dabar pašok išgėręs... girti visuomet šoka...

Nenorėsiu šokti, neklausysiu, tuoj ponas Abromas už kantiuko ims gražoti:

— Nešoksi, tuoj gausi į pasturgalį.

Nemitęs šoksiau kazoką; man ašaros rieda, galva sukasi, o ponas Abromas lovoje juokiasi, kvatoja.

Jei ponas Abromas kur išsivelka, išvažiuoja, tai ir manęs niekas nežadina. O ponas Abromas namie, tai kas naktį laks-tyk su raštelium, o nuėjęs turi gerti ir šokti.

To pono Abromo visas dvaras nekenčė ir bijojo, kaip velnio: jis visą valią turėjo visam dvarui ir žmonėms, maž didžiau už pačią ponią. Visi namiškiai ir svetimi ponai, net žydai, vadino jį Abram Gorski. Kiek jis ponios žmonių, būdavo, nuplakins: kas supykino ar pasiginčijo — tuoj pas Foką į tvartą, ir ims cypinti vyrą ar mergą be ponios žinios.

Abromo bijojau ir nekenčiau, bet dar didžiau nekenčiau ūkveizdžio Foko. Tas vokietis Fokas niekuomet bizūno iš nagų nepaleido, taip ir vaikščios mojuodamas ir tykos bene paduos jam ką raižyti ponia ar ponas Abromas. Toks biauzybė vokietis, akys jam raudonos, viso dvaro ir žmonių buvo žudikas.

Kas kur prasikalto menku nieku, įskųs kas poniai, ta vėl nieko nelaukdama:

— Tugu, tugu! veskit pas poną Foką...

Žmogelis ir žino jau, kas jo laukia. Fokas vėl, nežiūrėda-

mas, kad tas yr nekaltas, raizys be pasigailėjimo, ir išgirsi becypiant tvarte. Mane kur pasitikęs Fokas, linguodamas bizūną, juokiasi:

— Na, Lauruk! Kuomet man tave paduos į tvartą štai to paragauti?

Man iš piktumo net galva apkais.

„Kaip aš užaugsiu, — manau sau, — o tu pasensi, palauk, atmonysiu aš tau už visus: liepsiu tiek raizyti pasiguldžius, tiek raizyti, kol nusprogsi. O Abromui į gerklę degtinę pilsiu ir šokti liepsiu. Žinosit, kaip mums gerai.“

Sykį pavarė sodžiaus mergas ponų kambarius šveisti. Viena, beplaudama langus, kaži kaip iškūlusi stiklą. Ponia pamačiusi tuoj sušuko:

— Tugu, tugu! pašaukti poną Foką.

Tas pristatęs tuoj mergą į tvartą ir raizyti, ponia liepusi ar penkiolika įrėžti už stiklą. Merga po plėgų nebegrijžta prie darbo; šaukia, ieško kitos ir pamatė pasikorusią. Šoko vyras, nupiovė virvę — dar gyva; kiek atsigavėjo merga, nuvilko į tvartą, kad raizė, kad plakė už korimos, nei balso nebeliko, nei atsikelti: vos gyvą nuvežė namo. Rytą ir pasimirė.

Tiek tuomet buvo žmogaus gyvybė branginama: mažiau už lango stiklą.

Paskum iškilo kalbos, kad Gendrutės dūšia besibaldanti po dvarą, kad naktimis į ponios langus barškinanti, paskum einanti po Foko langais, stiklus braižanti. Vienas matęs, kitas susitikęs, mergos mačiusios, kambarinė girdėjusi langus braižant, kitas sutikęs pušyne ant Abromo buto einant... Visi, labiau mergos, piemens, sutemus bijosi pro duris ir nosį iškišti: vis bijosi Gendrutės dūšią susitikti.

Tvirtino vy: jog žmogaus dūšia, nelaiku iš svieto išvaryta, niekuomet nedovanojanti savo užmušėjams, nes ji aname sviete neturinti vietos tol, kol ateinąs laikas, kada būtų

turėjusi savo mirčia mirti: ji vis vaikščiojanti, besibaldanti ant žemės ir keršijanti savo žudytojams.

Aš vis laikiu, kada dūšia pasmaugs Foką, Abromą ar ponią, o vakare bijojau ir nosį iškišti pro duris...

Virtuvėje man nėra darbo: virėjo tarnai išlaižo ir nušveičia puodus. Slankioju dienomis šen ten po dvarą, nueinu pas sodininką; jis ir jo pagelbininkas dirba matus iš šiaudų pavasarį inspektams dangstyti. Mėginu ir aš dirbti. Patiko mano darbas, senis giria ir ragina greičiau dirbti, dažniau ateiti. Netrukus taip įpratau, jog lygiai su visais pastatau matą. Kaip truputį atšilo, sodininkas paprašė ponią, kad mane jam duotų.

Ponia sutiko, lygu jai ne vis tiek, kur mane padėti.

Žąšims ganyti kitą kieno vaikų atėmė nuo tėvų į dvarą. Dabar mudu su seniu ir darbuojamės po sodą.

Lažininkai sukala inspektams skrynias, priveža mėšlo, pripila žemių — mes tik lyginame, grėbstome, sėjame, laistome, dangstome.

Kaip atšilo, pradėjo auklė ponaitį vežioties po sodą. Jis lenda prie manęs. Man vaikas patinka, gražiai baltai aprėdytas, toks gražus, Mykoliukas vardu. Senis ponas buvęs Mykolas, ir ponaitis tėvo vardu. Tuomet aš jau turėjau dvyliktus metus, o ponaitis — šeštus. Aš įsisodinęs jį į karelių pavežiosiu, ar ant kupros „kromu“ panešiosiu, arba bėgsiu ropla, o jis man ant nugaros raitas. Auklė džiaugiasi, kad mudu žaidžiame, sodininkas juokiasi. Paskum vaikas taip priprato, nebenutūrėjo namie, o išbėgęs laukan — tuoj pas mane.

Pamatė ponia benešiojant mane ponaitį „kromu“ ant nugaros, užniko barties:

— Tugu, tugu! tu mužikas, kaip tu drįsti ponaitį nešioti? Tugu, tugu! nevalia.

Bara ir auklė, kam pas mane ponaitį leidžia. Nori nuvesti šalin; tas rėkti, ožiuties, kritęs ant žemės spardyties, nebeatskiria nuo manęs. Kiek jį norėjo atpratinti, geruoju ir piktuoju — nieko nepadarė: kaip neleidžia pas mane, tuoj kalis ant žemės, ims spardyties, klykti. Norėjo mane išvaryti atgal prie žąsų, sodininkas nedavė:

— Laurukas man už du darbininkus padirba... o ir ponaitis gali susirgti besiožiudamas.

Ponia, pabūgusi ponaičio susirgimo, nebegyniojo nuo manęs. Tik liepė mergoms mane trinkti ir marškinius dažnai skalbti, kad neapleisčiau ponaitį „brudu“.

Mes ir žaidžiame per vasarą. Man gerai, už tai myliu ponaitį, tik nelabai tesusikalbame: jis lietuviškai nemoka, o aš lenkiškai. Man liepia mokyties kalbėti lenkiškai, o jam neleidžia „kamiškai“ kalbėti. Bet mes vieną žodį taip, kitą kitaip — susirodome, susiprantame. Man lieps ravėti — ir jis po žemės voliojasi; laistysiu gėles — ir jis susilaistys, susipurvins. O kai šalta ar lyja, nenutūrės jo kambarį; tol rėks, draskysis, kol pašauks mane žaisti su ponaičiu. Tas man pakiš baltos duonos, pyrago ir mėsos gaunu, kur jis nesuvalgo.

Žiemą vėl mane nuvarė į virtuvę šunis lakinti, puodus šveisti. O ponaičiui parvežė jauną vokietuką, mokytoją. Manė, kad ponaitis prijunks prie jo, kaip prie Lauruko. Kur tau. Kaip tik išspruks iš kambarių, — šalta, lyja ar sninga, — ir beatlekiąs pas mane į virtuvę.

Auklė ir tas mokytojas turėjo vargo jį daboti ar išbėgus gaudyti.

Mane vėl naktimis, lygu šunį, ėmė siuntinėti pas poną Abromą su rašteliais. Nuėjus vėl reikia gerti ir šokti.

Paskum norėdama ponia nutolinti nuo manęs ponaitį, išvarė mane į malūną už pagelbininką pasiuntinį. Ponaitis nežino, kur mane dėjo — nebesusieiname.

Bet man čia gerai, nebesiuntinėja niekas naktimis, rečiau bematau Abromą ir Foką — ramu. Pavasarį sužinojo ponaitis, vėl kasdien ištrūkęs atbėga pas mane į malūną — susimiltina, susidulko: vėl vargas tarnams, neramumas poniai.

Mato ponia — nieko nepadarys, neatskurs ponaičio, pavare mane atgal į sodą, ir vėl mes su ponaičiu.

Vieną sykį belakstydami po sodą, mes išgirdome tvarte žmogų šaukte šaukiant.

— Kas čia šaukia? — nustebo ponaitis.

— Tur būt, kokį žmogų Fokas plaka, — sakau.

— Plaka? — bėkim pažiūrėti.

Tuoj šoko per tvorą, aš paskui — noriu jį sulaikyti, tas išsisukęs iš manęs, lygu kulka, nuriedėjo į tvartą. Bėgu arčiau, girdėti nagaika švilpia, kirčius skaito. Mano ponaitis, matau, pribėgęs tarpduryj sukliko, klakt ir parvirto.

Aš, vingį davęs, patvoriu atgal į sodą, kritau į agurkus ir ravėju. Prakaitas mane pila, drebu iš išgąščio, bijau — ant manęs kris bėda, nebeišsisuksiu nuo Foko nagaikos. Girdžiu — tvarte kilo triukšmas. Galvą pakėlęs, žiūriu: vežėjas parneša ant rankų ponaitį, Fokas sykiu eina, linguodamas nagaiką, dairydamasis vis šaukia:

— Lauruk! Lauruk!

Aš dar didžiau prikritau prie žemės. Girdžiu — prieangyje auklė, ponia, kambarinė, lygu vištos, emė katėti:

— Jėzus, Marija! Ponaitėlis negyvas!

— Kas pasidarė? Kame? kur prisimušė?

Fokas aiškina ir Lauruką mini, bet niekas jo neklauso. Ponia tik verkdamą šaukia:

— Daktaro! Tugu, tugu, daktaro! Kaip arkliai išoka — lėkti į Šiaulius daktaro... Misiutą į lovą, į lovą...

Visos apkibusios įnešė ponaitį į vidų. Fokas keikdamas grįžta. Sodininkas pastojo jam kelią.

— Ko tu čia kabinėjies prie Lauruko? — ėmė kolyti, — jis nuo pat ryto daržė ravėja. Tu pats kaltas: vaikas, nematęs žudant žmonių, gali numirti pamatęs — tu atsakysi.

Fokas spiaudydamas nulėkė. Mano širdis atsigavo. Po valandos ėmė sode moteriškas balsas šaukti:

— Lauruk! Lauruk! ūūū!

Pašokęs bėgu į balsą.

— Eik pas ponią, — sako kambarinė.

Nutirpau visas, širdis tik plaka, nei rankų, nei kojų nebėjaučiu.

— Mirė ponaitis? Aš nekaltas... negalėjau... — teisinuos.

— Neplepėk, tik eikš greičiau...

Įsivedė mane į ponaičio kambarį. Paguldytas lovoje, blaškosi, rėkia:

— Fokas su bizūnu... kraujas... Lauruką užmušė...

Šokinėja iš lovos, vos nutūri auklė su ponija. Man pagailo ponaičio, ėmė ašaros byrėti.

— Cit, neverk, nebijok, — stumia mane prie lovos, rodo, — štai, tai Laurukas, Misiuta, pas tave, gyvas ir sveikas, gulėk ramiai... Niekas nemušė — žiūrėk.

Pažvelgęs į mane, ponaitis prasijuokė ir sako:

— Sėdėk čia pas mane — neduosiu Fokui plakti...

Nutilo truputį, nusiramino, ir vėl ėmė klajoti, šokinėti:

— Plaka! Užmušė Fokas Lauruką...

Vėl stumia mane prie lovos, rodo:

— Misiuta! Misiuta! pas tave Laurukas. Štai čia!...

Parlakino daktarą. Pasižiūrėjęs liepė tuoj ponaičio galvą ledais apdėti. Paskum išsivedęs mane laukan, ėmė klausinėti. Drebu, verkiu, nė žodžio negaliu ištartti.

— Nesibijok, tau nieko nebus, — glosto man galvą, — tik pasakyk man visą teisybę, kaip buvo su ponaičiu.

Prasidrąsinęs papasakojau daktarui nuo pat pradžios iki galo visą atsitikimą, nė žodžio nepamelavęs.

Daktaras per naktį sėdėjo ir vis ponaičiui prie galvos le-
dus dėjo. Man liepė neišeiti. Aš už lovos galo ant žemės
susirietęs snaudžiu. Ponia irgi nuo ponaičio lovos nepasi-
traukia. Šnekasi su daktaru.

Jau aš supratau lenkiškai, nes per trejus metus, kiek bu-
vau dvare, vis lenkišką kalbą girdėjau, ir man buvo liepta
lenkiškai kalbėti. Nors ne kiekvieną žodį, bet supratau, kaip
daktaras poniai sakė:

— Ponia liepi žmones kankinti, sveikatą atimti, per tai ir
ponios vaikas įsirgo. Jo jauni, silpni nervai — negali žmo-
gaus kančios pakelti... Gali smagenų uždegimas susisukti,
tada nė šimtas daktarų jo nebepagydytų. Arba išgijęs, kitą
sykį tokį žiaurumą pamatęs, gali net iš proto išeiti.

Ponia tik šniurkščioja.

— Tugu, tugu! Nežinojau... Tai Fokas... Misiuta! ko tu ten
bėgai?.. Nebepamatysi daugiau...

Man ponaičio gaila, bet poniai gerai, gerai: nebelieps „Tu-
gu, tugu! veskit pas poną Foką“.

Ponaitis išgijo, bet išeiti iš kambarių jau neleido: kasdien
turėjau pasirodyti, kad gyvas ir sveikas. Ilgai nematęs, tuoj
ima šaukti:

— Lauruką užmušė, Fokas su bizūnu užraižė.

Nuo ponaičio ligos viskas pradėjo į gerąją pusę linkti.
Pirmiausia pasišaukusi Foką ponia pagrasino: jeigu jis kuo-
met be ponios žinios nors vienu pirštu užgautų kokį žmogų,
tuoj išvartų iš dvaro. O jau plakti be ponios žinios, sau-
gok dieve, nevalia.

Čia Fokui ponia rutrynę ausis, nulaužė galybę.

Visi dvariškiai, šeimyna džiaugiasi, šokinėja.

Žiemą parvežė ponaičiui kitą mokytoją ir paną „guber-
nanką“¹⁾.

¹⁾ gubernantę

Pasamdė lekajų, nes daugiau ponų, daugiau ir tarnų reikia.

Tiek mokytojų privežė ponaičiui — ponia manė, kad jau nusiramins vaikas, nebelakstys pas mane. Bet anė iš tolo. Mokytojams spiaudo, lekajų spardo — neprisileidžia. Kol vienas ar kitas mokytojas laiko jį prie savęs, tol ponaitis kambarij, o prašapo kur ar svečių kas atvažiavo, susimaišė, tuoj ištrūkęs ponaitis ir beatlekiąs pas mane į virtuvę.

Svečiai neretai, o dažniausias svetys Kurtavėnų dvaro ponas Tiškevičia; tas nuolatinis svetys, maž dieną praleisdamas, ir beatvažiuojąs.

Ponas Tiškevičia labai mylėjo ponaitį: kaip tik į kambarį, tuoj ponaitį ant rankų ar ant kelių, bučiuos, myluos, nešios. Per ponaičio ligą ir ponas Tiškevičia pas mus sėdėjo, daktarus vežiojo, lakstė... Sakė, kad poniai čia perėjus, ponas Tiškevičia vis prisigulęs čia sėdėjo. Visi juokėsi, kad ponaitis be galo panašus į poną Tiškevičią: juo didesnis augo, tuo panašesnis darėsi — kaip iš akių išluptas Tiškevičia. Jis įkalbėjo poniai, kad ponaičiui nuraminti reikia Laurukas perkelti į rūmus, vaikas nebelakstys neleidžiamas. Pervarė mane į ponų kambarius už klapčiuką prie lekajaus. Apdarė švariau, davė avalynę. Kol ponaitis atlieka pamoką su kuriuo mokytoju, tai man darbas: grindys, laiptai plauti, liktoriai ar lekajaus batai šveisti. Atliko ponaitis pamoką, man jau darbas pamišo: išbėgęs tuoj vesis į savo kambarį; ten mudu ir darbuosimės visą vakarą. Taip ir stumdė mane: vasarą po sodą, žiemą po kambarius — vis tik ne su šunimis užkrosnyj. Dažnai buvau siuntinėjamas į virtuvę ar į tvartą, pas poną Abromą, pas poną Foką ar pas šeimininkę: vis šiokias tokiąs dvaro naujienas išgirstu. Kaip tik sužinosiu, kad kas nors nusikalto: Fokas skundžia poniai ir taikosi plakti, aš tuoj pas ponaitį.

— Ponaitėli! Jau Fokas žada tą ir tą plakti: skundžia poniai...

Ponaitis tuoj prie motynos:

— Mama! nevalia Fokui žmonių plakti! Mama! neieisk plakti... — Tol verks, spirsis, rėks, kol privers pašaukti Foką ir uždrausti plakti.

Taip kelis sykius pasisekė man per ponaitį išgelbėti žmogus nuo plėgų.

Fokas su Abromu ėmė galvoti, kad čia nieko daugiau, kaip tik mano darbas. Sykį užpuolė mane:

— Lauruk! Atmink, kaip tu gausi už liežuvį... Ponia bijosi, kad ponaitis nesusirgtų, o tu viską pasakoji; kaip sarginsi — tai gausi, gausi... Aš pats tave už ausų nuvesiu pas Foką, ir įrėšim į pasturgalį...

Abromas mane baikštija kredense, o ponaitis, buvęs valgomajam, išgirdęs Abromo kalbą, tuoj pas motyną.

— Mama! kam Abromas žada Lauruką plakti? — šaukia, — aš girdėjau: nori pas Foką vesti... — rėkia.

Ponia tuoj pas Abromą:

— Tugu, tugu! Kas čia pramanė tokias kalbas — Lauruką plakti? Tugu, tugu! Įvarysit į ligas ponaitį. Kad man nė žodžio nebūtų apie plakimą.

Fokas vėl savotiškai ponaitį keikia:

— Toks mažas rupūžiokas, o jau savo valią rodo: visus už nosies vadžioja — įrėžti abiem su Lauruku bent po penkiolika — visi ožiai išlakstyti.

Liovėsi tas žmonių cypimas tvarte. Jei kas labai nusikalto ar už vagystę būtinai reikia nubausti, tai labai slapta, kur nors daržinėje nuplaks, kad nė balso niekas negirdėtų ir ponaitis nesužinotų.

Sykį bėgdamas į virtuvę, žiūriu — usnėniškiai žmonės atvažiavo, mūsų kaimynai, dargi mano dėdė. Klausiu:

— Ko čia atvažiavo?

— Ogi, — sako, — apskundė mus dešimtininkas ponui Abromui, tas liepė mus į dvarą atvaryti... tur būt, teks mums į kailį, nors mes visai nekaltai apskūsti.

Matau, Abromas pasipūtęs su Foku šnekasi. Aš dui pas ponaitį: taip ir taip... Usnėniškius žmones taisosi plakti. Jie nekalti, tik iš apmaudo dešimtininkas apskundė Abromui...

Mano ponaitis tuoj pas motyną:

— Mama! ar tu leisi nekaltus žmones mušti?.. — ėmė rėkti. — Ar tu, mama, juos pažįsti, žinai... matei?

— Misiuta, Misiuta! nesikarščiuok! Tugu, tugu! Abromas žino, kad jie kalti, reikia žmonės valdyti.

— Mama, liepsi plakti? O aš neleisiu, neduosiu, — rėkia, spiriasi. — Mama, turi sužinoti, kas kaltas, ne Abromas. Abromas reikia mušti, o ne žmonės: neleisiu! Nevalia! Mano žmonės: aš neduosiu plakti.

Nenuramindama ponaičio, liepė ponia visus skundikus ir kaltininkus pas save pašaukti. Atėjo Abromas, Fokas, dešimtininkas, — visi skundžia poniai, o kaltininkai teisinasi, puolinėja poniai po kojų, atsiprašinėja nuo plėgų.

Čia vėl ponaitis rėkia:

— Neduosiu! Neleisiu plakti! — prišokęs Foko nagaiką čirkšt nupiovęs, šaukia:

— Tu neraižysi mano žmonių.

Subėgo mokytojai, auklės, lekajus: visi žiūri, kas čia pergalės. Abromas nori ponaitį nuraminti, pasilenkęs prie jo šneka vokiškai. Ponaitis atkala ranka tįst Abromui per dantis. Tas tik spiaudosi, raukosi.

Ponia šaukia:

— Misiuta, Misiuta! Tugu, tugu! Dovanoju šį kartą!

Žmonės džiaugiasi: poniai ir ponaičiui rankas, kojas nubučiaavę išėjo, ir skundikai išėjo. Abromas pasilikęs poniai prikiša, kad, neleidama nubausti kaltininkų, didžiau juos tvirkina: nebenori dvaro klausyti, nebegalės poniai nė dvaro be-

nuvaldyti... Ponaitis, įsikibęs į Abromo skverną, vis
šaukia:

— Abram von! Abram von! — stumia laukan.

— Misiuta! Misiuta! Tugu, tugu! — Negražu!..

Ponia, sako, buvus vokietė, kiti sako — žydė, tik iš Prūsų
kilusi, ponas katalikas: taigi pagal tėvo ir vaiką katalikiškai
mokė. Mokytojas ir katalikas: poterių, įsakymų ponaitį mo-
kė. Išėjus kartais kalbai apie tikybą prie arbatos ar šiaip
vakare visiems ponams susirinkus, ponaitis ims tvirtinti, kad
niekas miręs neįeis į dangų, kaip tik muzikai, darbininkai,
baudžiauninkai.

— Iš kur tu žinai, Misiuta?

— Aš žinau. Kaip numirs ponas, bajoras, pasibaldys dan-
gaus vartus, šventasis Petras paklaus:

— Kto tam?¹⁾

— Polak szlachcic, proszę pana!²⁾

— Niema tu miejsca dla vacpana!³⁾, — šventasis Petras
atsakys.

Bajoras ir turi drožti į pragarą. O kaip Abromas numiręs
pasibaldys į dangų, paklaus:

— Kto tam?

— Żydek kupiec!⁴⁾ — pasakys.

— Pójdz do diabła w smole kipieć! — atšaus šventasis
Petras.

— Mama vokietė numirus pasibaldys; šv. Petro paklausta,
vokiškai atsakys:

— Ich!⁵⁾

— Nietrzeba nam tych!⁶⁾ — išgirs ir turės dūlinti šalin.

1) Kas?

2) Lenkas bajoras, gerbiamasis!

3) Tamstai čia nėra vietos.

4) Žydas pirklys.

5) Aš.

6) Tokių mums nereikia.

O Laurukas numiręs pasibaldys į dangų. Jį paklaus:
— Kas čia?
— Aš! — pasakys.
— Oto, nazs! oto, nazs!¹⁾ — sušuks šv. Petras ir įsileis į dangų.

Kvatos visi ponai, juoksis.

— O tu, Misiuta, numiręs paklaustas, kaip atsiliesi?

— Ogi šauksiu — aš, aš, aš, Petreli! aš žemaitis...

Brukšt man duris atidaręs, vadins:

— Eikš, eikš, žemaiti — kukutį bent padainuosi...

Ponaitis mokėsi namie iki dvylikos metų, ir aš vis buvau stumdomas namie, sode; paskum jau palikau ponaičio lekajus: nebeprisimė nieko patarnauti, kaip tik mane. Buvo man įsakyta būtinai lenkiškai kalbėti, bet aš vis išsisukinėjau, sakiau: nesuprantu, nemoku — visi juokėsi. Su ponaičiu lietuviškai kalbėjome: vadino mudu „kamais“, muzikais pravardžiavo, bet ponaitis nieko nebijo.

Sykį atvežė žydas mėsos. Aš ėjau per kiemą; žydas lenkiškai šaukia: bene reikia mėsos? Aš užsimiršęs garsiai sakau: „Nietrzeba“²⁾. Nepastebėjau, kad ponia, čia pat buvusi, tuoj sušuko:

— Tugu, tugu! Jau tu išmokai lenkiškai! Dėl to nebebūsi Laurukas, bet lenkiškai Wawrzyniec.

Tuoj sykiu su manim nuėjo į kredensą — lekajui ir tarnaitėms pasakė, kad nebėra muzikiuko Lauruko, bet visi turi vadinti Wawrzyniec ir kitaip su manim nebekalbėti, kaip tik lenkiškai, žemaitiškai nė žodžio.

Kambariuose ir virtuvėje — visur toks ponios paliepimas buvo paskelbtas. Vienas tik ponaitis nenorėjo klausyti: kaip tik mes vieni du, tuoj lietuviškai, nė vardo mano nemainė — jam Laurukas palikau.

¹⁾ Tai mūsiškis!

²⁾ Nereikia.

Ponaičio dėdė, nabašniko pono brolis, Šaukėnų dvaro ponas, mirė nevedęs. Dvaras turėjo likti mūsų ponaičiui, jis artimiausias sukcesorius. Bet atsirado tolimesnis giminaitis, pono pusbrolio sūnus; tas pradėjo tąsytis po teismą — Šaukėnus sau gauti. Samdo advokatus bylai vesti, samdo ir poną iš kitos pusės. Sykį vienas laimi dvarą, kitą sykį kitas: taip ir tamos, byla vis tęsiasi. O ponaitis vis šaukia:

— Mama, nesibylinėk! Nereikia mums to kito dvaro!

Tuo tarpu reikia ponaitis išvežti į Vilnių, į kažin kokį institutą mokslo baigti. Ponaitis turėjo dvylika metų, o aš aštuoniolika. Prašo ponaitis motyną, kad mane sykiu vežtų jam už lekajų: kito nieko nenori priimti.

Veža mus abudu į Vilnių. Pasamdė mums butą, visus rakandus įtaisė: kiek atsivežėm iš namų, ko trūko, čia nupirko — ištaisė mums kambarius ir virtuvę.

Ponaitis mokysis institute visą savaitę, ten ir valgys, man tik šeštadienį po pietų reikia ponaitis parsivesti, o pirmadienio rytą atgal nuvesti. Sekmadienį pusrytį pietus ir vakarienę turiu jam išvirti, ar ko norės, nupirkti ar pataisyti. Žinoma, sykiu ir sau.

O per visą savaitę sau tik vienam turiu išsivirti.

Taip mes ir gyvenome. Aš turiu laiko, nė kokio darbo, tik valgyti išsivirti ir kambarius švariai laikyti.

Ponaitis duoda man pinigų, kiek tik reikia. Sekmadienį — kada mano ponaitis namie, stengiuos kuo geriausiai pietus pagaminti: ateina jo draugai mokiniai pietų.

Vienas labai puikiai smuikuoja, kitas atsineša gitarą, kitas — fleitą. Muzikuos, dainuos, šoks: tokį triukšmą sukelia, net kaimynai gyventojai ant aukšto ima šaukti, mus tildyti. O kaip gražus oras, einame visi į kalnus už miesto palakstyti arba imame vežėjus pasivažinėti.

Vieni du pasilikę su ponaičiu šnekam, projektuojam: kaip mes gyvensim į dvarą sugrįžę — Abromą paleisim, Foką iš-

varysim, gerą ūkveidį šeimininku nusisamdysim, o kamisoriaus nereikia, ponaitis pats viską prižiūrės. Man vis žadėjo malūną atiduoti. Taip svajodami, šnekėdami, lėmėm sau tolesnį gyvenimą sutvarkyti.

Sykį nueinu šeštadienį ponaičio parsivesti: laukiu — beišeinęs iš mokyklos išbalęs, atsimainęs, rankelės jam dreba. Nusigandęs klausiu:

— Kas radosi, ponaitėli, kas atsitiko?

— Nieko, — sako, — tik man truputį negera, silpna, galva sukasi, skausa.

Išėjęs į gatvę, šaukiu vežėją.

— Nereikia, nereikia! — kratosi ponaitis, — aš noriu, girdi, prasivaikščioti, tyru oru pakvėpuoti, atsigauti.

Vos vos parsivedžiau namo. Tuoj nuvedęs, paguldžiau į lovą, nulėkiau pas daktarą Kopickį. Daktarui Kopickiui ponias buvo pavedusi ponaičio sveikatą prižiūrėti. Pas daktarą besėdįs tas ponaitis, kur dėl dvaro bylinėjasi su mūsų ponias. Man per širdį tvykst, rodos, kas durte įdūrė: sakyti, kad ponaitis susirgo, ar pas kitą daktarą bėgti. Kopickis, mane pamatęs, klausia:

— Ko atbėgai, ar kas susirgo?

— Taip, — sakau, — ponaitis kažko neįgali, paguldžiau...

— Gerai, gerai, — sako, — bėk namo, aš tuoj ateisiu.

Parbėgau namo, rodos, su skausmo perverta širdimi.

Daktaras Kopickis atėjo vakare, užrašė vaistus, įsakė kaip duoti lignoniiui. Rytą atėjęs apžiūrėjo lignonį, kitus vaistus užrašė. Tris keturis sykius per dieną ateidamas, vis naujus vaistus rašė ir vis į vieną ir tą pačią aptieką liepė vaistus bėgti.

Mano ponaitis kaskart silpnyn eina: nė arbatos lašelio nebegaliu įsiūlyti. Daktaras rūpinasi, sako:

— Blogai, mūsų ponaičiui skarletina.

Daviau ponias žinią, kad pribūtų.

Mano širdis nerimauja. Prašau daktarą, kad daugiau daktarų sušauktų, kaip norint ponaitį gelbėti...

— Nereikia, — sako, — nereikia, tuoj ponia atvažiuos.

Padavė man receptą, liepė tuoj vaistus parnešti. Aš d'ui į kitą aptieką, prašau greit man vaistus duoti. Aptiekininkas, pažiūrėjęs į receptą, klausia:

— Kas serga, kiek metų turi ligonis?

Pasakiau.

— Kanivolas! — ištarė pro dantis aptiekininkas.

Man vis dedasi į širdį. Ponaitis kaskart rodos blogesnis, man širdis sprogsta, neįmanau ką daryti, laukiu ponios.

Pribuvo ir ponia, žiūri — ponaitis vos gyvas: nė motynos nebepažįsta. Tuoj sukviėtė dar tris daktarus. Kopickis visų pirmas pribuvo. Ponia alpsta, verkia ant vaiko užsigulus, o daktaras nuo visų vaistų buteliukų receptus nusukinėjo, nuplėšė.

Susirinko dar trys daktarai, žiūri ligonį, egzaminuoja, šnekasi, dar kažį ką užrašo, tuoj imasi kepure ir išeina. Pirmuosius išleidau, paskutinis išeina senis daktaras. Tam priangyje apkabinęs kelius, verkdamas, prašau, kad mano ponaitį gelbėtų. Tas, man galvą paglostęs:

— Gaila ir man vaiko, — tarė. — Bet jau per vėlu, nebėra pagalbos... Vaikas užnuodytas... Gaila!

Rodos, su kirviu skėlė man į galvą, net akys aptemo. Ponia pašaukė, liepia bėgti į aptieką su daktarų receptu. Parnešęs vaistus, puolu pas ponaitį — guli, kaip negyvas, maryliti tik, kad tankiai kvėpuoja. Ponia pila jam vaistus — nebenuryja, išbėga atgal iš burnelės. Ponia verkdama šnekina, bučiuoja, vis tiek nebegali prižadinti. Suėjo daugiau ponių, panų, pažįstamų lankyti ligonio; išvedė ponią į kitą kambarį — ramina, o aš, prisisėdęs pas ponaitį, nė žingsnio neatsitraukiu.

Naktį nusiramino ponia: gal primigo. Lankytojos išvaikščiojo, viskas nutilo. Pradėjo švisti, ligonis ėmė krutėti, rankas kilnoti. Aš, atsiklaupęs pas lovą, rankelę nusitvėręs, klausiu:

— Bene nori ko?

Siūlau nors vandens lašelį, nors burnelę pavilgyti . . .

Pakėlęs akis, apsidairė. Įsmeigęs į mane akis, vos pratarė:

— Lauruk, ar tu pas mane? . . .

Prasidžiaugiau, jam prašnekus. Rankas jam bučiuodamas, sakau:

— Taip, ponaitėli! Aš visuomet ir visur su tavim.

Rodos, nori sėsties; apsikabinęs į glėbį, noriu pasodinti, bet jis, atkritęs atgal ant pagalvio, ranką man paspaudęs, pritraukė mane artyn, patyliais tarė:

— Aš mirštu . . . vienas laimingas . . . o jūs visi liksit nelaimingi.

Akelės šulu stoji, dar, rodos, ištare tyloms:

— Mama . . .

Nusigandęs šokau, pravėręs duris į kitą kambarį, balsu pašaukiau:

— Ponia, ponaitis prašo!

Įpuolė ponia. Vos tik sykį ponaitis dar kveptelėjo ir užgeso. Su pirmais saulės spinduliais išlėkė jo dūšėlė.

Kada Laurukas pasakojo ponaičio mirties istoriją, niekuomet negalėjo užbaigti, neapsiverkęs ir klausytojams neišspaudęs ašarų.

Toliau tęsė:

Ponia sugniužo pas lovą ant žemės. Nebeįmanau, ką daryti. Šokau pas daktarą Kopickį: visi tebemiega. Maž sudaužiau varpelį pas duris. Daktaras pašokęs išbėga, aš iš tolo šaukiu:

— Ponia susirgo, tuoj prašom ateiti.

Nulėkiau, panelę Kersnauskaitę priskambinau; tai pasakiau, kad ponaitis mirė ir ponia negyva. Parbėgu namo, sykiu ir daktaras beatpūškuojas. Kad būč tuomet nutvėręs revolverį, tur būt, būč šovęs į daktarą: toks piktumas pašoko už ponaičio mirtį. Duris darydamas, balsu verkdamas, sakau:

— Ponaitis jau mirė, garbė dievui! . .

Buvau dar besakęs — galite pasidžiaugti. Bet daktaras pertraukė:

— Na, na! pradėk blūdyti, bonifratuose atsidursi . . .

Įlindęs į savo kambariuką, kritęs į lovą, verkiau, verkiau, atsimindamas jo paskutinius žodžius:

— Aš laimingas mirštu, o jūs liksit nelaimingil . .

Beverkdamas, tur būt, užmigau. Panelė Kersnauskaitė pažadino. Liepė tuoj taisyties važiuoti į Kauną.

Apsitaisęs išėjau pas ponią; padavė man laišką nuvežti advokatui į Kauną; davė pinigų, liepė tuoj imti stafetą paštą ir tuoj važiuoti — paduoti advokatui laišką ir pasakyti, kad ponaitis mirė.

Pašte sumokėjau 15 rublių. Išlėkiau. Kiekvienoj stotyj daviau vežėjams „pragono“¹⁾, kad greičiau lėktų, bet Kauną pasiekiau tik apie vakarą.

Nubėgau tiesiai pas advokatą; svečių keli ponai susirinkę. Advokatas, mane pamatęs, ištraukęs popierį, man rodo:

— Štai, — sako, — jau tikrai mūsų ponaičio dvaras.

— Nebereikia nieko, — sakau, — mūsų ponaitis pasimirė . . .

Advokatas ir visi ponai net rankas nuleido. Ėmė klausinėti, iš ko, kokia liga mirė. Papasakoju.

— Na, — sako advokatas, — kad ir tokia nelaimė, bet laimėjęs bylą, surengiau balių visiems valdininkams ir pritarė-

¹⁾ pinigų

jams. Štai ir svečiai sukviesti. Gal ir tu man padėsi svečius priimti?

— Negaliu, — sakau, — tuoj grįžtu namo, nors ir prie mirusio ponaičio.

Išėjau. Išaušus jau, sugrįžau namo. Mano ponaitėlis parėdytas jau grabe begulys, kambaryje ant pataisyto katafaliuko, žvakėmis apstatytas. Du kunigai maldas beskaitą. Būdėjo dar dvi dienas, ir kunigai pasikaitydami su maldonus nepasitraukė nei dieną, nei naktį.

Palaidojom iškilmingai; su orkestru ir procesija nuvežėm į Rasų kapus. Rodos, ir mano širdį sykiu užkasė.

Po laidotuvių ponia pradėjo pardavinėti, mažinti daiktus, reikės sumažinti ir kambariai: nereikalingi.

Aš turėjau šeriamą paršelį: nusipirkau mažą, žadėjau paskerdęs ponaičiui iškepti. Toks gražus — pasigailau; Pradėjau pienu, duona maitinti; sukaliau būdelę uždaryti; kaip paaugo didesnis, pirkau bulbes, miltus ir penėjau.

Ponaitis džiaugėsi: tarėmės paskersti per šv. Mykolą — ponaičio vardadieniui.

— Iškelsim mano vardadienį, — džiaugėsi ponaitis, — sukviessim daug svečių: bus didelis balius.

Užaugo mano paršelis geras prielaidas: mėsininkai jau ėmė derėti, bet aš laikiau ponaičio vardadieniui. Pamatė ponia paršelį — klausia:

— Kieno tas paršas?

— Mano, — sakau, — pirkau mažą ir užauginau... žadėjom paskersti... Dabar parduosiu....

— Tugu, tugu! Ne tavo paršas, bet mano, — sako, — ne tu parduosi. Pašaukit mėsininką.

Tas tuoj atėjo, ir atidavė už 15 rublių. Man buvo įsiūlę 18 rublių. Verkiau, sakiau iš savęs peną pirkęs — nieko negelbėjo.

— Tugu, tugu! Tu mano žmogus ir tavo paršas mano.

Kad bent pusrublį būtų man išmetusi už darbą, o reikėjo kasdien mėslai valyti, šiaudai pirkti kraikui. Parodė, kad skaskavas žmogus neturi valios nė savo darbui.

Atsakė ponia kambarius, didumą jau apsipardavė, taisosi išvažiuoti. Mano širdis virpa iš baimės. Manau sau: parveš mane dabar į Foko ir Abromo rankas. Pasiguodžiau savo pažįstamiems. Vienas geras mano draugas tuoj man ėmė teikti vietą pas senį išsitarnavusį generolą: turįs du skarbačius kareivius, dar trečią samdos kamerdinerį, laisvą žmogų, mokantį patarnauti ir ištikimą... Gera vieta, gera alga — 15 rublių mėnesiui. Ponas nevedęs — viengungis, be šeimos; veikia išvažiuoja iš Vilniaus į Rusiją kažį kur.

— Išvažiuosi, nė vėjas nepūs į kurią pusę! — pataria man draugai, — kad ir norėtų ponai — nesuras, o ir sužinoję nuo generolo neatims.

Buvau paketinėš padaryti „štuką“ — nuo ponios ir Abromo išbėgti, jei ne pas generolą, tai kūr mano akys neš.

Rytą atėjo ponios advokatas, kur bylinėjos dėl sukcesor pašaukė mane ponia, duoda popierių ir sako:

— Geras man buvai tarnas, klausei, ponaitį mylėjai... nebetekome ponaičio, tokia dievo valia, tai aš jo vardu duodu tau laisvę, paleidžiu iš baudžiatuvos. Kur nori, gali eiti — nieko nesiklausti, kaip laisvas žmogus. Čia turi liudijimą, advokato ir notaro patvirtintą... Dieve tau padėk! Nebesivešiu tavęs į dvarą.

Nenorėjau savo ausimis tikėti: paskutiniai ponios žodžiai, rodos, akmenį nuo širdies man nurito. Pasilenkiau, poniai padėkavoju ir advokatu, ir abu su ponia apsverkėm.

Įlėjęs į savo kambariuką, išsitraukęs popierių, bučiuoju ir prie širdies spaudžiu, šokinėju. Štai mano penkiolikos metų uždarbėlis! Nors nė skatiko, bet laisvė, laisvė!

Dėliojuos savo daiktelius: manau — išvažiuosiu su generolu iš Vilniaus, toli nuo Rasų kapų, gal širdis taip nebe-

skaudės. Jei ne pas generolą — išeisiu kitur: laisvas žmogus... niekas nebesakys „mano žmogus“, tarytum „mano šuo“. Niekas nebegaudys pabėgusio „muziko“. Nors tokiam generolui galiu popierių po nosia pakišti. Važiوسي į platųjį srietą — laisvas žmogus...

Vakare iš draugų sužinojau, kad pas tą generolą niekas negalys pabūti. Vienas buvęs pristojęs, bet neištūrėjęs ilgiau per tris dienas ir pabėgęs. Pasakojo, pas generolą pasibaigusį arbatą; pasakęs ponui. Tas tuoj išėmęs 25 rublius, liepęs nupirkti svarą arbatos už visus pinigus. Nuėjęs į didžiausią arbatos krautuvę, paprašęs svoro už 25. Užmokėjęs, parsinešęs, užpylęs, visi kambariai prikvipę arbata. Pripylęs, padavęs ponui. Tas pasižiūrėjęs, kaip ėmęs plūsties, keikti, už lazdos graibstyties, vaginti:

— Ar tu, svolač¹⁾, tokią arbatą nupirkai už 25? Aš tokių paplavų negersiu... Nešk man tuoj atgal, mano pinigų nevok, bet gerą arbatą nupirk... kitaip aš tave pamokysiu.

Pasiėmęs ką tik praplėštą arbatą, nuėjęs į tą pačią krautuvę nors sužinoti, kas čia dalykas. Nuėjęs sakęs, kad ponas išvaręs apmainyti arbatą.

— Ne tokią davėte už 25: mane, — sakęs, — vagina.

— Kas tavo ponas, kam pirkai? — paklausę krautuvėje.

Pasakęs generolo pavardę.

— Reikėjo iš sykio pasakyti, kam perki.

Jie žiną, kokią arbatą generolas gerias. Davę svarą arbatos ir 24 rublius gražos. Rublį pasilikę už kitą svarą ir už pirmosios praplėšimą. Parsinešęs, užpylęs, įpylęs ponui, juoda, lygu derva, nešas ponui drėbėdamas. Ponas sušukęs:

— Vot, svolač, buvai pavogęs pinigus — nepasisekė: turėjai visus užmokėti už gerą arbatą.

Generolas be arbatos nė minutės: per dienas naktis virtavas verda, svaras arbatos savaitei išeina — gauni 25 rublius.

¹⁾ biaurybė

užmoki 75 kapeikas — kiek uždarbio? Jis gavęs 24 rublius už tris darbo dienas, išsinešinęs nuo generolo.

Man irgi nepatiko toksai uždarbis, bet kitur vietos nežinau, vis tik reikės pamėginti pas generolą.

Man bedūmojant, besirengiant, beateinąs pasiuntinys iš viešbučio su rašteliu: kviečia mane koks ponas pas save į viešbutį ateiti.

— Na kas čia? — nustebau. — Mane ponas kviečia?!

Nueinu į nurodytąjį numerį, paskambinu. Atidarė duris. Žiūriu — tas pats ponas, kur mačiau pas daktarą Kopickį per ponaičio ligą. Man tvykst per širdį mintis:

— Mat, Vilniuje teberiogsas, o ponaičio šermenyse, nei namie, nei bažnyčioje, nei kapuose nė nosies neparodė: mat, sąžinė neleido.

— Ponas mane šaukei? — klausiu.

— Taip, — sako, — girdėjau apie tave, kad esąs geras tarnas, ištikimas... dabar palaidojęs ponaitį, palikai be vietos...

— Su tuo nebėda, — sakau, — žadu stoti pas išsitarnavusį generolą, su juo išvažiuosiu į Rusiją.

— Neturi teisės taip padaryti, — šokosi ponas.

— Turiu teisę: esu laisvas žmogus, — atšoviau. — Mane ponia paleido — notaro liudijimą išdavė.

— Bet aš tavęs nepaleisiu: aš ponas.

— Nė kokio pono neturiu ant savo galvos ir neklausysiu, — už kepurės ir einu pro duris.

— Palauk, palauk! Nesikarščiuok, — šokosi ponas, — pasišnekėsime plačiau...

Vėl stoviu, bet mano rankos, kojos iš piktumo dreba.

— Mat, kame nebuves ponas! Vėl nori mane prijungti?

— Sėskis! — tarė ponas, — aš tau išaiškinsiu dalykus.

Ponas atsisėdo ir aš atsisėdau.

— Jaunas tebesi, dar nesupranti; sakai — ponia leido. Kokiu būdu? Tu ne još, bet dvaro žmogus; kol ponaitis gyve-

no, tai žemės, turto ir žmonių, tėvo valdinių, paveldėtojas buvo. Kol jis nesuaugęs į metus, motyna viską valdė, kol būtų užaugęs. Dabar sūnaus nebėra, ir motyna nė kokia ponija dvarui ir žmonėms. Pagaliau ir ponija bus paleista iš dvaro, nes nė kokio užrašo neturi. Tas jos tavo paleidimas tik popierius, ir tu, kaip ir pirma, tebesi muzikas.

— Kad ir muzikas, bet tarnauti kur ir kam galiu pasiskirti, — atšoviau. — Gana išvargau atimtas į dvarą penkiolika metų be skatiko algos; nė kariuomenėj carui tiek netarnauja... sudiev!

— Palauk, nesiskubink, — tarė ponas, — aš tau noriu draugiškai patarti. Išvažiuosi į tolimą šalį. Čia paliks tėvai ir visi gėntys, draugai... Ten svetimi, nepažįstami. Kokioje bėdoje gali prie saviškių prisišaukti, o toli, tarp svetimų žmonių, būsi tik pono rankoje... Nežinai jo kaprizų nei nedorumo. Po kelerių metų gali tave vėl be grašio išvaryti arba apkaltinęs į rekrūtus paduoti, ar į kalėjimą įkišti. Kas tave užstos, kas išteisins?... Verčiau važiuok su manim į mano dvarą...

— Į dvarą? — nustebęs atkartojau. — Vėl po ūkveizdžio nagaika? Ačiū ponui ir sudiev!

— Ne, ne! — užginčijo ponas. — Palauk, turėk kantrybės toliau klausyties. Nei jokio ūkveizdžio, nei nagaikos. Jūsų dvaras pasirodė praskolintas — už skolas bus pataksavotas, o iki kas atpirks, bus padėtas administratorius.

— Mat, ponas Abromas prie ko privarė? — perkirtau.

— Bet aš ne apie jūsų dvarą. Samdau tave už algą kaip laisvą žmogų į savo dvarą. Pas mane jokios nagaikos, būsi laisvas, mano globojamas... Pas mane ponų nedaug: aš nevedęs ir mano dvi sesers. Girdėjau, kad gerai šautuvą valdai, gerai šaudai.

— Taip, — sakau, — abudu su ponaičiu mokėmės pas apicierius į celių šaudyti ir jau pataikėm...

— Na tai gerai, padėsiu tave už laučąjį mišką žiūrėti, medžiosim sykiu... Būsi gerai laikomas, algos duosiu trisdešimt rublių metams... darbo nedaug...

Man akyse stojosi padubysio pušynai, zuikiai, kuriems spąstus dėliojau, būdamas dvare. Ponas tęsė:

— Patariu tau draugiškai manęs paklaustyti, nes kitaip gali pasigailėti... Duodu pasimislyti iki rytojaus. Jei pagalvojęs priimsi mano pasiūlymą — ateik rytoj nuo ryto, nes vakare važiuosim... O neateisi, žinosiu, kad nesutinki: tuomet būsiu priverstas kitaip pasielgti. Šį sykį sudievl

Grįždamas namo, atsidūriau Bernardinų sode. Sėdęs ant suoliuko, ėmiau pono žodžius svarstyti. Toks gaudumas širdį suspaudė, ašaros ėmė byrėti. Gaila man džiaugsmo ir laisvės: ir vėl vargas, ir vėl ponas ant sprando, ir vėl prieš akis „rekrūtas“. Pono žodžiai „būsiu priverstas kitaip pasielgti“ man ausyse skambėjo... Verkiu, kaip matušės nuplaktas. Beverkiant užėjo mano geras draugas Juozapas.

— Ar nesiliausi žlembęs, — ėmė barties, — tavo ašaros neprikels mirusio, apie save turi rūpintis; dabar laisvas — gerą darbą gali pasirinkti.

Pradėjau jam pasakoti apie generolą ir apie kito pono sumanymą — apie jo prižadus ir grasinimus. Draugas pagalvojęs tarė:

— Ar žinai, brole? Man to pono pasiūlymas geriau tinka, nei to maskoliaus tarnystė. Čia bent savo šalyj — tėvai, giminės, paprasta vieta. Netiks čia — išeisi: nė gero žodžio niekam, esi laisvas. Jei namie tėvams nereikia darbininko, gausi vietą kitame dvare: ne tiek saulės, kiek pro langą! Bepigul! Visur paimsi algą, nors pas muziką: vis ne po botagu ir ne po maskoliaus kumščia. Velniai nematė tą generolą! Tavim dėtas — tuoj važiuočiau. Dargi kelionė čyškai — nors saviškius pamatyti.

Vakare ir kiti draugai patarė nuo generolo šalinties, nes gir-
dėje, kad savo kamerdinierius supykęs tuoj pristatęs į rekrū-
tus: padaryk ką tokiam velniui?

Pasišnekėjęs, pasvarstęs per naktį, rytmetį nuėjau pas poną
į viešbutį, sakau:

— Sutinku priimti tarnystę pas poną.

— Labai gerai ir išmintingai, — sako ponas, — nesigailėsi...

Liepė paieškoti po fūrininkus¹⁾ žydus, kas važiuoja į Tel-
šius, nusišamdyti sau vietą ir, susiėmus savo daiktus, kada
keliaus, važiuoti. O ponas dar važiuos į Varšuvą.

Toliau tęsė ponas:

— Parvažiuavęs į Telšius, kelionėje nusišėdėjęs, gali pės-
čias parbėgti į dvarą, tik trys varstai... daiktus palik vieš-
butyje pas Maušą, kol paims į dvarą...

Davė man pinigų ir laišką seserims panaitėms pasirodyti,
kas parvažiuo.

Tą pačią dieną gavau žydą, kurs važiuo per Telšius toliau
su keturiais pasažieriais — aš penktas. Išvažiuosim rytoj.
Parėjau susikraustyti daiktus. Mano ponia jau viską išpar-
davusi, rengiasi išeiti. Atsisveikinom, abudu apsiverkėm.
Pasisakiau, kur pristojęs; ponia pagyrė, kad į savo pusę
grįžtu.

Mūsų kambariuose tuščia tuštumėlė: visi baldeliai išnešioti,
išvežioti — tuščios kertės. Mano ponaitėlio nė pėdsako nebe-
liko. Ant žemės sąslavose dar pamačiau sidabrinį ponaičio
šaukštelį arbatai gerti. Nusidžiaugiau, nors tiek atminimui
radęs. Dar tebelaikau pasidėjęs.

Susikroviau savo turtą į vieną rankinį valiziuką, viskas su-
tilpo. Kelių mažmožių — skustuvo, peiliuko, gerų dar ba-
tų neberadau, per šermenis ar taksą, tur būt, kas pagavo.

¹⁾ vežėjus

Valziuką nunešiau pas žydą, o aš dar turiu laiko iki rytojaus vakaro. Per naktį ir dieną atsisveikinau su visais pažįstamais, dargi į Rusų kapus nuėjau su draugais ponaitėlio kapo aplankyti paskutinį sykį.

Taip pasibaigė mano trejų metų Vilniaus gyvenimas: visas mūsų svajones, visus užmanymus ponaičio mirtis, kaip kirviu, nukirto.

Važiavau žydų vežime su dviem bajorukais ir dviem žydais kaskart toliau nuo Vilniaus.

Mano nuovoka — kas pridėjo ranką prie ponaičio mirties — didžiau pasitvirtino, čia parėjus.

Iš pradžios panaitės labai mėgo klausinėti mane apie ponaitį, labiau apie jo mirtį: norėjo visas smulkmenas žinoti. Aš, žinoma, kada užsiminė, noriai ir atvirai pasakojau. Užvedus tokias kalbas su panaitėmis, ponas tuoj prasišalina arba mane kur pasiunčia. O sykį minint daktarą, kurs pasakęs, kad nesą pagalbos ponaičiui, nes užnuodytas, ponas, iš kito kambario iššokęs, sušuko:

— Gal tu buvai girtas, ar tas tavo daktaras senis visai išdurnėjęs?

Nuo to sykio nustojo panaitės beklausinėjusios mane apie ponaičio mirtį.

Septintus metus šiam ponui tarnauju. Jaunoji panaitė nutekėjo, ponas vedė; dvejas vestuves praleidau, dar ir krikštynų ponų dukters sulaukiau. Ištikimai visur dirbu, stengiuos kiekvienam įtikti ir patenkinti. O mano visos jaunystės likimas vien tuštuma, širdies tuštuma belieka. Baudžiamos panaikinimo sulaukiau, lenkmetį laimingai praleidau.

Paklaustas, kodėl į lenkų būrius neišėjo, pasakojos — per kunigą buvęs sulaikytas: buvęs jau viską susitaisęs ir pasirėngęs, dar prieš išeidamas pamanęs išpažinties prieiti, pasisakęs kunigui rytą išeinąs į būrį; kunigas prisispyręs ėmęs gynyti, liepęs prižadėti neiti žūti, nes kas tik išeinąs į miš-

kus kariauti, visi žūvą; liepęs verčiau namie darbuoties — visaip atkalbinėjęs ir saikinęs pasilikti namie. Paskum sužinojęs, kad tas kunigas išėjęs į būrius pas lenkus.

Toliau pasakėjo:

— Po išpažinties žiūriu, — sako, — mano motyna prie šalinio altoriaus bažnyčioje parkritusi ant žemės kad verkia, pasikukčiodama verkia, net man pagailo. Priėjęs artyn, pasilenkęs klausiu:

— Matušėle! ko taip verki, ar nelaimė kokia atsitiko?..

— Laureli! Ar tu dar čia? — šokosi motynėlė, — man pasakė, kad tu vakar į lenkus išėjai.

Šluostydama ašaras, motynėlė džiaugiasi, mane pamačiusi. Ji ir prašo meldžia ir saikina neiti į mišką.

Jai vėl, sako, prižadėjau nesijudinti iš vietos.

Vadinasi, kunigas ir motyna sutūrėjo nuo sukilimo.

Po to jau pradėjo lenkai smukti, rusai visur ėmė juos mušti ar suimti lenkus: taip ir palikau gyvas.

Taip mūsų ponas Laurynas atsimindamas, kartodamas mėgo pasakoti savo jaunystės dienų atsitikimus, o mes, labiau mergaitės, mėgome klausyties ir prašėme atsiminti ir daugiau papasakoti. Kartais mūsų prašomas pasakėjo ne tik apie savo dvarą, bet ir kitų dvarų ponų darbelius. Pasakėjo, kaip parvažiavęs iš Vilniaus, pasiprašęs poną atleisti dvi savaites savo gimines atlankyti...

— Paviešėjęs kiek pas tėvus, nuėjau, — sako, — pas dėdę, kurs netoli Likšelio dvaro gyvena. Čia bevaikštinėdami su dėde po laukus, ėjome pro seną aplūžusią dvaro daržinę. Dėdė nusiėmė kepurę ir persižegnojo.

— Na, dėde, — sakau, — kas čia — bažnyčia ar kapai?

— Čia, — sako, — vaikeli dar šventesnė vieta. Kiek čia kraujo, kiek ašarų išlieta, kiek kančių, sopulių iškentėta: čia žmonių kankinimo vieta iš Bogušų laikų. Čia, toje daržinėje, — sako, — ne vieną negyvai užplakę, ne vienam žmogui

sveikatą visam amžiui atėmę, nelaiku į grabą įvarę, ne vieną nukankinę. Dar čia ir įnagiai tebėra, kuriais žmones baudė. Kaip darbininkai pareis iš lauko, niekas čia nevaikščios, — sako, — aš tau parodysiu.

Tuo tarpu mes su dėde susiėję jo lauko ežėje šnekėjome. Dėdė man pasakojo:

— Likšelio dvaro ponai Bogušai buvo be galo nedori sa-
viems žmonėms. Už mažiausią nusikaltimą be pasigailėjimo
plakė. Labiau pati ponia buvo baisiai pikta ir nedora. Jei
kokį žmogų ar moterį už kokį menkniekį nuteis plakti, tai
dažniausiai pati lėkė į daržinę kirčių skaityti, kad iki pasku-
tinio iškirstų, kiek nuteistas. Jei ponas kirčius skaito, tai tol
plaka, kol žmogus ima keikti — kaip gerai su velniais poną
plakamasis sumaišo, iškeikia, tada greičiau paleidžia: ponui
esą sveikiau, kad jį žmogus keikia. O jei plakamasis kantriai
kenčia, dargi dievui savo kančią atiduoda, tokį plaka, neska-
tydami kirčių, vis laukia, kol ims keikti — vieną žmogų uol
to negyvai užplakdinęs. Įkirtę jam kelias dešimtis, paleidę.
Žmogus meldžiasi:

— Pone Jėzau! Į ronas tavo švenčiausias mano kančios!
Išgirdęs ponas, tuoj sušukęs:

— Rėžkit dar jam į tas pačias ronas!
Vėl tvoja kiek dešimčių. Paleido. Tas vėl:

— Į ronas tavo švenčiausias!

Ponas atgal plakti. Tol raižė, kol jau žmogaus kvapo ne-
beliko. O keikti neprispyrė.

— Pati ponia, — sakė dėdė, — per dienas taip ir ėjo, mer-
goms ar baudžiauninkams antausius taškydama arba plakti
varydama... Vaikų auklei pas lopšį papils ant grindų žir-
nių ir ant tų plikais keliais paklupdys, kad naktį neužmigty,
— toliau pasakojo dėdė.

Kitą sykį baudžiauninkės mergos kirpusios dvaro avis.
Viena kažki kaip nejučiomis nukirpusi avies speniuką. Pama-

čiusi ponia. Tuoj liepusi mergą palaikyti, pagrobusi žirkles ir nukirpusi mergai krūtis karpikę. Tokia be širdies buvusi velnienė.

Prisigėrę žmonių kraujo ir ašarų, abudu po vienas antro išmirę, vaikams vienos skolos palikę: dar pakraščiuose žemės vaikai pasidalinę, o didįjį dvarą už skolas pataksavoję. Žmonės po kitu ponu atsikvėpę, nors vaiskavas atpirkęs, bet žmonių nebekankinęs, ir daržinė liko apleista.

Pavakariais laukuose žmonių nebelieka — įjom su dėde į daržinę. Durys išverstos, sienos sukrypusios, asla šiaudų prikreikta, ant tų virvagaliai išmėčioti. Netoli galinės sienos įkastas į žemę šulas žmogaus augumo aukštas, prie galo dvi geležinės kilpos rankoms įkišti ir su grandiniais priveržti. Žemai kojoms prirakinti irgi kilpos su grandiniais... Saulėlydžio spinduliuose šulas raudonai blizga, tartum tirštu kuo apskretęs, apdžiūvęs, pro sienų plyšius ir medžių šakas švieša ant šulo mirga, tartum kraujo lašai taškosi.

Man baisumas ir gailės suspaudė širdį, o kerštas sutraukė rankų delnus į kumščias.

— Eikš, dar parodysiu, — pašaukė dėdė, — negalima čia ilgai užtrukti: kas pamatęs mus besivalkiojant, gali įtarti ko pavogti ieškant, — šnekėdamas dėdė spardė šiaudus nuo kažkokio rąstagalio.

— Žiūrėk, — sako, — štai kaladė, į kurią nusikaltėlius dėjo.

Nuspardė šiaudus nuo kaladės, gal sieksnio ilgio, per vidurį skersai iškaltos dvi skylės kiaurai, išilgai pusiau perskelta, galuose „klembariai“ su spynea užrakinami. Atvožęs dėdė aiškino:

— Štai, — sako, — pasodino žmogų ant žemės, vieną koją į vieną, antrą į antrą kaladės skylę įdėjo, atgal užvožė antrąją dalį, užrakinio, ir sėdėk sau pablaku — nė iš vietos, nė kojų nepajudinsi. Kartais žmogus sėdėjo kaladėje įdėtas po kelias dienas — nuteistas arba kol jo kalčią ištyrinėjo, kad

nuo smūgių nepabėgtų — tokios kaladės nepavilksi... Vai kiojosi čia ir daugiau įnagių, — dairydamos tęsė dėdė, — voliojosi čia tokie šikšniniai trilinki diržai, kaip vištos kojos, prikalti prie medinių lazdų, vadinosi disciplinos. Tomis raižė žmones. Kirtus kartą disciplina, jau oda sprogo, žmogaus kraujas plūdo, bet kirto tiek, kiek buvo nuspręstas: iš ponų vienas skaitė kirčius. Toks raižymas atėmė žmogui pusę sveikatos, o gal visą ir visam amžiui.

Dėdė paspardė po šiaudus, bet disciplinos nerado. Sako: — Tur būt, piemens įlindę kuomet išnešiojo ar supiaustė? Išėjęs į lauką, dėdė dar pasakoja, o aš manau:

— Mūsų dvare Abromu ir Foku baisėjomės, o čia, mat, dar didesnių baisenybių buvę.

Dėdė juokiasi:

— Sykį ir man už Bogušo teko kaladėje pasėdėti daugiau, kaip pusdienį. Mat, kažį kas naktį nupiovęs beržą, augantį ant pat mūsų dvaro ežės. Rytmetį, — sako, — aš dar lovoje, atlėkė ūkveizdis su vyrais, iškėlė iš lovos; atvedę į šią daržinę, įdėjo į kaladę. Nusigandau, jaunas tebebuvau, tuoj po tėvo mirties likęs gaspadorium... Motyna atbėgusi verkia ir aš verkiu: nežinome, už ką nubaudė. Bet kaip pasakė, kad už beržo nupiovimą, nusijuokiau. Palikę mane kaladėje, atlėkė atgal, kratė visus mūsų pašalius, pastoges, palapines, ieškojo nupiautojo beržo kokio pėdsako ar žymės. O tas storas buvo, šakotas — į mažą skylę neįkiši. Neradę niekur nė šakos, parėję paleido mane. Kitaip negalėjo bausti — plakti, mat, aš karališkos žemės. Kad būč pono žmogus, gal būtų plakę, ar kitaip saikinę. Paleidęs mane, ponas liepė man sekioti, kas nupiovė beržą. Jei susekčiau ir praneščiau — tris rublius man duotų. — Gerai, gerai! — sakau, o sau vienas manau: — Kad tu nesulauktum, budeli, kad aš tau tarnaučiau šnipu. Sužinojęs dar įspėčiau ar paslėpti padėčiau. Dėdė pasakojo, juokėsi, o mano, — sako, — rankos kojos dreba.

Tai vis ponas Laurynas atsimindamas pasakojo vargšų baudžiauninkų visokius vargus ir skriaudas, sykiu ir savo skausmus. Dažniausiai nusiskundė, kad jo niekas neužjaučia, niekas nemylėjo ir nemyli. Negana gyvenimas kartus, sunkūs darbai, vergavimas nuo pat mažystės, dargi ir širdies tuštumas slėgia: niekur prisiglausti, niekam pasiskųsti.

Tokiais nusiskundimais įgijo mano simpatiją, pasigailėjimą: norėjau jį paguosti. Jis taip pat mane suprato ir stengėsi, kaip galėdamas, dažniau susieiti pasikalbėti. Netrukus jau ir apie vedybas ėmėm projektuoti. Bet jis vis dejavo, kad mano tėvai bajorai neleis manęs už baudžiauninko.

Prizadėjau nežiūrėti jokių neleidimų ir sutikti už jo tekėti tik dėl to, kad baudžiauninkas ir likimo skriaudžiamas. Man rodėsi — kažkoks didelis mano pasišventimas nutekėti už tokio nelaimingo žmogaus.

Sužinoję ponai be galo mane gyniojo, atkalbinėjo, sakė: — Mužikas, neturtėlis, nemokytas, prapulsi tu už jo.

Ponas dargi norėjo jį iš vietos pašalinti, bet nerado priešties prisikabinti.

Tuo dar didžiau mane pririšo prie jo.

Nuvažiavom į Žemaičių Kalvariją į didžiuosius atlaidus. Atvažiavo ir mano tėvai, sesers. Parodžiau savo sužieduotinį: visiems patiko, bet sužinojus, kad baudžiauninkas, motynėlė labai verkė. Savo giminėje neturėjusi nė vieno baudžiauninko, dabar pirmas žentas nori išiskverbti iš jų. Nenorėjo sutikti leisti manęs tekėti, taip pat prašė mane atsižadėti nuo jo. Tėvas, priešingai, nemaž nesikratė baudžiauninkais: kad tik geras žmogus, negirtuoklis, be to, papratęs po dvarus tarnauti, užsidirbs duoną savo šeimynai. Tėvas pritarė, o motynelės prašymo atsižadėti — neklausiau.

Po dviejų mėnesių susivedėm. Tai buvo 1865 metais rugsėjo 20 dieną. Sutuoktuvės buvo Plungėj, nes tėvai ten, toje parapijoje, gyvena ir vestuves mums pakėlė.

Dar per žiemą iki šv. Jurgio patarnavome dvare, o nuo 1866 metų balandžio 23 d. išvažiuom į savo.

Per žiemą vis prašiau, kaulijau vyrą, kad pasieškotų tarnystę kitame dvare, bet jis nė iš tolo nenorėjo. Dar syki, man prašant, pamėgino pas Oginskį pasižiūrėti vietos prie miško. Nujojo raitas ant savo gražaus arklio, geltuko. Apsistojęs miestelyje — Rietave. Smuklėje susiėjęs kokį Oginskio mediciną, pasiklausęs, kaip prieiti prie pono ir kame sužinoti apie tarnystę.

— Jei tu, žmogeli, nori prarasti savo geltuką, — sakas, — tai tu stok čia, nebejudysi, kaip ponaitis, o jei nori turėti, neprarasti — tai žegnokis nuo Oginskio dvarų ir jo tarnysčių...

Taip įbaugintas, nebeieškojęs nieko, užsisėdęs parjojo atgal, nieko nepėšęs.

Daugiau nebeieškojo tarnystės, sako:

— Užteko jau man turėti poną ant savo galvos, verčiau aarti, akėti — juoda žemelė knisti ir būti ponu ant savo sprando.

Mano tėvas buvo pirkęs du žemės valakus su apgriuvusiais trobesiais. Tą žemę davė mums kurį laiką ūkininkauti. Mano vyras nuo savo motynos ir brolio (tėvas jau buvo miręs) gavo pradžia dalies gyvulių po plauką ir duonos, kol savo sulauksim. Čia ir prasideda mano vargeliai, rūpesniai.

Didžiausia bėda — reikia anksti kelties. Dvare miegojau iki septynių, kartais dar vėliau. Čia vėliausiai reikia ketvirtą kelties. Širdis dreba, iš lovos išlipus, net karves melždama imu snausti. Nusipirkom žąsų su žąseliais — tie cypia: reikia anksti išleisti. Paršeliai žviegia. O pusrytis kaisti. Dargi sugalvoti reikia, kas virti: nei bulbių, nei batvinių, nei kopūstų — tik miltai, kruopai, lašinių galelis ir pienas. Kruopai, košė, pušra — visas valgis. Tenka duona kepti — išminkyti sunku. Nešk medžius, kurk krosnį; nežinau karščio — duona čia su-

degusi, čia nedakepusi: vyras raukosi. Virti taip pat — ir be druskos, ir persūdyta, ir prisvilusi. Pieną subaltinu į kruopus, putrą; rūgusį suvalgome: nė sviesto krisleliui grietinės negaliu sutausoti. Karvės pieno mažai teduoda: ganyklos prastos, o namie — nėra kuo pašerti. Paršeliai sublogo — nėra grūdų, mil-tai reikia duonai skūsti. Kiaulėms reikia žolės rinkti patvo-riais — dilgėlės rankas ėda; reikia kapoti žolės — rankos pavargsta; vanduo iš šulinio į kalną nešti... Troba be grindų; šluojant pridulka, lygu malūne. Langai apiburbėję, negalima nė nugramdyti. Susidėvi baltiniai, reikia skalbti, velėti.

Darbas darbą veja, nesumanau, už ko pirma griebties. No-rėjom pasisamdyti mergaitę — negalima pavasarį gauti, visos nuo Kalėdų pristoja. Gavo tik berniuką lauko darbams ir piemeniuką gyvoliams. Namų darbai, apyvoka — man vienai, nors susiplėšyk. Kas nepadirbta, vakarienė ar pietūs pavė-luoti — tuoj išgirsi:

— Mūsų gospadinė aptingusi ar buvo prisnūdusi?

Per visą pavasarį lakstau liežuvį išleidusi, per dieną nuo darbų taip pavargstu, jog kojų nebepavelku. Še tau mano pasišventimas. Kokia čia kam arba man nauda? Atsakymas — tik ašaros. O ir tos reikia slėpti, nes pamatęs vyras pyksta.

— Ne žlėmbti be reikalo, tik dirbti netingėti reikia: dau-giau dirbsim — daugiau turėsim.

Dirbti, dirbti, berods, to darbo po namus iki valiai, bet parodyti darbo — nėra ko.

Mano tėvai neteko tarnystės. Senis grapas mirė, stojo po-nais sūnūs. Kaip sakoma: kiti medžiai, kiti kirtėjai. Taip ir čia — jaunieji ponai savaip ėmė ūkininkauti: visus senuo-sius tarnautojus į naujus mainyti, ir mano tėvai buvo senų-jų eilėje — turėjo užleisti vietą naujiems.

Rudenop persikraustė pas mus, į savo žemę. Anė kur pasi-
dėti: troba viena, kamara ir priešininkė, kaip kišenė. Mes
buvom keturi žmonės — tėvai ir dvi sesers. Daiktus klėteleje
susikamšė, bet gulėti lovos nėr kur pastatyti. Motynėlė sena,
pasiligojusi, žiema šalta, į bažnyčią keturi verstai, o nori kas
sekmadienį nueiti, dar geriau būtų kas dieną į bažnytėlę.
Taigi paėmė miestelyj porą kambarių, ir mamaitė su dukteri-
mis išėjo tenai per žiemą arčiau bažnyčios gyventi, nes pas
mus dar mažiau vietos beliko — užėmė kerčią mano auk-
rytė, o tokiai reikia geros vietos ir šilumos.

Pavasarij parėjo atgal mama ir dukters, tėvas paėmė pats
ūkininkauti savo žemėje. Mes išėjom į platųjį pasaulį. Nuo-
mojom didesnius ir mažesnius ūkius, ilgesniems ir trumpes-
niems metams, o dažnai ir vieneriems.

Maž kas pavasaris reikėdavo, mantą į vežimus susikrovus
ir gyvoliais varini, dangenties į naują vietą, tikinties rasti
geresnius patogumus, didesnę laimę. Bet niekur miltų kalnų
neradom, — tos pačios bėdos, tie patys vargų vargeliai. Čia
bulbės supuvo, čia rugiai prapuolė, ar vasarojus neužderėjo, ar
nupiautas sudygo. Vienur ganyklos prastos ar pašaro maža.
Koks gyvolys krito ar iš mažųjų koks nunyko, — vis trūksta,
vis galo su galu negalima suvesti.

Mano vyrui rodosi, jog aš ne šeimininkė, dėl to nuosto-
liai. Man atrodo, kad vyras nemoka ūkininkauti, dėl to nega-
lim pralobti. Bet sykiu paėmus — abu labu tokiu: nemokame,
nepraktiški ir nepapratę prie sunkaus darbo: kankinamės,
vargstame, lygu žiurkės po išrūgas. Dėl menko nieko — višta
prigirė, žaselį varna pagavo, paršelis padvėsė — baramės,
pykstamės:

— Kas tu do gospadinė, neveizi nieko, — šaukia vyras ant
manęs, — per tave viskas eina niekais.

— Už tai tu geras gospadorius, gali viską prižiūrėti...
varnas paganyti...

Su kiekvienu nuostoliu ar nepasisekimu man vis kaltinimai ir ašaros lieka. Be to, dar dievas toks geras — laimina ir laimina: kas dveji ar pusantri metai mažiukas ar mažiukė užkrinta. Kiekvienas mano ašaromis sutinkamas.

Tuomet vyras mane ramina:

— Ką padarysi, mamyte! Dievas davė — neišmes: bevargdami, besirūpindami ir užauginsim...

Jam bėpigu raminti, o tu kamuokis, dienas naktis cypinkis: kantrybės nebegalima užtekti. Nors mano vyras gražus mėlynakis, garbangalvis ir mano mylimas, bet kartais taip padeda — nė pasižiūrėti nesinori. Prie visų sunkumų, rūpesnių ir nesmagumų prisiduria dar ilgesys: nieko, o nieko negalima žinoti iš platesnės padangės. Vieni bobų plepalai, smulkmenos, berniai ar juokai. Čia pat kasdieniniai, naminiai ar kaimyniški prietykiai mus tepasiekia. Nei laikraščių, nei tolimesnių visuomenės žinių. Pagaliau nė knygos jokios, tik maldaknygės paskaityti. Nuobodu, pakyrų po tas paprastas smulkmenas, po darbus, po vaikus, lygu po pakulas, painioties: surišta, surakinta vaikais, kasdien ir kasdien be kokios atmainos darbas, tos pačios smulkmenos taip pagriso, rodos, kaip nors nusikračius, pašokus lėktum, lėktum, kur akys neštų...

Kol vaikai maži — viena su jais kamuojuos, kartais turiu samdytą mergaitę, kartais — neturiu. Jei mažesnę žemę gau name išsinuomoti, nėra kam samdyti — stengiamės vieni nusidirbti. O jei didesnę — samdomės mergaitę ir berniuką.

Prakutus vaikams, reikia jiems ganyti gyvoliai — kiaulės, žąsys. Vasarą visi su darbais, nėra laiko nė pamokyti vaikų nors skaityti. Gelbėjo mane vyriausia sesuo mano, įsikūrusi į davatkas Varniuose. Mano vaikus žiemą ėmė pas save, mokė skaityti, poterių, įsakymų, privedė išpažinties, vasarą vėl atidavė namo. Taip vis žiemomis mokė mano vaikus tikėji-

mo dalykų, nes manim neišsitikėjo ir barėsi, kad aš tik skaityti rašyti temokau vaikus, o apie tikybą nesirūpinu.

Mokėme vaikus lenkiškai, nes lietuviškai jokių knygelių, be maldaknygių, negalėjo gauti. Manėme, jei mokės lenkiškai, galės ir lietuviškai skaityti.

O dar kitas man galvosūkis dėl vaikų apdarų. Kol maži, užtenka senų skurlių, o prakuto, reikia kur išeiti ar į bažnyčią — žiūrėk, visko trūksta: apskurusius vaikus išleisti sarmata — vaikas, labiau mergelkos, neis apskurę. Naujus nupirkti kiekvienam — nėra iš ko; naminių išausti, suverpti nevalioju viena. Taip ir kankinuos, lopaus, nuo didžiųjų išaugtus mažesniems taisau, iš savo senų persiuvinėju vaikams. Vargstu metai po metų, kol mergaitės tiek prakuto, kol galėjo pačios verpties, austies.

Jau ir mano rankas palengvino.

Kitas susikrimitimas man širdį graužia. Mergaitės per vasarą prie darbo ar prie gyvolių, žiemą reikia verpti, austi, o tam mokslui nė valandėlės nelieka. Kiek pas tetą pramoko, mažos būdamos, iš maldaknygės, tiek ir temoka. Jei kuri imasi iš savęs, nors priešokiais, vakarais ar šventadieniais, paėmusi pieštuką ar plunksną kiek pabraižo. O kita (buvo trys), paraginta mokyties, pasako:

— Kam man to rašymo, bene raštu duoną pelnysiuos? Paskaitau iš knygos, ir užtenka.

Vyras dukteriai pritaria, o man smūgis į širdį.

Motynėlė mano pasimirė 1874 m. — mano vaikai dar maži tebebuvo. Mažesnė už mane sesuo nutekėjo, tėvas paėmė žentą į savo žemę; tas apsiėmė mums dalis išmokėti. Bet ir jam nesisekė ūkis. Vos-ne-vos per kelerius metus atkaišė mano dalį (300), o vyresniosios netekėjusios nesulaukė to išmokėsio.

Tėvelis irgi pasimirė į ketvirtus metus po motynėlės mirties. Švoogeris, negalėdamas seserims dalių išmokėti, atidave

joms pusę žemės, bet daugiau pelkių, durpynių, negu ariamos dirvos. Vyresnioji, kaip sakiau, Varniuose davatkavo; o antra išėjo į platesnį svieta: Peterburge tarnavo ir, kaip anais metais, gerai uždirbo.

Užsimanė mano vyresnįjį sūnų Kaziuką, savo į krikštą neštą, išleisti į kunigus. Parvažiavus paviešėti, pasamdė Teišiuose butą pas seniukus pelčerius, kurie prižadėjo vaiką piziūreti parėjus iš mokyklos, dargi ir namie dar pamokyti. Mokėjo jiems 10 rublių mėnesiui. Mokė dvejus metus. Vaikas vos perėjo pradedamąją mokyklą. Tuo ir pasibaigė svajotoji kunigystė. Paskum namie tėvui bernavo.

Tėvas iš pat mažumo jo nemylėjo: už menką nieką mušė, raižė. Jei aš užstosiu, tai aš kalta: piktinu vaikus, liepiu tėvo neklausti. Taip pat ir su užaugusiu despotiškai tėvas elgėsi; tas nenorėjo pasiduoti, ginčijosi, barėsi. Man 'tik širdį draskė. Atėjus metams į kariuomenę stoti, išdrožė į Ameriką 1891 metais, kaip į vandenį. Dar iš pradžios keletą laiškų parašė, keletą dešimčių pasiuntė skolos, kiek buvo kelionei pasiskolinta; toliau nė balso, jokios žinios iki šiai dienai, gyvas kame tebėra ar nebėra gyvo.

Pirma, kaip sakiau, gyvenome, svetimas žemes nuomodami ar iš pusės dirbdami. 1884 m. mano vyro brolis parsikvietė mus pas save gyventi. Jo žemė nemaža, šeimyna, darbininkai reikia samdyti, o jo žmona kokia dvidešimt metų už jį senesnė.

Baudžiamos laikais ta pati ponia, kur mano vyrą buvo atėmusi į dvarą, liepė jo broliui vesti pasenusią mergaitę. Tos mergaitės turtingas brolis nevedęs mirė. Ūkiui reikia darbininko, reikia tai mergaitei vyro. Ponia pati skyrė, kas turi ją vesti ir ant tos žemės ūkininkauti. Žadėjusi ponia net mano vyrą atleisti iš dvaro, jei būtų nenorėjęs vesti, bet šis pamatęs

paną — persižegnojęs pabėgęs. Tai vyresniajam jo broliui prievarta liepusi vesti, o jei neklausys — atiduoti į rekrūtus.

Jaunas vaikinai, vedęs senmergę, gyvena ir laukė jos mirties, kad paskum jauną vestę. Belaukdamas ir pats paseno. Nusibodo ūkininkauti, vaikų neturi, pasikvietė mus, sako:

— Jūsų vaikai jau prakutę, berną tik nusišamsdysit ir apdirbsit žemę.

Perėjome. Dirbome žemę: arėm, ekėjom, sėjom, piovėm, kūlėm, pievas šienavom. Išvalytų visų grūdų ir pašaro pusę atiduodavom broliui. Jis, kaip gyvenęs, gyvena be samdomos šeimos, ir mums duonos užteko: jam su mažesne šeima dar ir parduoti iš pusės liko.

Pas brolių išgyvenom šešerius metus. Vieną dukterį išleidom už vyro ten pat į sodžių, sūnus, kaip sakiau, išėjo į Ameriką, ir mūsų šeima sumažėjo.

Senutė brolienė susirgo. Brolii tikėdamas, kad greitai numirs, atsakė mums vietą.

Išėjom į Užvenčių miestelį vėl į ūkį dirbti. Netrukus pasimirė brolienė. Palaidojęs pačią, brolii ėmė lakstyti per merginas, skirties vesti, ieškojo jaunos, gražios ir turtingos. Nors jo žemė gera ir nemaža, bet vyras per šešiasdešimt metų — nė viena tokio senio nenorė. Pagaliau prieš pat užgavėnes sugrobė ten pat savo kaimynę jauną mergaitę. Įkalbėta motynos, brolių, seserų, nutekėjo. Kaip pati sakė, tekanti ne už senio, bet už jo žemės, turto. Prieš vestuves išreikalavo užrašyti sau iš jo žemės šešis šimtus rublių, notarijoj užtvirtinti.

Per vestuves senis pamatė, kad nusivylęs — visą savo amžių taip troškęs jaunos pačios ir jos meilės, o čia jo jaunamariė nė skersai nežiūri į vyrą: tik šoka, šelsta su jaunuomene ir visiems atvirai pasakoja, kad vyro nemylėjo ir nemylės, tekėjo tik už jo žemės ir turto.

— Toks senis bene ilgai gyvens, paskum nutekės už jauno; o kad ir atimtų nuo jos žemę, išvartų iš čia, vis tik šešis šimtus užrašų turėtų iš žemės išmokėti, o su tais į geresnę dar vietą galės nutekėti.

Lygiai savaitę po vestuvių senis staiga pasimirė. Vakare buvo sveikas, naktį susirgo. Niekam nedavė žinios, rytmetį tik sužinojo kaimynai, kad jau miręs. Visi vienu balsu spėliojo, kad jaunamartė jį nunuodijusi.

Prisikabino policija, neleido laidoti numirėlio. Suvažiavo vyresnybė, daktarai, piaustė numirėlį, žiūrėjo, visus jo vidurius, susidėję į stiklinius puodus, išsivežė. Jaunamartę suareštavę išsivežė. Liko tuščias ūkis. Mes tuoj atgal persikraustėm.

Buvo dar du broliai: vienas gyveno tėvo paliktoje žemėje, antras buvo vedęs našlę, vėl gyveno puikiam ūkyje. Tie abu prisikabino prie mirusiojo brolio palaikų. Negana atėję pataksavojo visą naudą, dar ir žemės mums nepaliko. Padavę į apygardos teismą, samdė advokatus, pylė pinigus ir atplėšė nuo mūsų dvi žemės dalis — paliko ant aštuonių dešimtinių, tai yra pasidalino į tris dalis mirusiojo brolio žemę. Visi trys turėjo išmokėti mirusiojo jaunai pačiai 600, užrašytus prieš vestuves. Pati, pasėdėjusi kalėjime apie pusę metų, parėjo paleista.

Kas aprašys visas smulkmenas tų nesmagumų, kiek širdperšos per tą visą bylą reikėjo pakelti. Patyrėme ant savo sprando žmonių godumą, negailestingumą, giminės nemalonę, norinčios išplėšti iš dantų paskutinį duonos kąsnį. Mano vyras net susirgo iš tų susikrimitimų.

Man gaila mirusiojo senio, taip norėjusio dar pagyventi su jauna pačiuote. Gaila ir jos per kvailus savo plepalus — „senis neilgai tegyvens, netrukus bus atmaina“. Per tokią jos kalbą ir spėliojo padarius seniui galą. Padarė taip, ar ne? Vienas dievas težino.

Kaip jau pirmiau minėjau, visuomet ilgėjus skaitymo, bet man visur trūko knygų. Kame tik galėjau gauti, skolinaus skaityti, bet dažniausiai gaudavau tikiybinio turinio, kurias mano sesuo imdavo nuo kunigų ar pirkdavo pati davatkiškas ir man kišdavo visokius „dangus“ ir „peklas“.

Perėjus pas brolių, susipažinau su kaimynais dvarininkais. Jie susidomėjo manim: iš kur aš taip gerai lenkiškai kalbu. Aš pasinaudojau ir gavau lenkiškų knygų pasiskaityti. Apie lietuviškus raštus nesirūpinom. Draudžiami lietuviški, ir gana. Dargi savo vaikus mokiau lenkiškai skaityti ir rašyti.

Mūsų sodžiaus vieno kaimyno vaikas buvo Šiaulių gimnazijoj. Mums čia perėjus, dar pirmoj klasėj tebuvo. Parvežtas vasarą namo ar švenčių vis su mano vaikais žaisdavo, laktydavo. Žiūrint į vaikus, mano širdį skausmas raižė:

— Kodėl aš negaliu savo vaiko leisti į gimnaziją?

Išvažiuojant į Šiaulius Poviliukui, vienas šio, kitas to prašo nupirkti — duoda pinigų, ir aš prašau, kad paskolintų kur kokią knygą man pasiskaityti.

Kelis sykius parvežė knygų. Man perskaičius, vėl nuvežė. Vis lenkiškas tik tegavo.

Pradėjo eiti gandas, kad Prūsuoose spausdiną lietuviškus raštus. Bet mūsų pusėje čia, pagavę ką parsinešus, baisiai baudžią rusai.

Kunigai per pamokslus pradėjo grasinti žmones nuo draudžiamųjų raštų. Negana „griekas“ gabenti ir dalinti ar oardavinėti bedieviškus raštus, dar didesnis „griekas“ jie skaityti — surašyti bedievių, vokiečių, nekatalikų. Negana dūšią prazudyti tokiais skaitymais, dargi valdžios bausmę galima užsitraukti — kalėjimą ar ištrėmimą į katorgą.

Mane toks smalsumas ima — kaip nors, kur nors tų raštų nors pamatyti gauti. Bet kur tau, anė išsižioti...

— Ar nori pati įlįsti, dargi ir kitus įkišti? — pirmas priekaištas. Na ir tylėk.

Sykį parvažiavo Poviliukas kalėdų. Tą patį vakarą beatbėgęs pas mus; toks linksmas, šokinėdamas sako:

— Ciocel nesitikėjai, kokį parvežiau pyragą? — ištraukęs iš užančio knygelę rodo. — Žiūrėk, tokios nematei dar.

Pagrobus jam iš nagų, žiūriu: net man akys pabalo — „Aušros“ knygelė, visų metų, susiūta.

— Žemaitiška?! — nustebus sušukau.

Vartau ir skaitau ir savo akimis nenoriu tikėti... rankos man dreba...

1921 m.

Жемайте, АВТОБИОГРАФИЯ

(На литовском языке)

Išleido Valstybinė Grožinės Literatūros Leidykla Kaune 1947 m. Leidinio Nr. 137.
Dailininkas P. R a u d u v ė.

Redaktorius A. Žirguly s.

Atsak. redaktorius V. D r a z d a u s k a s.

Pasirašyta spaudai 1947.I.11. LV 01058. Tiražas 10.200 egz. 5,7 aut. lanko, 8 sp. lankai.
Spaudė valst. „Šviesos“ spaustuvė Kaune, Rotušės a. 6. Sp. užs. Nr. 236. Kaina 4 Rb.

526690

897.92.092 [Zemaitė]

526,690

KAINA 4 Rb.

Wm